

2/2024

Kritika prekladu

Priestor na publikovanie výskumov a postrehov v oblasti kritiky prekladu
odborných, umeleckých, ale aj audiovizuálnych textov

Vedecká rada

Predseda vedeckej rady

prof. Mgr. Vladimír **Biloveský**, PhD.
(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica,
Slovensko)

Členky a členovia vedeckej rady a recenzentky a recenzenti

prof. PhDr. Zuzana **Bohušová**, PhD.
(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica,
Slovensko)

doc. PhDr. Martin **Djovčoš**, PhD.
(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica,
Slovensko)

prof. dr. Farzaneh **Farahzad** (Univerzita
Allameh Tabataba'i, Teherán, Turecko)

doc. PhDr. Miroslava **Gavurová**, PhD.
(Prešovská univerzita, Prešov, Slovensko)

doc. PhDr. Anita **Hutková**, PhD.
(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica,
Slovensko)

prof. Leonid **Chernovaty**, DrSc.
(Charkivská národná univerzita V. N.
Karazina, Charkiv, Ukrajina; Univerzita
Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko)

Onur **IŞIK**, PhD.
(Univerzita Tokat Gaziosmanpasa, Tokat,
Turecko)

prof. PhDr. Mária **Kusá**, CSc.
(Univerzita Komenského, Bratislava,
Slovensko)

doc. PhDr. Ladislav **Nagy**, PhD.
(Jihočeská univerzita, České Budějovice,
Česká republika)

doc. Mgr. Emília **Perez**, PhD.
(Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra,
Slovensko)

PhDr. Lubica **Pliešovská**, PhD.
(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica,
Slovensko)

prof. PhDr. Anna **Valcerová**, CSc.

Redakčná rada

Šéfredaktorka

Mgr. Barbora **Vinczeová**, PhD.

Zástupkyňa šéfredaktorky

Mgr. Patrícia **Hatiarová**

Členky a členovia redakčnej rady

Mgr. Marianna **Bachledová**, PhD.

Mgr. Igor **Cintula**, PhD.

Fotografie

Mgr. Patrícia **Hatiarová**

Katarína **Gordanová**

Bc. Miroslava **Žabková**

Obálka

Mgr. Lukáš **Bendík**

Jazyková redakcia

Mgr. Michael **Dove**

PaedDr. Hedviga **Kubišová**, PhD.

PaedDr. Ivan **Očenáš**, PhD.

Zalomenie textu

Mgr. Barbora **Vinczeová**, PhD.

*Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja
Bela v Banskej Bystrici*

Formát: B5

Počet strán: 129

Náklad: 40 ks

ISSN 1339-3405

Tlač financovali

Lingua, communicatio, translatio

www.oz-lct.sk

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

OBSAH

EDITORIÁL	5
<i>doc. PhDr. Ladislav Nagy, PhD.</i>	
ROZHOVOR	8
<i>Ing. Juraj Kubica, PhD., prof. Mgr. Vladimír Biloveský, PhD.</i>	
ŠTÚDIE	
MIESTO AMERICKEJ LITERATÚRY V SLOVENSKEJ PREKLADOVEJ PRODUKCII V OBDOBÍ NORMALIZÁCIE	18
<i>Mgr. Lenka Beranová</i>	
PREKLADATELSKÁ ANALÝZA BÁSNE <i>WILD NIGHTS</i> – <i>WILD NIGHTS!</i> OD EMILY DICKINSONOVEJ	41
<i>Bc. Paulína Božgaiová</i>	
KOMENTOVANÝ PREKLAD: PREPÍNANIE KÓDU V DIELE <i>THE CHEATER'S GUIDE TO LOVE</i> OD JUNOTA DÍAZA	56
<i>Bc. Viktória Slušníková</i>	
KTO A ZA AKÝCH PODMIENOK PREKLADÁ LITERATÚRU DO SLOVENČINY	73
<i>Mgr. Natália Tyšš Rondziková</i>	
SLOVENSKÁ FILMOVÁ PRODUKCIA NA DVD: ČO SA TITULKUJE A DO AKÝCH JAZYKOV?	92
<i>PhDr. Jana Ukušová, PhD., Mgr. Matej Martinkovič, PhD.</i>	
RECENZIE	
PREKLAD V TEXTOCH, SÚVISLOSTIACH A VZŤAHOCH	107
<i>doc. PhDr. Anita Huťková, PhD.</i>	
SOLIDARITY CONFERENCE	109
<i>prof. Leonid Chernovatyi, DrSc.</i>	
AKTUALITY	
AUTUMN GOTHIC	120
<i>Mgr. Marianna Bachledová, PhD., Bc. Miroslava Žabková</i>	
BODKA	
UMELÁ INTELIGENCIA ZNAMENÁ PRE PREKLADOVÚ LITERATÚRU SMRŤ	122
<i>Martin De Haan, prof. Mgr. Adam Bžoch, CSc.</i>	

EDITORIAL

EDITORIÁL

Ladislav Nagy

Vážené čtenářky a čtenáři,

právě do rukou dostáváte druhé letošní číslo *Kritiky prekladu*. Nemohlo by být aktuálnější. Některá z jeho témat totiž odrážejí problémy, které jsou ohniskem diskusí nejen v překladatelské komunitě.

Tím prvním je nepochybně raketový vzestup tzv. velkých jazykových modelů. Odborníci na IT a technologii jsou sice na vážkách a tvrdí, že teprve následující rok ukáže, zda se umělá inteligence skutečně uchytí a zda dokáže v rozumné míře naplnit očekávání s ní spojená. Výsledky jsou zatím rozpačité: především, zdůrazňují počítačovní odborníci a investoři, stále rostou investice do technologií, stejně tak roste geometrickou řadou jejich energetická náročnost, aniž by dokázala dodat větší část z toho, co slibuje. Zároveň je velice pravděpodobné, že v dohledné době vyčerpá objem materiálů, z nichž se může „učit“.

V jedné oblasti se však velkým jazykovým modelům daří — a tou je rutinní překlad. Záměrně říkám rutinní, protože kvůli značné nekonzistenci používání termínů zatím nezvládají náročné odborné texty. O textech beletristických ani nemluvě — a právě o tom pojednává skvělá stať Martina de Haana. Lze si skutečně jen těžko představit, že by tento handicap velké jazykové modely v dohledné budoucnosti dokázaly eliminovat.

Do „velké literatury“ jistě v krátkodobém horizontu neproniknou. Je ovšem otázka, zda tuto velkou literaturu ještě bude mít kdo překládat. Všechny malé středoevropské jazyky, zejména pak v zemích za někdejší Železnou oponou, se potýkají s problémem skutečně nízkého ohodnocení kvalitních překladatelů. Na slovenském příkladu to velmi přesně ukazuje Natália Tyšš Rondziková. Je třeba však dodat, že situace je stejná napříč regionem. Překladatelské tarify se dlouho nevyvíjely (tj. zůstávaly stejné navzdory inflaci) mimo jiné i proto, že řada špičkových překladatelů působících na volné noze kompenzovala své nízké příjmy z překladů vysoké literatury právě oněmi rutinními překlady, kde je teď nahradila

umělá inteligence.

Stejně jako je lidský přínos nenahraditelný v oblasti krásné literatury, je nenahraditelný i v popularizaci vědy. O tom pojednává rozsáhlý rozhovor s Jurajem Kubicem, předním slovenským překladatelem populárně naučné literatury. Tato oblast bývá v kritice překladu často přehlížena: vedle nutnosti nalézt terminologickou ekvivalenci je neméně důležitá stylistická vybroušenost. Protože i ona přispívá k přesnému myšlení.

V čísle najdete ale i detailní translatologické rozbory. Jejich význam též nikdy nezmizí. Vždy budou zapotřebí, abychom viděli, jak se ten či onen jazyk chová při převodu do jazyka jiného. Viktória Slušníková to ukazuje na příkladu Junota Díaza, Paulína Božgiová na příkladu překladu básně Emily Dickinsonové.

Součástí kritiky překladu je vždy i reflexe recepce. V aktuálním čísle ji zastupují studie Jany Ukušové a Mateje Martinkoviče a historická sonda Lenky Beranové.

Přeji Vám hezké čtení.

A night sky filled with stars and a bright meteor streaking across the center. The foreground shows the silhouettes of houses and buildings, some with lights on. The sky is a deep blue, and the meteor is a bright white line with a faint trail.

ROZHOVOR

Rozhovor s Jurajom Kubicom

Ing. Juraj Kubica, PhD. (*1982 v Bratislave), je absolvent Fakulty elektrotechniky a informatiky STU v Bratislave, kde po skončení štúdia pracoval 17 rokov najprv ako výskumný pracovník a neskôr ako externý prednášateľ na Ústave elektroenergetiky. Súčasne je od roku 2013 štátnym úradníkom, ktorý pripravuje strategické investície (v súčasnosti na Ministerstve investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR). Od roku 2024 je vyslaný do Európskej komisie v Bruseli ako koordinátor európskych projektov kvantovej komunikačnej infraštruktúry. Vo voľnom čase sa venuje astronómii ako popularizátor aj ako praktický pozorovateľ oblohy. Práve vášň pre astronómiu ho priviedla k prekladom astronomickej literatúry ešte počas vysokoškolského štúdia.

Na začiatku nášho rozhovoru vám ďakujem za pomoc, ktorú ste venovali niektorým mojim adeptom bakalárskeho štúdia, ktorí analyzovali vaše preklady do slovenčiny. Trpezlivo ste odpovedali na ich otázky, nie všetci prekladatelia sú ochotní venovať svoj čas adeptom prekladu. Myslím, že pre nich samých takáto forma spolupráca s prekladateľmi je veľmi motivujúca a obohacujúca. Na Fakulte elektrotechniky a informatiky Slovenskej technickej univerzity v Bratislave ste vyštudovali fyzikálne inžinierstvo. Čo vás priviedlo k prekladu? Fyzikálne inžinierstvo je odbor vzdialený od jazyka a preklad je práca s jazykom. Formovalo vás v tomto smere aj rodinné prostredie?

Moje záujmy boli vždy rozkročené medzi rôzne, často vzdialené oblasti. Obaja moji rodičia majú humanitné zameranie, otec bol básnik. Ja som sa možno z akéhosi vzdoru pri výbere strednej aj vysokej školy rozhodol pre technické vzdelanie, čo rodičov isto prekvapilo. Odmalasom sa tiež venoval astronómii ako člen astronomického klubu v bývalom Parku kultúry a oddychu v Bratislave. Nakoniec som neušiel rodinnej tradícii práce s jazykom a počas vysokoškolského štúdia som dostal ponuku podieľať sa na kolektívnom preklade veľkej encyklopédie astronómie, ktorú v origináli zostavil britský kráľovský astronóm sir Martin Rees. Bola to veľká úloha, ktorá ma veľmi bavila a zrejme som sa aj osvedčil, keďže odvtedy pokračovali ponuky na ďalšie preklady, a to z viacerých vydavateľstiev.

Akým spôsobom ste dosiahli takú vysokú úroveň ovládania angličtiny, že ste sa rozhodli prekladať nielen odborné texty v rámci svojej profesie, ale začali ste prekladať aj knihy? Ako dlho trval tento proces zdokonaľovania v odbornom preklade?

Musím priznať, že v angličtine som viac-menej autodidaktik a nemám žiaden formálny certifikát. Popri štúdiu som pracoval aj ako prekladateľ pri lokalizácii softvéru do slovenčiny, kde som sa naučil používať špecializované prekladové nástroje, prekladové pamäte a pod. Pri preklade z angličtiny do slovenčiny je, samozrejme, nutné dobre rozumieť originálu a všeobecne rozumieť písanému textu. Ale úplne nevyhnutné je hlboké ovládanie cieľového jazyka, v ktorom vyjadrujeme myšlienku. Dovolím si prezradiť, že hoci v súčasnosti pracujem vo viacjazyčnom tíme v Bruseli, kde je pracovným jazykom angličtina a francúzština, stále mám nedostatky v anglickej gramatike a zrejme do konca života nedosiahnem úroveň rodáka z Oxfordu. To však nemá vplyv na moje porozumenie myšlienky v písanom texte, ktorý prekladám do slovenčiny.

Vašou zásluhou si môžeme v slovenčine prečítať podstatnú časť textov, ktoré napísal Stephen W. Hawking, niektoré v spoluautorstve so svojou dcérou Lucy. Na stránkach kníhkupectva Martinus sme našli dostupné štyri tituly Hawkingovcov z vašej prekladateľskej dielne. Je to úplné číslo alebo ste ich preložili viac? Ako sa začalo vaše prekladateľské spojenie s S. Hawkingom a ako sa rozvíjalo?

Gregorove dobrodružstvá písala Lucy Hawking na základe rozhovorov so svojím otcom ako trojdielny príbeh, ale pre veľký úspech sa séria rozšírila na päť dielov. Od vydavateľa som neskoršie pokračovania dostal vo forme anotovaného rukopisu, v ktorom boli aj vysvetľujúce poznámky autorky k niektorým pasážam. Cieľom týchto kníh je sprístupniť mládežníkom myšlienky Stephena Hawkinga, ale aj ďalších špičkových vedcov. Abstraktný koncept, ako napr. princíp zachovania informácie pri vyžarovaní čiernych dier, je zapracovaný do príbehu ako jedna z peripetií, ktorými postavy prechádzajú. Ako píšete, prekladal som štyri tituly zo série a po smrti Stephena Hawkinga sa už neočakávajú ďalšie pokračovania. Hawkingove myšlienky sa vyskytujú aj v niektorých iných tituloch, ktoré som prekladal. Pri preklade som si pomáhal preštudovaním ďalších kníh, ktoré napísal, aby som jeho zámer v preklade vystihol

správne. Napríklad je ťažké bez hlbšieho kontextu odhaliť, že názov gauge gluon v časticovej fyzike sa do slovenčiny prekladá ako kalibračný gluón.

Niektoré tituly vyšli aj v podobe e-knihy. Ako by ste hodnotili ne/výhody klasickej knihy v printovej podobe v porovnaní s e-knihou a ako vidíte budúcnosť knihy a čítania?

Elektronické knihy sa nedajú priamo porovnávať s klasickou papierovou knihou, ktorá má za sebou storočia vývoja a zdokonaľovania. Mám domácnosť zapratanú knihami vo všetkých miestnostiach. Som však aj nadšencom nových technológií, preto som si prvú elektronickú čítačku obstaral hneď, ako boli dostupné na trhu. Aj po vynáleze kníhtlače sa niektorí vzdelanci chválili, že v ich knižnici sú len pravé, ručne písané diela a nepokazia si svoju zbierku takou podradnou novotou, ako je tlačaná kniha. Neskôr kníhtlač zlacnela a sprístupnila informácie pre obrovský okruh nových čitateľov, čo zásadne zmenilo civilizáciu. V súčasnosti sme svedkami podobnej informačnej revolúcie s nástupom digitálneho šírenia informácií, kde sú e-knihy len malým dielikom mozaiky. Na digitálnych čítačkách oceňujem najmä jednoduché sprístupňovanie nových titulov, aj možnosť vyhľadávania v celom texte. Čítačku môžem zobrať so sebou na dovolenku namiesto hrubej knihy. Hlavný rozdiel je v tom, či chcem zážitok z čítania beletrie (z papiera), alebo potrebujem pracovať s informáciami, ktoré je praktické čítať z elektronického „papiera“.

Bola to iste zaujímavá prekladateľská i obohacujúca práca. Čím vás proces prekladu týchto textov obohatil a aké prekladateľské oriešky vám pripravili východiskové texty?

Baví ma, keď autori pracujú so slovami na viacerých úrovniach a využívajú aj slovné hračky či šifry. Samozrejme, často si to vyžaduje náročnú prácu s prekladom, keď zistíte, že záleží napríklad na prvých písmenách slov v nejakej tajnej správe a musíte tomu prispôbiť preklad. V takých prípadoch sú mojimi najlepšimi pomocníkmi synonymický slovník, retrográdny slovník a rôzne ďalšie jazykové pomôcky. Vlastne som sa s týmito nástrahami pomerne často stretával v knihách z edície Príšerná veda, kde text prekypuje nielen hravými slovnými spojeniami, ale aj zvukomalbou a citoslovcami. V týchto prípadoch som sa jednoznačne musel prikloniť k voľnej interpretácii, pretože verný preklad by vôbec nevystihoval myšlienku autora.

Priblížte nám, prosím, čo všetko ste využili pri preklade týchto textov? Ktoré pomôcky prekladateľa, metódy a postupy ste používali najčastejšie? Spolupracovali ste s niekým, keďže ide o texty pre vekovú kategóriu od 10 do 14 rokov? Predsa len ide o špecifický vek čitateľov s osobitnými záujmami.

Text zvyčajne prekladám plynule, neraz však bez úplného dočistenia, pretože sa občas stáva, že sa odchyľim od originálu napríklad čiastočnou úpravou mien. Vtedy si tieto vyznačím alebo zapíšem do samostatného zoznamu, aby som zachoval konzistenciu vo zvyšku textu. Spočiatku som ako jediný vstup dostal papierové vydanie originálu, až neskôr sa stalo bežnou praxou, že vydavateľ poskytol aj elektronickú verziu rukopisu. Preklad píšem do textového editora, kde sa s dokumentom dobre pracuje. Pokročilé nástroje na automatizáciu prekladu som pri prekladaní hladkého knižného textu nezvykol využívať, hoci s nimi mám skúsenosť z práce na lokalizácii softvéru či webstránok a štruktúrovaných textov. Veľmi užitočnými pomocníkmi sú mi slovníky slovenského jazyka, ktoré sprístupňuje Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, vrátane jazykového korpusu. Papierové slovníky už prakticky vôbec nepoužívam, lebo elektronické nástroje sú oveľa efektívnejšie. Najnovšia éra nástrojov umelej inteligencie ma zatiaľ obišla, takže som ich na produktívnu prácu nepoužil. Mám však základnú používateľskú skúsenosť s veľkými jazykovými modelmi, a to súčasne pozitívnu aj negatívnu. Urobilo na mňa dojem, ako výrazne sa zlepšili automatické prekladové nástroje, takže preklad je štylisticky dobrý, no súčasne ma frustruje, že výsledok je nekonzistentný, nespoľahlivý a vo výstupe sa vyskytujú halucinácie neurónovej siete, ktoré nemajú s originálom nič spoločné.

Pokiaľ ide o prispôbenie textu veku čitateľov, v tomto smere som nerobil žiadne zvláštne zmeny, keďže už originál je formulovaný pre cieľovú skupinu. Všeobecne sa snažím vyhýbať cudzím slovám, ale občas mi editori napíšu do korektúry poznámku, že vetná konštrukcia nie je dobre zrozumiteľná a mal by som ju preformulovať.

S. W. Hawking je považovaný za popularizátora vedy. Čím vás najviac zaujala osobnosť tohto intelektuála a teoretického fyzika z hľadiska vedeckej erudovanosti, autorskej individuality a ľudských kvalít?

Doktor Stephen Hawking sa stal súčasťou populárnej kultúry prinajmenšom od vydania jeho *Stručnej histórie času*. Stretol som sa s tým, že niektorí profesionálni astrofyzici sa vyjadrovali s dešpektom o vedeckej práci ich kolegu Hawkinga, čo je zrejme prejav bežného súperenia medzi vedcami. Avšak verejnosť si ho spája s odhodlaním, ktoré preukázal pri boji s chorobou, ktorá ho na polstoročie pripútala na vozík. Génus uväznený vo vlastnom tele, ktorý bez počítača nemôže ani hovoriť, ale ďalej publikuje vedecké štúdie o astrofyzike čiernych dier. Nemal sa dožiť ani tridsiatky, ale dožil sa 76 rokov, uzavrel dve manželstvá a splodil tri deti.

Po prečítaní vašich prekladov, ako aj na základe analýz študentov z bakalárskych prác sa dá jednoznačne povedať, že ako prekladateľ máte tendenciu do textu prekladu dopĺňať informácie. Terminológiou A. Popoviča ide o individuálny posun, explikáciu. V akých prípadoch pokladáte tieto explikácie za nutné a odôvodniteľné?

Humorne sa môžem stotožniť s výrokom, že preklady sú buď verné, alebo pekné. Preklad si podľa mňa vyžaduje úpravy voči originálu z viacerých dôvodov. Po prvé môže ísť o faktické chyby, ktoré mohli autorovi uniknúť, alebo došlo k vývoju poznania. V odbornom texte sa to dá riešiť poznámkou prekladateľa, ale často je potrebné jednoducho uviesť správny fakt bez ďalších vysvetlení. Ďalší prípad nastáva, ak si slovenčina žiada pestrejší jazyk, než poskytuje originál. Zvlášť v knihách Lucy Hawkingovej sa veľmi často opakovali vety typu „he said.../she said...“. V preklade som použil rôzne expresívne synonymá, podfarbujúce kontext (skríkol, utrúsil, zašvitoril, hlesol...). Do tretice sa na niektorých miestach vyskytovali odkazy, ktoré možno v anglickom jazykovom prostredí predstavujú všeobecne známe poznatky, ale slovenský čitateľ im nemusí rozumieť. Vtedy som sa uchýlil k opisnému doplneniu pár slovami navyiac bez nutnosti dopĺňať poznámkový aparát, ktorý daný druh knihy vôbec nepoužíva. Ako príklad mi schádza na um pojem Goldilocks zone ako označenie obývateľnej zóny v okolí hviezdy podľa rozprávky o troch medveďoch (Goldilocks and the Three Bears). Doteraz si myslím, že som to v knihe nepreložil správne a mrzí ma to.

Okrem textov S. Hawkinga a jeho dcéry Lucy ste preložili texty podobného tematického zamerania, napr. od britského spisovateľa a herca, muzikanta Kjartana Poskitta, ktorý okrem kníh pre deti napísal aj knihy o vede a matematike pre dospelú populáciu. Čitateľskú obec zaujal napr. jeho titul o I. Newtonovi, ktorá vyšla r. 1999 v edícii *Dead Famous* pod názvom *Isaac Newton and his Apple* (*Isaac Newton a jeho jablko*). Vy ste preložili jeho dielo *Podlé a sebecké zlomky*. Čím sa líši dielo K. Poskitta od tvorby S. Hawkinga? Knihu o zlomkoch od K. Poskitta som prekladal ako voľnú súčasť edície *Príšerná veda*, takže som už mal zaužívaný tón prekladu, ktorý je zámerne hravý a snaží sa detskému čitateľovi ukázať matematické pravidlá zábavnou formou s dôrazom na obrázky, ktoré sú integrálnou súčasťou príbehu. Miestami to vyvolávalo ťažkosti, keďže slovnú hračku nemôžete preložiť úplne voľne, ak je zároveň ilustrovaná na obrázku. Na tento preklad spomínam v dobrom, pretože to bola výzva. Obdivujem autora, ktorý túto knihu vymyslel a zostavil.

Vyberáte si diela na preklad sám alebo vás oslovujú vydavateľstvá? Zrejme vás osobne zaujal aj autor Nick Arnold, preložili ste dve jeho diela (*Desivý čas* a *Nebezpečný let*), alebo ich bolo viac? Pre aký typ čitateľov sú určené jeho diela? Od Nicka Arnolda som ich preložil viac (aj *Kruté sily*, *Ohavná energia*, *Otravné jedy* a možno aj ďalšie). Konkrétne tituly na preklad si vyberá vydavateľ, ktorý oslovuje prekladateľa na základe minulej skúsenosti. Ako prekladateľ mám nanajvýš možnosť odmietnuť, ak mi titul nevyhovuje. Edícia *Príšerná veda* ma však veľmi bavila a moja prvá kniha z tejto edície bola práve o vesmíre, pokračoval som ďalšími titulmi aj o fyzike, energii, čase, chémii atď. Tieto knihy majú veľmi živý jazyk, dobre sa čítajú a pri preklade som sa zabával aj ja. Absolvoval som niekoľko prezentácií týchto kníh pre žiakov v mestskej knižnici v Modre a bol som príjemne prekvapený, akú pozitívnu odozvu mali medzi detskými čitateľmi.

Výber diel na preklad vychádza z vašej vnútornej motivácie alebo vás ovplyvňuje aj vaša profesijná orientácia? Oslovujú vás často vydavateľstvá či zohrávajú istú rolu aj iné, napr. pragmatické dôvody?

Vzhľadom na posun mojej pracovnej kariéry sa už nevenujem rutinnému prekladu, ale rád by som sa opäť venoval niektorým novým titulom, ktoré prichádzajú na knižný trh. Pravdepodobne je možné iniciatívne si vybrať titul a ponúknuť ho do pozornosti vydavateľa, no častejšie to funguje opačne, keď editori vydavateľstva sledujú nové tituly a často uzatvárajú zmluvy na prekladové vydanie ešte pred vydaním knihy v origináli. Stretol som sa aj s tým, že ma vydavateľstvo požiadalo o recenziu, či je vyhladený titul vhodný na prekladové vydanie (v jednom prípade som odpovedal kladne, v inom záporne a odporučil som radšej inú knihu). Ako astronómka ma zasa požiadala editorka jednej knihy o konzultáciu k zobrazeniu súhvezdí v knižnom titule a ani nevedela, že som aj prekladateľ. Celkovo by som asi mal napísať, že by som si netrúfal prekladať akúkoľvek knihu, ale vyberám si okruh tém, v ktorých sa cítim byť kvalifikovaný alebo aspoň schopný overiť si obsahovú stránku textu.

Aké sú vaše prekladateľské plány? Máte vo svojom zornom poli nejaké diela, ktoré by ste ešte chceli preložiť? V slovenskej prekladovej literatúre sú iste ešte mnohé biele miesta, mohli by ste uviesť niektorých autorov a ich diela, ktoré by si zaslúžili pozornosť prekladateľov?

Je veľa kníh, ktoré by bolo potrebné predložiť slovenskému publiku, či už ide o overené diela z minulosti, alebo novinky zo súčasnej produkcie. Domnievam sa, že profesionáli vo svojich odvetviach v súčasnosti plne vystačia s angličtinou, no stále je veľký priestor na doplnenie úvodných diel do problematiky pre začiatočníkov. Často sa z ekonomických dôvodov podarí vydať diela aspoň v češtine. Špeciálne potrebujeme knihy pre mládež, ktorú je potrebné podchytiť v mladom veku, zaujať ich témou a ponúknuť im to najlepšie, čo sa dá, aby sa vybrali na dobrodružstvo poznania. Rozličných priemerných diel vychádza zrejme omnoho viac, než tých naozaj dobrých, čo je škoda z hľadiska plytvania zdrojov vydavateľstiev aj zahltenia čitateľov, ktorí si možno ani nevedia vybrať. Nemám však poruke zoznam mojich vysnívaných titulov či autorov.

Pocívali ste niekedy v procese prekladu ako negatívum, že nemáte špecifické prekladateľské vzdelanie? Mali ste občas problémy s adekvátnym jazykovým stvárnením translátu v slovenčine, resp. pri hľadaní vhodných ekvivalentov na úrovni slova, resp. jeho funkčného využitia v kontextových súvislostiach? Využili ste niekedy pomoc odborných či jazykových konzultantov?

Konzultoval som najčastejšie terminologické otázky. Napríklad na názvy zvierat a rastlín som sa spýtal mojich bývalých spolužiakov zo strednej školy, ktorí vyštudovali biológiu. Pri niektorých pojmoch z chémie som siahol po súčasných školských učebniciach chémie, aby som si overil, ako sa zlúčeniny nazývajú v slovenskej terminológii, keďže v slovníkoch sa vyskytujú aj zastarané názvy (známe príklady sú tvary ako oxid/kysličník alebo faktor/činiteľ). Výnimočne sa stane, že sa s jazykovým redaktorom nezhodneme a presadil som si preklady, ktoré boli vyslovene neodporúčané. Napríklad písanie veľkého písmena v názve Slnčná sústava (Pravidlá slovenského pravopisu uznávajú veľké písmeno v slove Galaxia pri označení našej galaxie, ale zatiaľ nerozlišujú našu Slnčnú sústavu ako jednu z mnohých slnečných sústav vo vesmíre). Problematické je pre mňa určenie správneho slovenského slovosledu, čo mi jazykovi redaktori opakovane opravujú, keďže mám sklon usporiadať slová oveľa viac liberálne, skôr pocitovo. Z hľadiska teórie prekladu som si prečítal niektoré odborné texty na doplnenie medzery vo vzdelaní, no domnievam sa, že podstatnú časť potrieb prekladateľa pokrýva všeobecné vzdelanie, a nie iba úzka špecializácia. Priznávam sa, že v tomto smere som skôr praktický remeselník prekladu ako akademik.

Považujem vás za popularizátora vedy na Slovensku, a to nielen pre vaše prekladateľské aktivity, ale aj aktivity spojené s astronómiou, pretože vediete občianske združenie Slovenské planetária. V pedagogickom procese zdôrazňujem, že práve dnes je nutné popularizovať vedu. Súhlasíte so mnou? Aký je váš názor na aktuálnu úroveň poznania/popularizácie vedeckých poznatkov a odborného vzdelávania súčasnej mladej generácie? V čom vidíte rezervy v danej oblasti?

Na popularizácii vedy mi vždy záležalo. Ako dieťa som prosil rodičov, aby som mohol zostať dlhšie hore a pozeráť v televízii *Okná vesmíru dokorán* so slávnym Jiřím Grygarom. Neskôr som sa s týmto nestorom popularizácie

Rozhovor

vedy zoznámil osobne a obdivujem ho ešte viac. Popularizácii sa venujem aj prostredníctvom občianskeho združenia, ktoré podporuje rozvoj planetárií na Slovensku ako centier poznania nášho miesta vo vesmíre. Zápas o vedecké poznanie sveta je nikdy nekončiaci proces, ale v niektorých obdobiach sa popularizácii darí viac a niekedy menej. Súčasné obdobie patrí k tým náročnejším, keďže nás zaplavujú dezinformácie a bludy prostredníctvom nových foriem ich šírenia. Odpoveďou je podľa mňa využívanie nových foriem presvedčivej, chytľavej a zábavnej podoby vzdelávania pre všetkých. Aj v najtemnejších storočiach minulosti nakoniec múdrosť a poznanie prežili, hoci často v ústraní. Ešte vždy sme na tom vlastne celkom dobre a ja si vážim, že žijeme v súčasnosti. Možno má Leibnitz pravdu a žijeme naozaj v najlepšom z možných svetov.

Tento rozhovor vznikol v rámci plnenia vedeckých cieľov projektu VEGA 2/0092/23 *Preklad a prekladanie v dejinách a súčasnosti slovenského kultúrneho priestoru. Premeny podôb, statusu a funkcií: texty, osobnosti, inštitúcie.*

ŠTÚDIE

MIESTO AMERICKEJ LITERATÚRY V SLOVENSKEJ PREKLADOVEJ PRODUKCII V OBDOBÍ NORMALIZÁCIE

Lenka Beranová

l.beranova3@gmail.com

Abstract

This article focuses on the situation of American literature in Slovak literary production during the communist regime in 1968 – 1989. The main aim is to map the translation and publishing activity in the Slovak translation production and literary environment during the period of normalization, in the defined period between 1968 – 1989. The obtained research database of bibliographic data of American literature is collected and analysed from various sources. The quantitative approach is used to find out the number of published American literary works in Slovak translation, as well as to find out the number of first and other editions. The qualitative approach is used to find out detailed information about publishers, genres, authors and translators dealing with American literature in the period under study. The results of the article show that the political situation during this period influenced the cultural sphere.

Keywords: normalization, ideology, reception, American literature, literary translation, translation and publishing.

Úvod

V období rozdelenia sveta na Západ a Východ pretrvávali a aj dodnes pretrvávajú ideologické boje. Komunistický režim zanechal svoju stopu v mnohých krajinách. Výnimkou nebolo ani Československo, ktoré dlhé roky fungovalo v komunistickom štáte. Ideológia štátu zasahovala a priniesla zmeny do všetkých sfér spoločenského a kultúrneho života. V našom príspevku skúmame situáciu americkej literatúry v slovenskej prekladovej produkcii v období normalizácie, konkrétne v rokoch 1968 až 1989.

Teoretický základ tvorí priblíženie vzťahu recepcie a prekladu a postavenie prekladateľa v recepčnom prostredí. Dôležitú časť teoretických východísk tvorí priblíženie kultúrno-politickej situácii v Československu. Politická situácia bola hlavným dôvodom ovplyvnenia prekladovej a vydavateľskej činnosti, čo viedlo až k zavedeniu cenzúry a autocenzúry. Príspevok sa venuje výberu a procesu vydania knihy od

samotných prekladateľov až po procesy vo vydavateľstvách.

Cieľom príspevku je pokúsiť sa priblížiť stav americkej prekladovej literatúry v skúmanom období na území Slovenska, a to zo získaných bibliografických údajov zo Slovenskej národnej knižnice a zo sekundárneho a terciárneho zdroja. Prvá časť sa venuje kvantitatívnemu výskumu, ktorý približuje celkový počet vydaných amerických diel v slovenskom preklade a taktiež diela v prvom a v ďalších vydaniach. Druhá časť sa venuje kvalitatívnemu výskumu, konkrétne počtu vydaných diel vo vydavateľstvách a ich edíciám. Ďalšie skúmané aspekty sú najvydávanější americkí autori, najproduktívnejší prekladatelia a pomer vydaných literárnych druhov a žánrov.

1 Recepčia a preklad

Literárne dielo funguje ako posolstvo autora čitateľovi a existuje, kým má pre spoločnosť určitú hodnotu. Recepciou sa označuje proces samotného príjmu diela a najmä o psycho-fyzická aktivita čitateľa počas tejto činnosti. Recepčia závisí od spoločenských podmienok a typu príjemcu, jeho tvorivých predpokladov a literárneho vzdelania (Lesňák, 1982).

Prekladovú literatúru označuje M. Kusá (2004) ako spôsob komunikácie medzi národmi a jazykmi v prijímajúcom kultúrnom priestore. V procese prijímania prekladov v národnej kultúre je dôležitý pojem recepčná tradícia. Pri výbere diel sa skúmajú rôzne faktory, medzi ktoré patrí aj aktuálny alebo minulý stav poznania danej cudzej literatúry. Recepčnú tradíciu môžeme definovať ako všetko, čo z cudzej oblasti bolo preložené, čo sa spoznalo, spopularizovalo a čo vstúpilo do prijímajúcej kultúry aj inými formami (Vajdová, 2009).

V recepčnom prostredí významnú úlohu zohráva aj postavenie prekladateľa. J. Vilikovský (1984) zdôrazňuje, že recepciu prekladateľa nemožno porovnať s recepciou bežného čitateľa. Reprodukuje nielen text, ale aj jeho kultúrne hodnoty. Prekladateľ zastáva dve úlohy, a to vo vzťahu k pôvodnému dielu v úlohe recipienta, ale aj vo vzťahu k čitateľovi prekladu zastáva úlohu expedienta ako pôvodca nového textu. Text ako preklad sa definuje až v procese recepcie a v literárnom prostredí funguje práve prostredníctvom recepcie, pričom sám je aj jej výsledkom (Vajdová, 2009).

2 Kultúrno-politická situácia v Československu v rokoch 1968 – 1989

Rok 1968 tvorí významný medzník v dejinách Československa, keď nastalo obdobie uvoľňovania politickej situácie so snahou o demokratizáciu totalitného režimu, pokus o „socializmus s ľudskou tvárou“.¹ Nastala sloboda tlače – noviny, televízia či rozhlasové stanice sa začali venovať témam ako politické procesy v 50. rokoch, zahraničná politika alebo vzťahy k ZSSR (Rychlík, 2020). V kultúrnej oblasti sa tiež diali zmeny, keď mohli opäť tvoriť zakázaní umelci alebo vychádzali silné a politicky priebojné knihy (Bútorá, 2023). Zmeny smerujúce k demokratizácii krajiny boli potlačené a nastalo obdobie normalizácie.² Snahu o zmeny v krajine definitívne zastavil príchod vojsk krajín Varšavskej zmluvy v noci z 20. na 21. augusta 1968. Nastala nová vlna umlčovania kritikov, opätovné zavedenie cenzúry, obmedzenie cestovania či prejavovania politických názorov.³

Kultúrny priestor sa opäť zmenil v dôsledku politických udalostí z roku 1968. Kontrast úpadkového Západu a čistého Východu viedol k edičnej politike, ktorá bola ovplyvnená mimoliterárnymi činiteľmi. V konkrétnom období boli tieto činitele ideologické (Kusá, 2005). Nechcené preklady sa odkladali z pultov a cesta nechcených prekladateľov v lepšom prípade smerovala do výrobných podnikov. Vo vydavateľstvách sa dôsledne sledovalo, vyberalo a schvaľovalo, kto a čo smie prekladať. Politický vplyv na literatúru sa začína postupne uvoľňovať v rokoch 1980 až 1989 (Bednárová, 2015).

2.1 Cenzúra a autocenzúra

V rokoch 1948 až 1989 sa kultúrny priestor na Slovensku rozdelil na dve časti. Prvý a oficiálny kultúrny priestor tvorili inštitucionálne povolené vydavateľstvá, kde sa preklady rozširovali a vznikali legálne. Nachádzali sa tu aj nepovolené a cenzurované preklady zo zoznamu zakázaných kníh. Išlo o už vydané preklady, ktoré boli stiahnuté z oficiálneho obehu. Radia sa sem aj rukopisy prekladov zastavené cenzorom v procese vydávania. Neoficiálny kultúrny priestor tvorili inštitucionálne nepovolené vydavateľstvá na domácej pôde, kde sa radia samizdatové preklady a aktivita exilu (Bednárová, 2015).

---

1 <https://www.slovenskydisent.sk/prazska-jar/>

2 <https://www.slovenskydisent.sk/prazska-jar/>

3 <https://www.slovenskydisent.sk/normalizacia/>

V cenzúrnom úrade fungovali rôzne odbory, ktoré pripravovali podklady pre vládu a ÚV KSČ. Prvý odbor sa zaoberal informačnou politikou a ukazoval, ako a čo sa má referovať. Druhý odbor monitoroval, vyhodnocoval a priamo cenzuroval informácie. Tretí odbor mal na starosti správu tlače. Spravoval vydávanie periodík – od ich založenia cez publikovanie mimoriadnych príloh až po povolenie zasielania zahraničných periodík do redakcií. Posledný odbor sledoval a analyzoval západné a emigrantské médiá a na základe toho vytváral proti nim propagandu (Klimeš, 2022).

Politicky sa vplyv v literatúre a publikačnej činnosti prejavoval tvrdou cenzúrou, ktorá mala rôzne formy. Preventívna cenzúra bola použitá v prípade posudzovania a výberu literárneho diela na preklad, edičných plánov či redakčnej praxe (Bednárová 2015). Vďaka týmto opatreniam vznikla maximálna autocenzúra, pričom sa autorom a redaktorom vštepila neistota a tí ďalej nevyhľadávali, čo by mohli uverejniť, prípadne ako cenzúru obísť (Klimeš, 2022). Redigovanie textu bolo preventívne pozmenené alebo sa odstránili ideologicky nekorektné či kritické časti (Bednárová, 2015). Represívna cenzúra spôsobila najzávažnejšie následky, čo sa prejavilo v sťahovaní už preložených diel z obehu, oddaľovala alebo zakazovala vydať už preložené texty (Bednárová, 2015).

2.2 Ideológia vo vydavateľstvách a prekladoch

Politicky a ideologicky podmienená situácia si vyžiadala svoju daň s dosahom na profesiu prekladateľa, ale aj na vydavateľské prostredie. Cieľom štátu a politických orgánov bolo zoštatniť vydavateľstvá, v dôsledku čoho sa výrazne znížil ich počet. Vydavateľské oprávnenia podľa P. Holéczyho (1986) sledujú špecializáciu podľa viacerých zásad, a to interpretovať oprávnenia ako povinnosť vydavateľstva rozvíjať edičnú činnosť a plniť kultúrne a politické úlohy, využívať tradície a skúsenosti, odbornú kvalifikáciu a schopnosti redaktorov a napokon zabrániť, aby vydavateľstvá svoje oprávnenia využívali na svoj vlastný komerčný prospech.

Propaganda smerovala ku kontrole všetkých tlačových prostriedkov, rozhodovala, rozdeľovala, koľko sa čoho spotrebuje a koľko informácií môže ísť do obehu (Kovács, 2014). Vo vydavateľskom prostredí sa uskutočňovalo aj posudzovanie cudzojazyčných kníh určených na

preklad. Povinnosť prislúchajúca povereným osobám dávala pokyn v posudku presvedčiť o texte ako o ideologicky neškodnom (Bednárová, 2015). Prvý posudok dávala osoba, ktorá bola politicky spoľahlivá, a druhá osoba bola odborníkom na konkrétnu literatúru (Passia a Magová, 2015).

Slovenské vydavateľstvá boli ovplyvnené aj českým vydavateľským prostredím. Pri výbere titulov na vydanie zohľadňovali, či je už na slovenskom trhu dostupný český preklad daného diela. Takéto rozhodovanie ovplyvňovali predovšetkým ekonomické faktory, keď sa vydavateľstvá snažili znížiť náklady spoliehaním sa na české preklady. České vydavateľstvá mali možnosť vydávať viac prekladovej literatúry, čo znamenalo, že mnohé tituly sa dostali na trh skôr v českom ako v slovenskom preklade.⁴

Po obsadení krajiny bola Univerzita 17. novembra zrušená. Štúdium prekladateľstva bolo následne presunuté na Filozofickú fakultu UK. Najštudovanejším jazykom sa stala ruština v kombinácii s iným jazykom a tá zároveň fungovala aj ako sprostredkujúci jazyk pri preklade neruskej literatúry (Bednárová, 2015). Slovenské ústredie knižnej kultúry v 70. rokoch viedlo zoznamy zakázaných autorov, prekladateľov a autorov, ktorí nesmeli byť publikovaní. Do tohto zoznamu sa dostali za svoje politické postoje, ale aj za diela, ktoré preložili. Štát v prípade už preložených diel zasiahol ich stiahnutím z obehu, prípadne sa prekladali nanovo. Prekladatelia v tomto období často používali pseudonymy a v súčasnosti je v niektorých prípadoch ťažké identifikovať autorstvo. Prekladatelia si tak zvolili osoby, ktoré im vypožičali na ich činnosť svoje mená. Bol to jeden zo spôsobov, ako potajomky obísť vedenie, aj keď to prinášalo komplikácie a riziká. Jeden z takýchto príkladov uvádza aj J. Viličkovský (Passia a Magová, 2015). Vo vydavateľstve chceli publikovať preklad, no nevedeli dopátrať autora v registri obyvateľstva. Ich cesta smerovala až k pôvodnému vydavateľovi, kde sa dozvedeli, že šlo dokonca o dvoch ľudí, ktorí pracovali pod pseudonymom. Mnohí prekladatelia odchádzali do zahraničia, kde fungovali v literárnom exile a vytvárali prekladovú literatúru, ktorá sa na územie Slovenska dostala až po roku 1989 (Bednárová, 2015).

---

4 <https://ucl.cas.cz/ceska-literatura-blog/cesko-a-slovensko-blizkost/>

3 Metodika výskumu

Cieľom výskumu je zmapovať a zosumarizovať prekladateľskú a vydavateľskú činnosť v období normalizácie na Slovensku počas rokov 1968 až 1989. Na skúmanej vzorke analyzujeme vybrané aspekty, ktoré boli, prípadne neboli ovplyvnené kultúrno-politickými vzťahmi v skúmanom období.

Primárnym zdrojom, s ktorým sme vo výskume pracovali, sú bibliografické údaje, ktoré nám spracovala vo forme rešerše Slovenská národná knižnica v Martine z online katalógu SNK (knihy a články), online katalógu Národnej knižnice Českej republiky (knihy a články), katalógu Slovenskej knižnice a ďalších elektronických informačných zdrojov. Získaná databáza obsahovala 173 publikácií. Publikácie, ktoré sme začlenili do výskumu, sú tie, ktoré sa radia do beletrie. Do výskumu sme nezaradili publikácie, ktoré sa zaraďujú do literatúry faktu.

Aby bol náš výskum kvantitatívne čo najpresnejší, zvolili sme si aj sekundárny a terciárny zdroj na zber údajov. Ako sekundárny zdroj sme použili databázu UNESCO Index Translatorium.⁵ Na základe ponuky sme vyčlenili autorov britského, kanadského, škótskeho, írskoho a iného pôvodu od autorov americkej literatúry, ktorých sme následne zaradili do nášho výskumu. Vďaka sekundárnemu zdroju sa nám do databázy podarilo zaradiť 130 bibliografických údajov. Pri práci so sekundárnym zdrojom sme súčasne pracovali aj s primárnym zdrojom, na základe čoho sme si všimli, že ide o takmer rovnaké databázy a rozdiely sú minimálne. Vo viacerých prípadoch sme si všimli rozdiel len v poradí vydania, vďaka čomu sa nám podarilo rozšíriť výskumnú vzorku o viaceré vydania rovnakých knižných publikácií.

Ako terciárny zdroj sme použili webovú stránku Databaze knih, ktorú sme použili na bližšie informácie o autoroch, prípadne doplnenie chýbajúcich vydaní, a podrobnejší prehľad o konkrétnych dielach.⁶ Chceli by sme upozorniť, že zozbierané bibliografické zdroje nemusia byť úplne zhodné so skutočnosťou, a je pravdepodobné, že v nich môžu chýbať knižné zdroje, ku ktorým sme sa nedopracovali. Pracovali sme s primárnymi a ďalšími zdrojmi, aby bol výskum čo najpresnejší a naj dôveryhodnejší a aby percento prípadných chýbajúcich bibliografických zdrojov bolo minimálne. Výsledná databáza obsahuje

5 <https://www.unesco.org/xtrans/bsform.aspx>

6 <https://www.databazeknih.cz/>

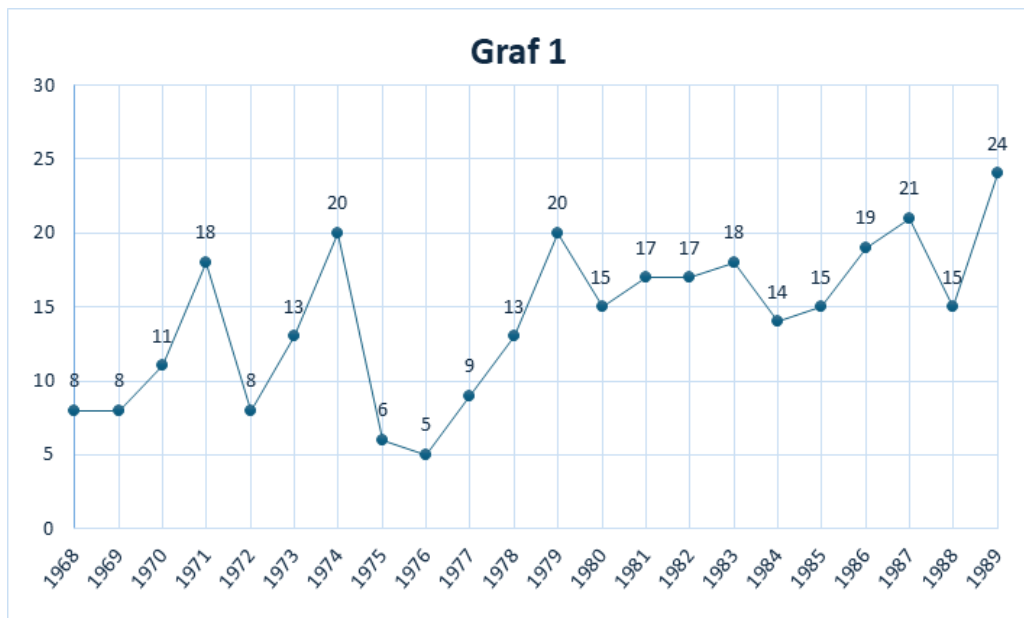

314 bibliografických údajov. Po spracovaní databázy sme vymedzili výskum na dva celky, a to kvantitatívny a kvalitatívny výskum.

4 Kvantitatívny výskum

4.1 Prehľad americkej literatúry v slovenskom preklade v rokoch 1968 – 1989

V prvej časti kvantitatívneho výskumu sledujeme počet vydaných publikácií z americkej literatúry v slovenskom preklade v rokoch 1968 – 1989 vo vydavateľstvách na území Slovenska. Graf č. 1 zobrazuje prehľad vydaných knižných publikácií z americkej literatúry. Môžeme vidieť počet ročne vydaných publikácií s celkovým počtom **314** knižných zdrojov, ktoré sme získali z vyššie uvedených zdrojov.

Graf č. 1 Počet vydaných knižných publikácií z americkej literatúry v slovenskom preklade v rokoch 1968 – 1989

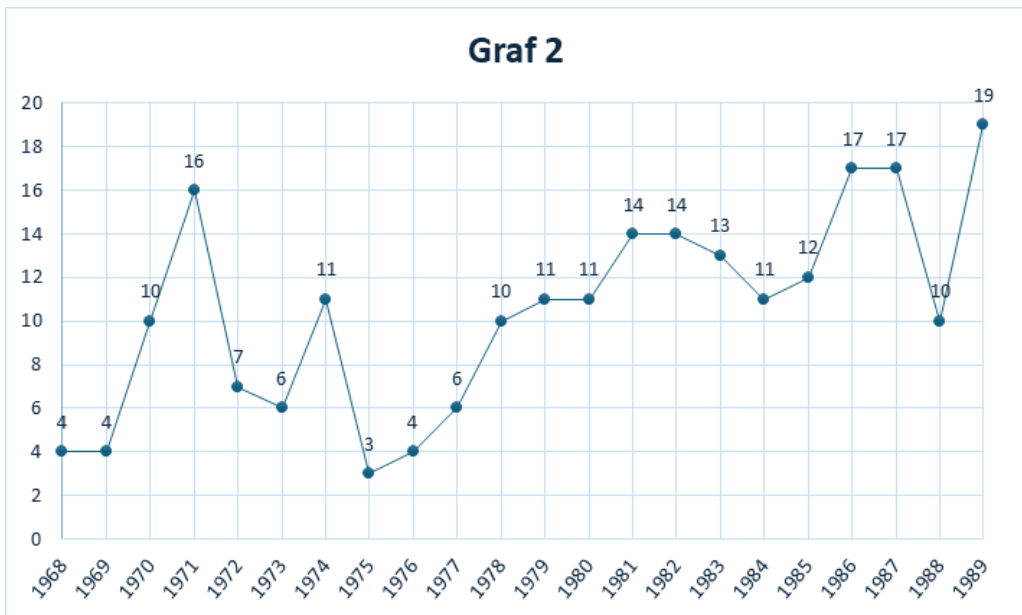
V rokoch 1968 až 1970 si môžeme všimnúť ustálený počet vydávaných kníh prevzatých z americkej literatúry. Domnievame sa, že to môže súvisieť s tým, že po invázii vojsk Varšavskej zmluvy a zavedení kontroly nad vydavateľstvami sa začala postupne zavádzať cenzúra. Napriek tomu je zaujímavý skok z jedenástich na osemnásť vydaných kníh v roku 1971. Po tomto roku si môžeme všimnúť, že netrvalo dlho a počet

vydaných kníh v roku 1972 prudko klesol na osem. V rokoch 1973 a 1974 pozorujeme opätovný nárast v počte trinásť a dvadsať vydaných kníh. Predpokladáme, že to v tomto období ovplyvnila kontrola, rozdelenie konkrétnych žánrov a vydávanie kníh pod prísny dohľadom úradov a cenzúry (pozri kapitolu 2.1). Koncom 70. a začiatkom 80. rokov si môžeme všimnúť opätovný nárast vydávania kníh, ktorý sa pohyboval na ustálených číslach od osemnásť do dvadsať ročne vydaných kníh. V druhej polovici 80. rokov môžeme sledovať opäť jemný nárast, ktorý sa v roku 1981 vyšplhal na dvadsaťjeden vydaných kníh. Od tohto roku si môžeme všimnúť, že počet vydaných kníh sa pohyboval na podobných vyšších číslach, čo znamenalo lepšiu situáciu pre americkú literatúru na trhu, ako keď ju porovnáme so situáciou v 70. rokoch. Chceli by sme podotknúť, že práve v období socializmu a normalizácie bolo všetko vopred naplánované a kontrolované. Každé vydavateľstvo malo určené, koho a čo môže vydávať, a domnievame sa, že tieto faktory ovplyvňujú čísla v grafe č. 1. I keď sa môžu zdať čísla v grafe č. 1 v niektorých rokoch s prihliadnutím na to, čo sa dialo v krajine, značne vysoké, treba brať do úvahy, akí autori sa prekladali a či šlo o hodnotnú literatúru. Prelomový rok 1989 znamenal pre Československo slobodu, či už politickú, alebo aj kultúrnu. Na grafe č. 1 môžeme vidieť, že práve v tomto roku vyšlo najviac kníh z americkej literatúry, a to v počte dvadsaťštyri, a usudzujeme, že to bol len začiatok veľkého záujmu o americkú literatúru, či už zo strany vydavateľstiev alebo čitateľov.

V predchádzajúcom období (1945 – 1968) vyšlo **338 titulov** (Pliešovská, 2016). V nami skúmanom období (1968 – 1989) tento počet klesol na **314 titulov**. V nasledujúcom období po roku 1989, ktoré bolo zmapované po rok 2016, vyšlo **2 781 titulov** (Popovcová, 2017). Najvýraznejší rozdiel môžeme vidieť po roku 1989, keď počet vydaných titulov z americkej literatúry prudko vzrástol. Spočiatku bol počet vydaných titulov v podobných číslach, čo môže byť dôsledkom kontroly vydavateľstiev štátom a ideológiou. Ako môžeme vidieť, po roku 1989 je počet na úplne inej úrovni, keďže sa v tomto roku Československo oslobodilo a nastala nová politická aj kultúrna situácia. Začalo sa voľné trhové hospodárstvo, nastala kultúrna globalizácia a začali vznikať nové a nezávislé vydavateľstvá (Popovcová, 2017).

4.2 Americká literatúra v slovenskom preklade v prvom vydaní v rokoch 1968 – 1989

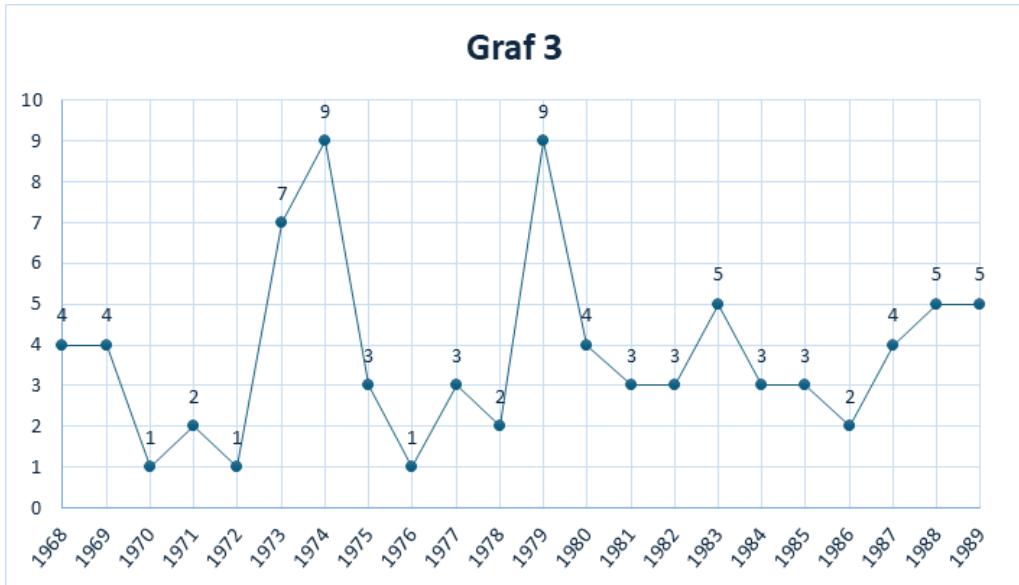
V nasledujúcom grafe č. 2 môžeme vidieť prehľad knižných publikácií pochádzajúcich z americkej literatúry v slovenskom preklade, ktoré vyšli vo vydavateľstvách v rokoch 1968 až 1989 vo svojom prvom vydaní (230 titulov).

Graf č. 2 Počet publikácií americkej literatúry v slovenskom preklade (prvé vydanie) v rokoch 1968 – 1989

4.3 Americká literatúra v slovenskom preklade v ďalších vydaniach

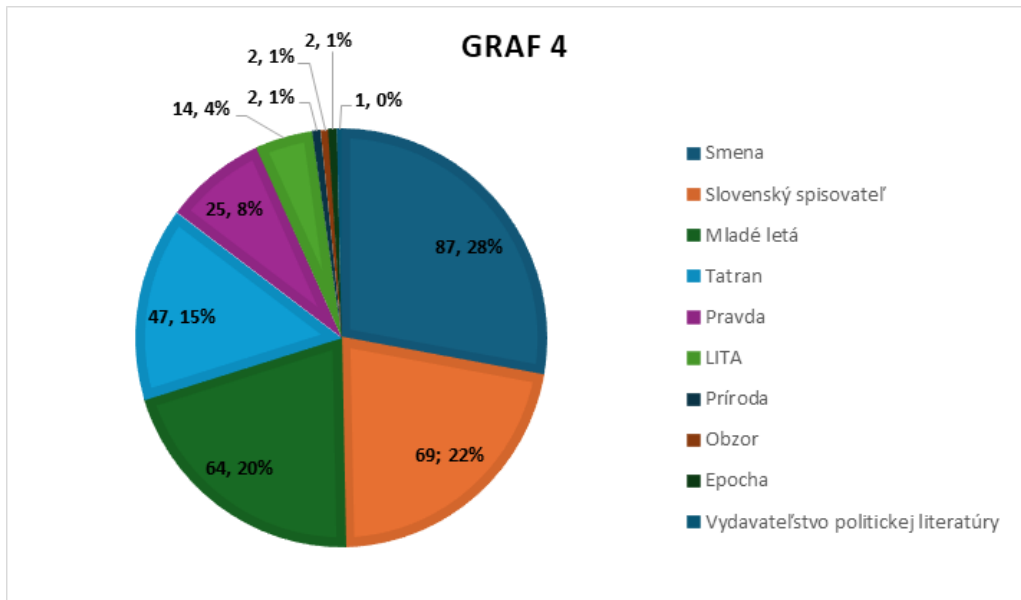
V nasledujúcom grafe č. 3 môžeme vidieť počty knižných publikácií z americkej literatúry v slovenskom preklade, ktoré vyšli vo vydavateľstvách v rokoch 1968 až 1989 v inom ako prvom vydaní (83 titulov).

Graf č. 3 Počet publikácií americkej literatúry v slovenskom preklade (ďalšie vydania) v rokoch 1968 – 1989

5 Kvalitatívny výskum

5.1 Vydavateľstvá publikujúce americkú literatúru v rokoch 1968 – 1989
 V prvej časti kvalitatívneho výskumu sledujeme vydavateľstvá. Na grafe č. 4 môžeme vidieť číselné, ako aj percentuálne zastúpenie vydaných publikácií americkej literatúry v slovenskom preklade v **slovenských vydavateľstvách** v rokoch 1968 až 1989. Legenda grafu č. 4 je zostavená zostupne od najvyššieho počtu po najmenší počet vydaných publikácií.

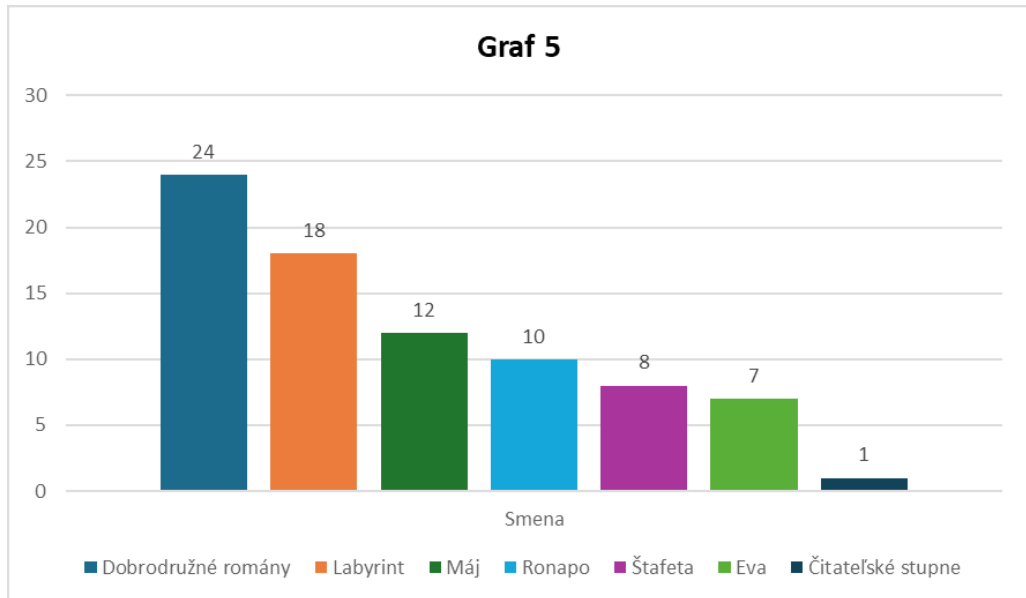
Graf č. 4 Percentuálne a číselné zastúpenie americkej literatúry
v slovenskom preklade v slovenských vydavateľstvách
v rokoch 1968 – 1989

Na grafe č. 4 si môžeme všimnúť, že v období rokov 1968 až 1989 na území Slovenska vychádzali prekladové publikácie v desiatich slovenských vydavateľstvách. Zdôrazňujeme, že ide o výsledky nášho výskumu a že ide o vydavateľstvá, ktoré publikovali umeleckú literatúru. Na prvom mieste sa nachádza vydavateľstvo **Smena** (87 titulov) s podielom **28 %** vydaných kníh z celkového počtu. Na druhom mieste sa umiestnilo vydavateľstvo **Slovenský spisovateľ** (69 titulov) s **22 %** zastúpením. Tretie miesto patrí vydavateľstvu **Mladé letá** (64 titulov), ktoré sa na celkovom počte podieľa **20 %** vydaných kníh. Na štvrtom mieste sa nachádza vydavateľstvo **Tatran** (47 titulov), kde v tomto období vydali **15 %** kníh z celkového počtu. Piate miesto zaujalo vydavateľstvo **Pravda** (25 titulov) s **8 %** z celkového počtu vydaných kníh v tomto období. Na šiestom mieste je vydavateľstvo **LITA**⁷ (14 titulov) s podielom **4 %** z celkového počtu vydaných kníh. Na posledných miestach sa nachádzajú vydavateľstvá **Príroda** (2 tituly), **Obzor** (2 tituly), **Epocha** (2 tituly)

⁷ Do celkového počtu vydaných kníh vo vydavateľstve LITA v tomto období radíme aj jedno dielo, ktoré bolo vydané v tom istom vydavateľstve, ale pod iným názvom, konkrétne vydavateľstvo DILIZA.

a **Vydavateľstvo politickej literatúry** (1 titul), ktoré spoločne dopĺňajú zvyšné 3 % vydaných publikácií v slovenských vydavateľstvách.

5.1.1 Americká literatúra v slovenskom preklade v edíciách vydavateľstiev
V nasledujúcich grafoch priblížime vydavateľstvá a konkrétne edície, ktoré publikovali v skúmanom období.

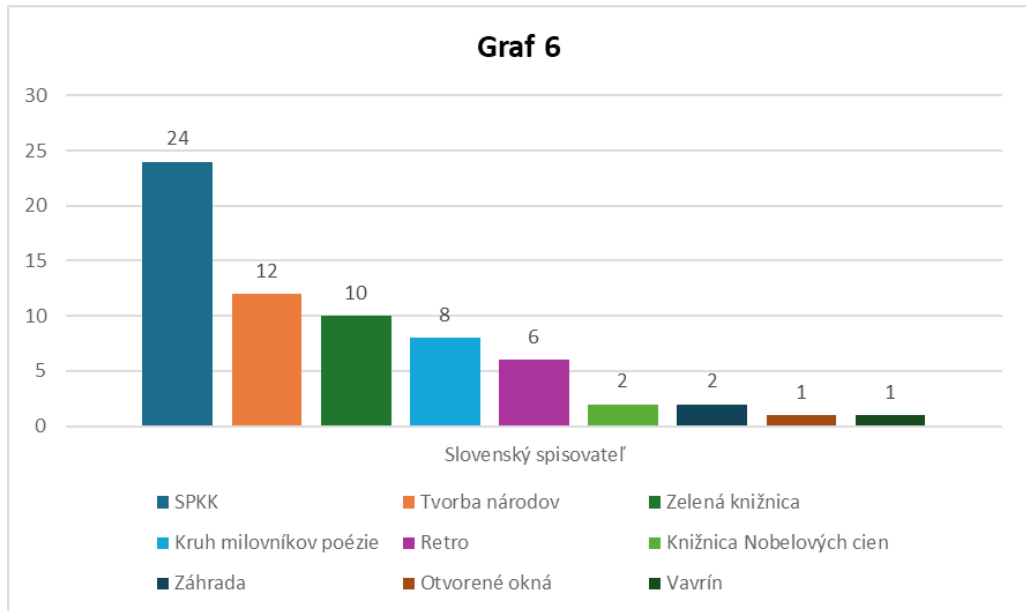
Graf č. 5 Edície vydavateľstva Smena publikované v rokoch 1968 – 1989

Na grafe č. 5 sa nachádzajú knižné edície vydavateľstva *Smena*. Na prvom mieste, s najvyšším počtom vydaných kníh je edícia **Dobrodružné romány** (24 titulov). Na druhom mieste je edícia **Labyrint** (18 titulov), na treťom mieste edícia **Máj** (12 titulov), ktorá spolupracovala s viacerými vydavateľstvami vrátane českých.⁸ Na štvrtom mieste sa nachádza edícia **Ronapo** (10 titulov), jej kompletný názov znel Romány na pokračovanie. Edícia bola publikovaná v rokoch 1967 – 1985 a bola pre ňu charakteristická žánrová rozmanitosť aj forma publikácií v zošitovej forme A5.⁹ Na piatom mieste je edícia **Štafeta** (8 titulov), v ktorej vychádzali preklady súčasnej svetovej literatúry (Bednárová, 2015). Ďalej vychádzala aj edícia **Eva** (7 titulov), kde bola vydávaná

8 <https://www.databazeknih.cz/edice/maj-mf-smena-nv-svet-sovetu-lidove-nakl-sport-25>

9 <https://www.digibooks.sk/show.php?id=26492>

svetová próza o ženách pre ženy. Poslednou edíciou vydavateľstva *Smena* v tomto období bola edícia **Čitateľské stupne** (1 titul).

Graf č. 6 Edície vydavateľstva *Slovenský spisovateľ* publikované v rokoch 1968 – 1989

Na grafe č. 6 môžeme vidieť edície vydavateľstva *Slovenský spisovateľ*. S najvyšším počtom, na prvom mieste, je edícia **SPKK** (24 titulov), čo je skratka pre názov Spoločnosť priateľov krásnych kníh. Bola najstaršou edíciou, ktorá vychádzala v Slovenskom spisovateli už od roku 1927.¹⁰ Na druhom mieste je knižná edícia **Tvorba národov** (12 titulov). Na treťom mieste nasleduje edícia **Zelená knižnica** (10 titulov), ktorá je zároveň najznámejšou edíciou vydavateľstva.¹¹ Od roku 1965 je edícia zameraná na detektívnu literatúru (Bednárová, 2015). Nasleduje edícia **Kruh milovníkov poézie** (8 titulov), ktorá vznikla v roku 1964.¹² Na piatom mieste sa nachádza edícia **Retro** (6 titulov), a ako z jej názvu vyplýva, tituly, ktoré v tejto edícii vyšli, boli vo vydavateľstve *Slovenský spisovateľ* vydané minimálne raz.¹³ Nasleduje edícia **Knižnica Nobelových cien** (2 tituly) a edícia **Záhrada** (2 tituly). Edícia

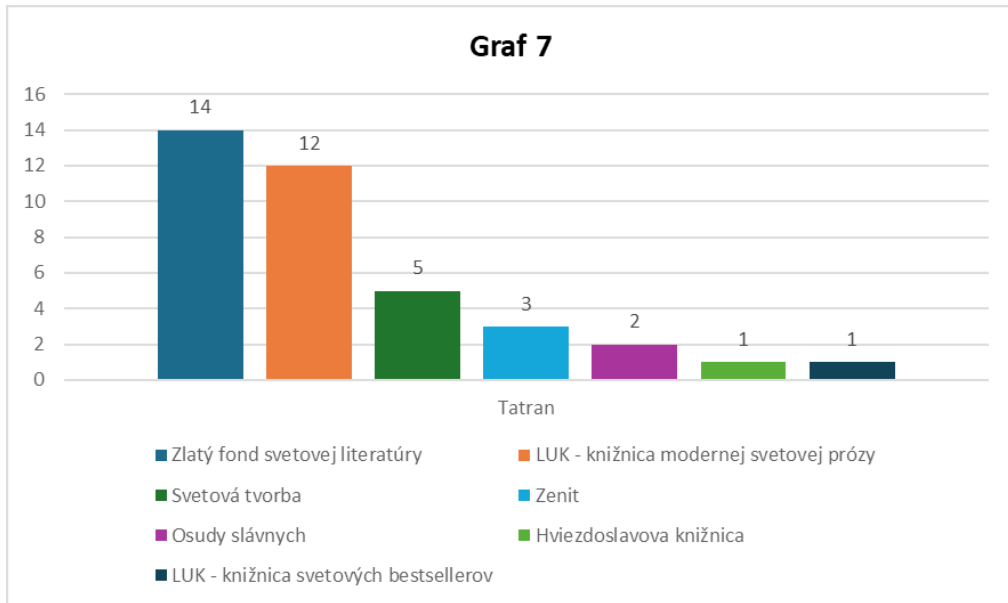
10 https://sk.wikipedia.org/wiki/SPKK_%E2%80%93_Spolo%C4%8Dnos%C5%A5_priate%C4%BEov_kr%C3%A1snych_kn%C3%ADh

11 https://sk.wikipedia.org/wiki/Zelen%C3%A1_kni%C5%BEnica

12 <https://lubomirkratky.sk/portfolio/kruh-milovnikov-poezie-kmp/>

13 [https://sk.wikipedia.org/wiki/Retro_\(ed%C3%ADcia\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Retro_(ed%C3%ADcia))

Otvorené okná (1 titul) vychádzala v rokoch 1965 až 1972 a čitateľom ponúkala modernú svetovú poéziu.¹⁴ Poslednou edíciou je edícia **Vavrín** (1 titul), vychádzala v rokoch 1977 až 1991 (Bednárová, 2015).

Graf č. 7 Edície vydavateľstva Tatraň publikované v rokoch 1968 – 1989

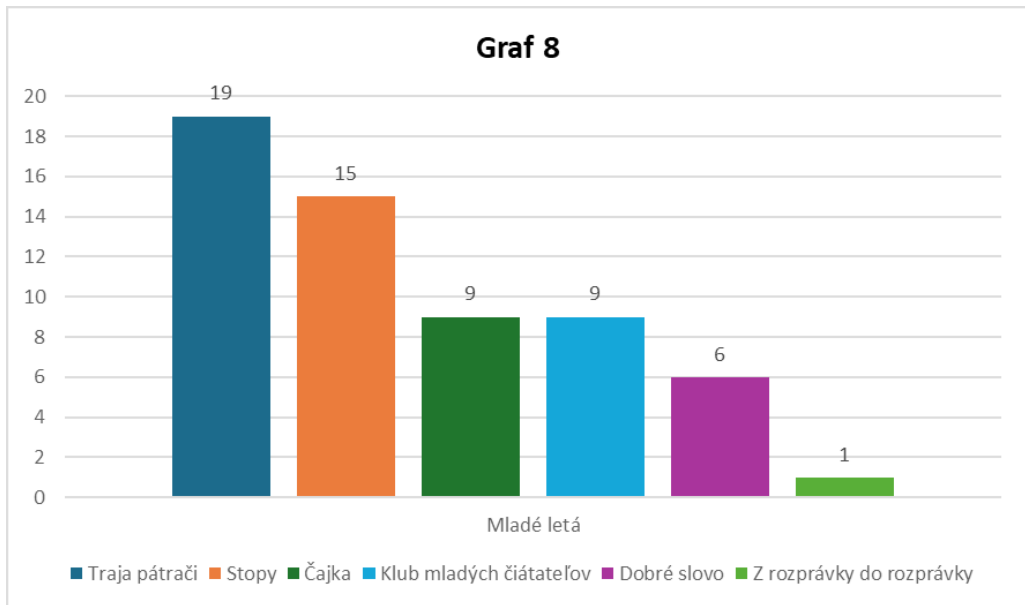
Na grafe č. 7 môžeme vidieť knižné edície vydavateľstva *Tatraň*. Najvyšší počet publikácií v tomto období vyšiel v edícii **Zlatý fond svetovej literatúry** (14 titulov), na druhom mieste je edícia **LUK – Knižnica modernej svetovej prózy** (12 titulov). Ide o edíciu, ktorá bola vytvorená ako pokračovanie edície **LUK – Knižnica svetových bestsellerov** (pozri graf č. 5, vydaná 1 publikácia v tejto edícii, ktorá vychádzala v rokoch 1968 – 1971), ktorá vychádzala v rokoch 1971 – 1992.¹⁵ Na treťom mieste sa nachádza edícia **Svetová tvorba** (5 titulov). Na štvrtom mieste je edícia **Zenit** (3 tituly), ktorá vychádzala v rokoch 1970 – 1991 (pôvodný názov edície bol Horror-thriller-western).¹⁶ V tomto období vychádzali aj diela v edícii **Osudy slávnych** (2 tituly) a v edícii **Hviezdoslavova knižnica** (1 titul).

14 <https://karpatskylovec.blogspot.com/2016/07/otvorene-okna-kniznica-modernej.html>

15 <https://www.databazeknih.cz/edice/luk-kniznica-modernej-svetovej-prozy-477>

16 <https://www.databazeknih.cz/edice/zenit-759>

Graf č. 8 Edície vydavateľstva *Mladé letá*
publikované v rokoch 1968 – 1989

Na grafe č. 8 môžeme vidieť knižné edície vydavateľstva *Mladé letá*. Na prvom mieste sa nachádza obľúbená detektívna knižná séria **Traja pátrači** (19 titulov), ktorá sa dočkala viacerých reedícií. Na druhom mieste sa nachádza taktiež populárna edícia **Stopy** (15 titulov), ktorá bola charakteristická pre svoju žánrovú rozmanitosť a vizuálnu stránku kníh. Táto edícia vychádzala od roku 1964 do roku 1990 (Bednárová, 2015). Na treťom mieste sa nachádza edícia **Čajka** (9 titulov) spoločne s edíciou **Klub mladých čitateľov** (9 titulov), ktorá bola založená v roku 1963.¹⁷ Vychádzala aj edícia **Dobré slovo** (6 titulov) a napokon edícia **Z rozprávky do rozprávky** (1 titul).

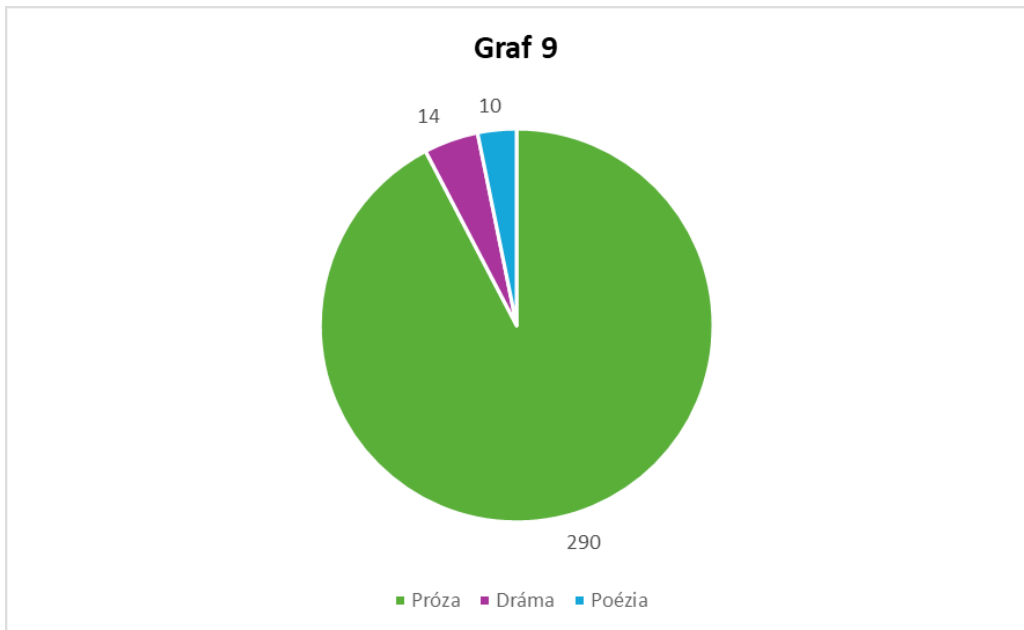
Poslednými vydavateľstvami sú vydavateľstvá Pravda, Príroda a Obzor, pri ktorých sme vo výskume nezaznamenali vysoký počet vydaných publikácií či edícií, preto sme sa ich rozhodli nespracovať graficky. Vo vydavateľstve *Obzor* vychádzala v tomto období edícia **Postavy a osudy** (1 titul) a edícia **Romány pre každého** (1 titul). Vo vydavateľstve *Príroda* vychádzala edícia **Trofeje** (2 tituly). Posledným vydavateľstvom je *Pravda*, v ktorom vychádzala edícia **Maják** (2 tituly) a edícia **Členská knižnica** (16 titulov). Zvyšných 48 titulov, ktoré sa

¹⁷ <https://www.knihovna.sk/books/series/klub-mladych-citatelov/>

v časti výskumu o edíciách nevyskytovali, bolo z dôvodu ich nezaradenia do konkrétnej edície alebo sa nepodarilo dohľadať takúto informáciu o publikácii.

5.2 Literárne druhy a žánre preložených amerických diel

V nasledujúcej podkapitole sa zameriame na druhové a žánrové vymedzenie preložených diel. Diela delíme do troch hlavných kategórií: próza, poézia a dráma.

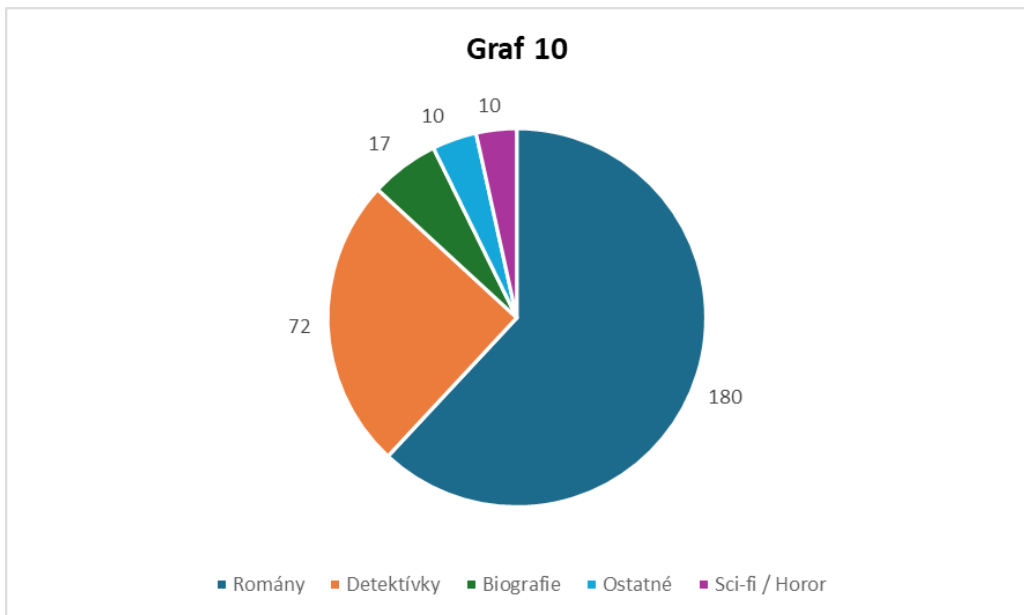
Graf č. 9 Zastúpenie literárnych druhov americkej literatúry v slovenskom preklade v rokoch 1968 – 1989

Na grafe č. 9 môžeme vidieť zastúpenie literárnych druhov. Najvyšší počet preložených diel je **prozaických** (289 titulov), konkrétne s **92-percentným** zastúpením. Na druhom mieste sa nachádza **dráma** (14 titulov) s **5-percentným** zastúpením a poslednou je **poézia**, ktorá za drámou veľmi nezaostáva (10 titulov) s **3-percentným** zastúpením diel.

V predchádzajúcom aj nadchádzajúcom období bolo zastúpenie literárnych druhov rovnaké, najvydávanejšou bola próza a nasledovala poézia s drámou. Zo žánrového hľadiska je už vidieť badateľný rozdiel. V rokoch 1945 – 1968 boli najpopulárnejšími žánrami dobrodružná literatúra, detektívky, westerny, poviedky a iné (Pliešovská, 2016).

Podobne to bolo aj v období 1968 – 1989 (pozri graf č. 10). Domnievame sa, že to bolo tak pre prípustnosť spomenutých žánrov z ideologického hľadiska. V rokoch 1989 – 2016 si prvenstvo na trhu získal žáner romantická próza. Nasledovali napínavé žánre, teda detektívky a trilery, čo je spoločne populárny žáner naprieč všetkými obdobiami. Obľúbeným vydávaným žánrom sa stala aj fantastická próza (Popovcová, 2017).

Najpočetnejšou skupinou vydaných diel je beletria, ktorá v našom výskume obsahuje **290** bibliografických záznamov. Skúmané obdobie je charakteristické žánrovou rozmanitosťou, keďže vychádzali žánre ako detektívky, sci-fi, trilery, horory, psychologické, spoločenské, vojnové, historické a najmä dobrodružné romány.

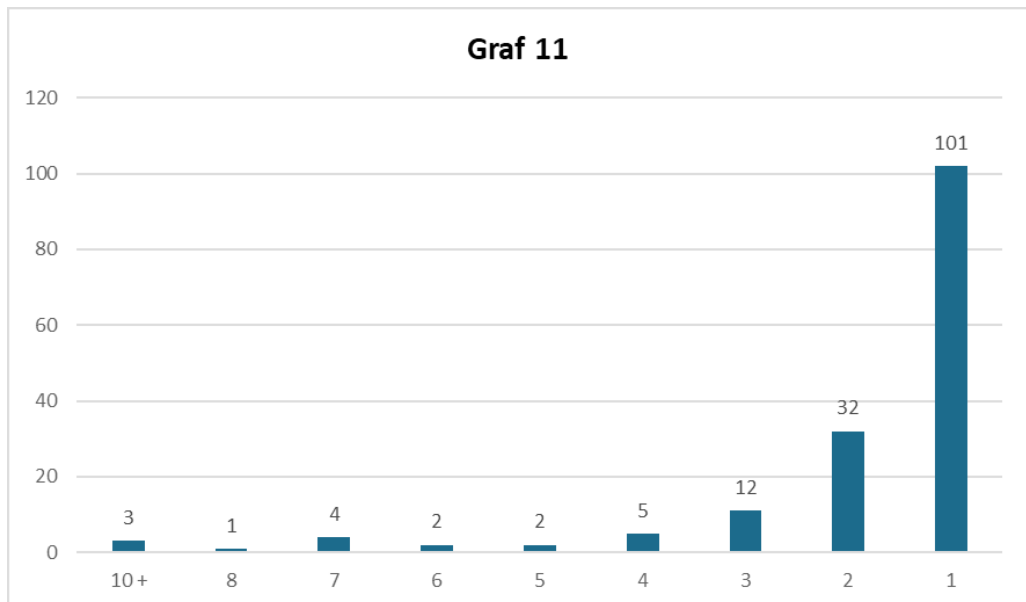

Graf č. 10 Žánrová diverzifikácia preložených prozaických diel

Na grafe č. 10 môžeme vidieť rozdelenie žánrov do piatich skupín. Prvú skupinu tvoria **romány** (180 titulov), do ktorej sme zaradili ľúbostné, historické, dobrodružné, vojnové, psychologické i spoločenské romány a svetovú beletriu. Na druhom mieste sa nachádza žáner **detektívky** (72 titulov), ku ktorému sme zaradili aj žáner triler. Na treťom mieste sa nachádzajú **biografie** (17 titulov). Nasleduje kategória, ktorú sme označili ako „**ostatné**“, a obsahuje žánre poviedky, novely a rozprávky (10 titulov). Poslednú skupinu (10 titulov) tvorí dvojica žánrov **sci-fi** a **horor**.

5.3 Najpublikovanejší americkí autori v slovenskom preklade v rokoch 1968 – 1989

Na základe nášho výskumu sme identifikovali **161 amerických autorov**. Nasledujúci graf č. 11 zobrazuje počet diel od najvyššieho po najnižší (najvyššiu kategóriu označujeme ako 10 a viac titulov, keďže sú do nej zaradení len traja autori). Pri spracovaní údajov sme do výskumu o amerických autoroch zaradili aj diela, ktoré vyšli v inom ako v prvom vydaní. Z kapacitných dôvodov zvyšných autorov neuvádzame.

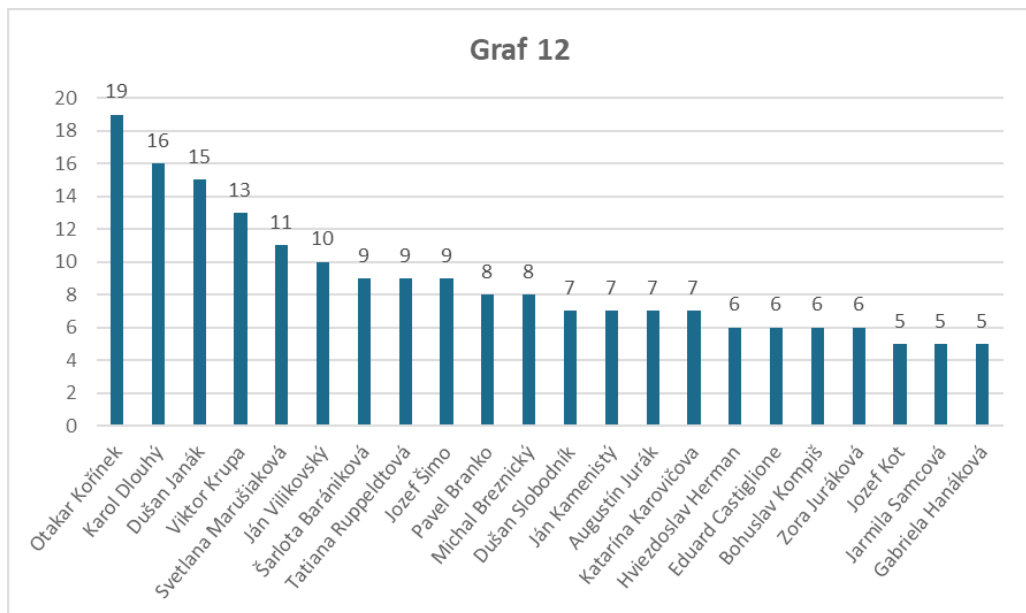

Graf č. 11 Americkí autori publikovaní v rokoch 1968 – 1989

Na grafe č. 11 môžeme vidieť, že do kategórie 10 a viac diel sa dostali traja autori. Sú nimi Jack London (**16** titulov), James Fenimore Cooper (**13** titulov) a Robert Arthur (**12** titulov). Na druhom mieste sa nachádza Ernest Hemingway (**8** titulov). Nasleduje Zane Grey, Mark Twain, Irving Stone a Ed McBain (**7** titulov). Spoločný počet zdieľajú autori Joseph Heller a Mario Puzo (**6** titulov). Ďalej nasledujú opäť dvaja autori: Betty MacDonaldová a Ross Macdonald (**5** titulov). Za nimi pokračujú piati autori, a to Theodore Dreiser, Erle Stanley Gardner, Ray Hogan, E. L. Doctorow a Herman Melville (**4** tituly). Nasleduje 11 autorov: Harriet Beecherová Stowová, John Steinbeck, Samuel Dashiell Hammett, Marcia Davenportová, Kurt Vonnegut, Ellery Queen, Richard Martin Stern,

James Clavell, John D. MacDonald, Norman Mailer Tennessee Williams, a William Styron (3 tituly).

V porovnaní s predchádzajúcim obdobím 1945 až 1968 nebadať príliš veľké zmeny. V oboch obdobiach boli slovenskému čitateľovi predstavení noví americkí autori, ale už aj dobre známi autori. V predchádzajúcom období podobne potvrdili svoju obľubu a prvenstvo autori dobrodružnej literatúry ako Jack London, Mark Twain a James Fenimore Cooper či autori detektívok ako Ellery Queen a S. D. Hammett. Často vydávanými boli aj klasici ako Ernest Hemingway, Herman Melville, Edgar Allan Poe a mnohí ďalší (Pliešovská, 2016). V období 1989 až 2016 sa počet autorov rozrástol na 933 (Popovcová, 2017). Medzi novými menami ako Danielle Steelová, Janet Daileyová, John Grisham či Sandra Brownová nájdeme aj autorov, ktorí boli obľúbení aj v predchádzajúcich obdobiach ako Robin Cook, Ernest Hemingway, Mario Puzo, Edgar Allan Poe, Jack London, John Steinbeck a mnohí ďalší (Popovcová, 2017).

Graf č. 12 Najproduktívnejší prekladatelia v rokoch 1968 – 1989

Pri dvoch prekladoch diel sa nám nepodarilo identifikovať prekladateľa alebo prekladateľku. Chceli by sme zdôrazniť, že vo viacerých prípadoch ide síce o prvé vydania, ale do výskumu sme zaradili aj preklady, ktoré vyšli aj v reedícií. Vo výskume sa nachádzajú aj preklady diela viacerých autorov, aj diela, ktoré obsahovali doslovy prekladateľov. Vo väčšej

miere pri preklade jedného kompletného diela viacerými prekladateľmi šlo o súborné dielo, ktoré obsahovalo viac prác konkrétneho autora.

Záver

V období rozdelenia sveta na Západ a Východ pretrvávali a aj dodnes pretrvávajú ideologické boje. Komunistický režim si v minulosti podmanil mnohé krajiny, medzi ktorými bolo aj Československo. Ideológia, ktorá bola nastavená, zasahovala do všetkých sfér spoločenského a kultúrneho života. Cieľom výskumu bolo zmapovať prekladateľskú a vydavateľskú činnosť v období rokov 1968 až 1989 na území Slovenska v rámci americkej literatúry.

Vo výskume sme spracovali databanku bibliografických zdrojov americkej literatúry v slovenskom preklade v rokoch 1968 až 1989, ktorú sme podrobili analýze. Databáza pozostávala z viacerých zdrojov, aby sme dosiahli čo najpresnejšie výsledky. Každý z bibliografických údajov sme podrobili komplexnej analýze. Naším hlavným cieľom bola najmä kvantitatívna stránka výskumu. Na základe výsledkov kvantitatívneho postupu sme identifikovali 314 bibliografických údajov americkej literatúry, ktoré sme rozdelili podľa ročnej produkcie vydavateľstiev. V kvantitatívnom výskume sme pokračovali v rozdelení údajov na prvé a ďalšie vydania. Takýmto postupom sme vytvorili prehľad novopredstavených amerických autorov na slovenskom trhu alebo už známych autorov, ktorým vyšli v preklade nové diela. Ich počet bol 229 a počet autorov, ktorí pre svoju obľúbenosť alebo ideologickú pohodlnosť boli predstavení slovenskému čitateľovi viackrát v reedíciách, bol 83.

Vo výskume sme pokračovali s kvalitatívnym prístupom, v ktorom sme podrobne sledovali vybrané aspekty. Prvým sledovaným aspektom boli vydavateľstvá, ktoré boli najproduktívnejšími vo vydávaní americkej prekladovej literatúry. Na základe analýzy sme identifikovali 10 vydavateľstiev, ktoré sa angažovali vo vydávaní americkej literatúry. Pri skúmaní sme zostali pri vydavateľstvách a zamerali sme sa aj na edície, v ktorých tieto diela vyšli v rámci každého vydavateľstva. Túto časť výskumu považujeme za prínosnú z hľadiska toho, že v tomto období malo každé vydavateľstvo určené, akému typu literatúry sa môže venovať. Na základe výsledkov sa nám utvoril prehľad najpopulárnejších edícií v každom vydavateľstve. Ďalším aspektom, ktorý sme podrobili analýze, bol pomer literárnych druhov, z čoho vyplynulo, že najvydávanejším

literárnym druhom bola próza, nasledovala dráma a poézia. Bibliografické údaje beletrie sme rozdelili aj zo žánrového hľadiska, z čoho vyplynulo, že najvydávanějšími boli dobrodružné romány a detektívky, ktoré boli z ideologického hľadiska najpriateľnejšími. V kvalitatívnom výskume sme sledovali aj najviac vydávaných amerických autorov. Nie je prekvapením, že výsledky ukázali medzi najvydávanějšími autormi práve tých, ktorí vydávali najpopulárnejšie žánre v tomto období. Posledným skúmaným aspektom boli najproduktívnejší prekladatelia, bez ktorých by nemohli vzniknúť tieto diela slovenskej prekladovej produkcie.

Na základe výsledkov výskumu je zrejmé, že politická situácia v tomto období ovplyvnila kultúrnu sféru. Napriek všetkým obmedzeniam treba zdôrazniť, že americká literatúra mala v období normalizácie aspoň určitú možnosť dostať sa k slovenskému čitateľovi a tvorí dôležitý základ prekladovej literatúry na Slovensku. Politická situácia a vzťahy medzi krajinami môžu výrazne ovplyvniť rôzne sféry života vrátane kultúrnej oblasti. Na pochopenie vývoja a rozvoja kultúry v danej krajine je potrebné skúmať, ako boli tieto sféry ovplyvnené.

Literatúra

BEDNÁROVÁ, K. 2015. *Rukoväť dejín prekladu na Slovensku II. (Situácia slovenského umeleckého prekladu v 20. storočí)*. Bratislava: Univerzita Komenského. 66 s. ISBN 978-80-223-3838-7.

BÚTORA, M. 2023. *Tváre a dátumy v spätnom zrkadle: texty z rokov 2014 – 2023*. Bratislava: Artforum; Inštitút pre verejné otázky. 294 s. ISBN 978-80-8150-407-5.

KLIMEŠ, D. 2022. *Doporučeno nezverejňovať: fungovaní propagandy, cenzury a médií v pozdne normalizačnom Československu*. Praha: Academia. 280 s. ISBN 978-80-200-3264-5.

KIND-KOVÁCS, F. 2014. *Written here, published there : how underground literature crossed the Iron Curtain*. Budapest New York: Central European University Press. 504 s. ISBN 978-963-386-022-9.

KUSÁ, M. 2005. *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied. 173 s. ISBN 80-88815-15-0.

LESŇÁK, R. 1982. *Literárne dielo a čitateľ*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 269 s.

- PASSIA, R., G. MAGOVÁ. 2015. *Deväť životov: rozhovory o preklade a literárnom živote*. Bratislava: Kalligram. 279 s. ISBN 978-80-8101-918-0.
- PLIEŠOVSKÁ, E. 2016. *Od Buckovej k Updikovi: americká literatúra na Slovensku v rokoch 1945 – 1968*. Banská Bystrica: Belianum. Univerzita Mateja Bela. 261 s. ISBN 978-80-557-1171-3.
- POPOVCOVÁ, N. 2017. *The Place of Translations of American Literature in Publishing Policy of Slovak Publishing Houses after 1989*. [Diplomová práca.] Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 85 s.
- RYCHLÍK, J. 2020. *Československo v období socializmu: 1945 – 1989*. Praha: Vyšehrad. 415 s. ISBN 978-80-7601-334-6.
- VAJDOVÁ, L. 2009. *Sedem životov prekladu*. Bratislava: Veda. 255 s. ISBN 978-80-224-1101-1.
- VILIKOVSKÝ, J. 1984. *Preklad ako tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 234 s.

Elektronické zdroje

- Česko a Slovensko – blízkost jedinež zeměpisná. In: Ústav pro českou literaturu AV ČR [online]. [cit. 2024-10-26]. URL: <https://ucl.cas.cz/ceska-literatura-blog/cesko-a-slovensko-blizkost/>
- LUK – Knižnica modernej svetovej prózy. In: *Databaze knih* [online]. [cit. 2024-04-04]. URL: <https://www.databazeknih.cz/edice/luk-kniznica-modernej-svetovej-prozy-477>
- Máj (MF, Smena, NV, Svět sovětů, Lidové nakl., Šport). In: *Databaze knih* [online]. [cit. 2024-04-04]. URL: <https://www.databazeknih.cz/edice/maj-mf-smena-nv-svet-sovetu-lidove-nakl-sport-25>
- Normalizácia. In: *Slovenský disent* [online]. [cit. 2024-02-16]. URL: <https://www.slovenskydissent.sk/normalizacia/>
- Otvorené okná. Knižnica modernej svetovej poézie. In: *Blog Karpatského lovca* [online]. [cit. 2024-04-04]. URL: <https://karpatskylovec.blogspot.com/2016/07/otvorene-okna-kniznica-modernej.html>
- Retro (edícia). In: *Wikipedia* [online]. [cit. 2024-04-04]. URL: [https://sk.wikipedia.org/wiki/Retro_\(ed%C3%ADcia\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Retro_(ed%C3%ADcia))
- RoNaPo. In: *DigiBooks* [online]. [cit. 2024-04-04]. URL: <https://www.digibooks.sk/show.php?id=26492>
- SPKK – Spoločnosť priateľov krásnych kníh. In: *Wikipedia* [online]. [cit. 2024-04-04]. URL: https://sk.wikipedia.org/wiki/SPKK_%E2%80%93

Lenka Beranová

Spoločnosť priateľov kresťanských kníh

Zelená knižnica. In: *Wikipedia* [online]. [cit. 2024-04-04]. URL: https://sk.wikipedia.org/wiki/Zelen%C3%A1_kni%C5%BEnica

Zenit. In: *Databáze knih* [online]. [cit. 2024-04-04]. URL: <https://www.databazeknih.cz/edice/zenit-759>

PREKLADATELSKÁ ANALÝZA BÁSNE *WILD NIGHTS* – *WILD NIGHTS!* OD EMILY DICKINSONOVEJ

Paulína Božgaiová
paula.bozgai@gmail.com

Abstract

The paper focuses on the translation of poetry and analyses the poem *Wild nights – Wild nights!* by Emily Dickinson in two translations by Milan Richter. In the first part, it presents the life of Emily Dickinson, distinctive features of her work, and literary contribution. The second part deals with the specifics of poetry and its translation. Two components are the subjects of focus: content and form. The third part is dedicated to the analysis of the selected poem. The following methods were applied: analysis, comparison, and synthesis. It was found that Richter's translations from 1983 and 2017 are both appropriate. However, the newer translation follows Dickinson's unique style more closely, respects the author's punctuation, and no longer includes archaic words and unusual syntax.

Keywords: poetry translation, Emily Dickinson, Milan Richter, translation criticism.

Úvod

Kritike prekladu sa v súčasnosti venuje čoraz viac pozornosti. Napriek tomu však preklad poézie stále zostáva v úzadí a väčšina prekladateľov sa v oblasti umeleckého prekladu venuje výhradne prekladu prózy. Je tiež možné, že študenti majú pred týmto druhom prekladu rešpekt. Nielenže pri ňom treba mať isté poetologické kompetencie, ale často si vyžadujú aj umelecké schopnosti, ktorými disponuje autor diela. Cieľom nášho príspevku je objasniť, ako preklad poézie vzniká a aké sú jeho pravidlá, pričom sa konkrétne zameriame na analýzu básne *Wild nights – Wild nights!* od Emily Dickinsonovej. Báseň doteraz vyšla v dvoch prekladoch od Milana Richtera v zbierke *Monológ s nesmrteľnosťou* (1983) a *I died for beauty/Pre krásu umrela som* (2017). V prvej časti predstavíme autorku Emily Dickinsonovú a jej tvorbu. V druhej časti sa zameriame na osobitosti prekladu poézie a napokon predstavíme analýzu spomínanej básne.

1 Emily Dickinsonová a jej prekladateľ

Emily Dickinsonová je jednou z najznámejších amerických poetiek. Žila v 19. storočí a počas svojho života publikovala len niekoľko básní, ale svojimi myšlienkami a jedinečným štýlom písania prekonala mnohých mysliteľov a spisovateľov svojej doby (Martin, 2007).

Emily Dickinsonová sa narodila 10. decembra 1830 v meste Amherst v Novom Anglicku, USA (Richter, 2017). Svoje detstvo a prevažnú časť života strávila v rodinnom sídle, ktoré prezývali „Homestead“. Emily žila spolu s rodičmi a dvomi súrodencami, bratom Austinom a sestrou Laviniou. Ich otec Edward mal na ženy veľmi vyhradené názory a veril, že ich hlavným poslaním je byť manželkami a matkami, no zároveň podporoval vzdelávanie žien a umožnil Emily študovať na Amherstskej akadémii (Martin, 2007).

Čo sa týka záľub, poetka svoj voľný čas rada trávila predovšetkým v prírode: „Záhrada bola útočiskom pred požiadavkami rodiny, domácnosti a spoločnosti“ (Martin, 2007, s. 7). Jej hlavou vášňou však bola literatúra. Podľa Fullera (2018) mala Dickinsonová v obľube napríklad Williama Shakespeara, sestry Brontëové (najmä Emily, ktorá tiež písala poéziu), Elizabeth Barrett Browningovú, Henryho Wadswortha Longfellowa či Mary Ann Evansovú (známu pod pseudonymom George Eliot).

Dickinsonová je známa tým, že bola samotárska a väčšinu svojho života strávila v ústraní (Hartnoll, 1994). Keď mala 38 rokov, odmietala už opúšťať svoj domov a stiahla sa aj zo spoločenského života (Martin, 2007). „Dôvodov na jej ústup do ústrania a samoty bolo iste viac: problémy s chorými očami, pravdepodobne bipolárna porucha prejavujúca sa rozdielnou produktívnosťou na jar a v lete oproti ‚depresívnej‘ jeseni a zime (Emilin lekár tento stav nazval neurasténiou), agorafóbia, frustrácia z toho, že sa jej očakávania nenaplnili, resp. že ľudia jej poézii nerozumejú“ (Richter, 2017, s. 228). Emily Dickinsonová napokon zomrela 15. mája 1886 na Brightonovu chorobu (Richter, 2017).

Autorka počas svojho života napísala takmer 2 000 básní, z ktorých bolo uverejnených iba 10 – aj tie bez jej súhlasu, sčasti anonymne a v upravenej podobe (Richter, 2017). Vydavatelia totiž museli meniť veľké písmená na malé, interpunkciu či rým, aby jej poézia zodpovedala vtedajším literárnym konvenciám (Martin, 2007).

Dickinsonová sa vo svojej tvorbe venuje prevažne náboženstvu

a viere, smrti, láske, využíva najmä prírodné motívy. Okrem toho sa v jej básňach vyskytujú prvky feminizmu, transcendentalizmu či metafyzickej poézie.

Básne Dickinsonovej sa na prvý pohľad od tvorby iných básnikov odlišujú hlavne používaním interpunkcie, konkrétne nadmerným používaním pomlčky. O'Fallon Price (2018) autorku dokonca vníma ako najznámejšiu používateľku pomlčky. Pomlčku umiestňuje uprostred verša, na jeho konci a neraz ňou ukončuje aj celú báseň. Poetka „akoby chcela upozorniť čitateľa, že má zmierniť tempo a čítať pomalšie, sústredenejšie“ (Richter, 2017, s. 229). Čítanie jej veršov sa teda sústreďuje na proces a čitateľ má pocit, že autorka starostlivo uvažuje nad predmetom svojej básne (O'Fallon Price, 2018).

Ďalšou zaujímavosťou je, že slovesá často nečasuje do správnej podoby, ale necháva ich v základnej forme, vďaka čomu sa činnosti nevzťahujú len na podmet, ale dokážu existovať mimo kontextu a času. Využíva tiež slovesá vo forme subjunktívu, čo jej veršom dodáva hlbavý tón, prípadne naznačuje podmienenosť či univerzálnosť (Miller, 1987). „Primárnou funkciou Dickinsonovej nekonvenčnej syntaxe, rovnako ako jej experimentov s inými aspektmi jazyka, je vziať čitateľa do básne. Báseň zostáva čiastočne prázdnu, pokiaľ sa čitateľ nezapojí do jej vyplňania“ (Miller, 1987, s. 88).

Tvorba Emily Dickinsonovej mala spočiatku rôzne odozvy. Pre jej gramatiku a nekonvenčný štýl ju britskí kritici označili za rebelku, ktorá predstavovala americký vzdor. Američania túto kritiku využili na vybudovanie väčšej národnej hrdosti a autorku oslavovali ako symbol schopnosti uvažovať iným, kreatívnym spôsobom (Martin, 2007).

Emily Dickinsonová založila spolu s Waltom Whitmanom modernú severoamerickú poéziu a jej básne inšpirovali imagistov ako Ezra Pound, William Carlos Williams a ďalších (Richter, 2017). Autorkin štýl a motívy neskôr ovplyvnili aj tvorbu básnikov ako Robert Frost, Robert Lowell, Theodore Roethke, Allen Ginsberg, Wallace Stevens a Sylvia Plath (Martin, 2007).

Milan Richter je slovenský prekladateľ, básnik, dramatik, esejista a vydavateľ. Študoval angličtinu a nemčinu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Okrem toho absolvoval časť štúdia nordistiky. Venoval sa aj redakcii, pôsobil ako chargé d'affaires Slovenska v Nórsku a na Islande a pracoval tiež v Národnom literárnom centre v

Bratislave. Svoje vlastné vydavateľstvo MilaniuM založil v roku 2000. Richter je členom mnohých domácich i medzinárodných literárnych a prekladateľských organizácií. V roku 1998 organizoval kongres básnikov v Bratislave, pravidelne organizoval Medzinárodný literárny festival Jána Smreka a niekoľko rokov aj festival Kafkove Matliare.

Svoje prvé básne a poviedku uverejnil v roku 1969. Jeho prvé preklady vyšli v Revue svetovej literatúry v roku 1971. Odvtedy bola jeho tvorba uverejnená v 33 jazykoch vo viac než 80 denníkoch, časopisoch, antológiách a zborníkoch vo svete. Richter preložil 63 kníh a 16 divadelných hier z nemčiny, angličtiny, švédčiny, nórčiny a iných jazykov. Preložil tiež básne, prózy a eseje, ktorých autormi boli napríklad Lawrence Ferlinghetti, Pablo Neruda, Rainer Maria Rilke, Allen Ginsberg, Seamus Heaney či laureát Nobelovej ceny za literatúru Tomas Tranströmer .

Za svoju literárnu tvorbu a preklady získal množstvo prestížnych ocenení ako napríklad Prekladateľská cena Švédskej akadémie za rok 1999, Cena Jána Hollého 2001 a 2009 za preklad poézie, Cena Zory Jesenskej 2002, Čestný rád za zásluhy o Republiku Rakúsko či Bjørnsonova cena 2010 za básnické dielo. Okrem toho je tiež laureátom Ceny Blahoslava Hečka za celoživotné dielo (Kvasňovská, 2023).¹

2 Špecifiká poézie a jej prekladu

Poéziu ako druh literatúry je zložité definovať už len z toho dôvodu, že je veľmi rôznorodá. Existujú básne v tradičnej, viazanej forme, zatiaľ čo iné sú písané voľne. Niektoré využívajú komplikované, ozdobné metafory, iné sú minimalistické a priamočiare. Môžu a nemusia sa rýmovať. Cieľom jednej básne je esteticky a citovo pôsobiť na čitateľa, cieľom inej môže byť viesť čitateľa k uvažovaniu o aktuálnej problematike.

Foster (2018, s. 33) chápe báseň ako „experiment s jazykom a v ňom snahu čo najlepšie zachytiť predmet básne a umožniť čitateľom vidieť ho z nového uhla pohľadu“. Poéziu výstižne charakterizuje aj Connolly (2001, s. 171): „Poézia predstavuje písanie v jeho najkompaktnejšej, najzhustenejšej a najpovýšenejšej forme, pričom jazyk je prevažne skôr konotačný ako denotačný a obsah a forma sú nerozlučne prepojené.“ Básnik Robert Frost ponúka negatívnu definíciu: „Poézia je to, čo sa

---

1 Milan Richter [online]. Dunajská Lužná: MilaniuM. [cit. 2024-10-09]. <http://www.milanium.sk/vydavatelstvo/stranky/milan-richter>

stráca v preklade“ (Foster, 2018, s. 29). Preklad poézie (a vôbec možnosť jej prekladu) je predmetom mnohých prekladateľských diskusií. Valcerová (2006) tvrdí, že pri preklade básnických textov musí byť zachovaná estetická informácia celého systému literárneho textu, ale výber štylistických prostriedkov sa líši. „Cieľom prekladu je vytvoriť odlišnými štylistickými prostriedkami iného jazyka nový estetický model, zodpovedajúci odlišnej estetickej tradícii, pričom tento nový model musí sugerovať estetický účinok, zodpovedajúci pôvodnému textu. Teda iný systém prvkov a vzťahov, ale ten istý estetický účinok“ (Valcerová, 2006, s. 103 – 104).

Zambor (2000) považuje básnický preklad za druh reprodukčného umenia. Preklad poézie je podľa neho špecifický v tom, že zatiaľ čo pôvodný básnik má pri písaní viac slobody, prekladateľ je obmedzený určitými danosťami básne – „[...] aj transpozícia toho, čo je dané, môže vyžadovať také tvorivé úsilie, aké je potrebné na napísanie básne, ba v niektorých prípadoch azda aj väčšie“ (Zambor, 2000, s. 72).

Ďalším špecifikom prekladu poézie je možnosť spolupráce prekladateľa s básnikom. „Úlohou filológa je práve poskytnúť dôslednú interpretačnú bázu pre básnika, ktorý na základe nej vytvára umeleckú verziu“ (Keníž, 2018, s. 57).

Problematike prekladu poézie sa v súčasnosti venuje napríklad Marián Andričík. Vo svojej štúdii (2013, s. 94) uvádza, že prekladateľ poézie si musí uvedomiť dve skutočnosti:

- a) „jeho úlohou nie je dosiahnuť totožnosť, ale skôr ‚presadiť‘ text do iného kontextu pri rešpektovaní osobitostí tak textu, ako aj kontextu;
- b) jeho preklad je len jedným z možných riešení tak diachrónne, ako aj synchronne.“

Oblasťou sa zaoberá tiež Hostová (2022, s. 439), ktorá poéziu chápe ako „premenlivý fenomén existujúci v napätí medzi napĺňaním vopred daných foriem a obsahov a ich interpretáciou, aktualizáciou či transgresiou“. Danú definíciu považujeme za adekvátnu, pretože namiesto toho, aby sa snažila pojem striktne ohraničiť, stavia ho do širších súvislostí a vníma v jeho komplexnosti.

2.1 Interpretácia básne

Preklad akéhokoľvek textu sa začína interpretáciou. Pre Šimona (2005) je základným predpokladom úspešného prekladu čo najhlbší prienik do

predlohy. Už pri tomto kroku odhalíme problém – význam básne je často implicitný a konotatívny, vďaka čomu vzniká hneď niekoľko možných interpretácií. Podľa Sokrata však význam básne neurčuje autor, ale samotný text a čitateľova vlastná interpretácia (Connolly, 2001). Slobodník (1990) tvrdí, že pri interpretácii básne sa nad význam samostatného slova stavia význam súboru slov (vety, verša, strofy), a teda text je potrebné interpretovať nie na úrovni lexiky, ale väčších syntaktických a sémantických celkov. „Analýza a interpretácia predpokladajú aj uvedomenie si miesta danej básne v kontexte tvorby autora originálu, aj chápanie významu básnika pôvodného diela v danej národnej literatúre, aj – na druhej strane – anticipačné začleňovanie prekladanej básne do nového básnického a spoločenského kontextu, do akého preklad diela vstúpi“ (Slobodník, 1990, s. 34).

2.2 Obsah

Funkciou poézie je okrem iného obohacovanie jazyka alebo podľa Slobodníka (1985, s. 217) „rozvetvenie vyjadrovacích možností jazyka“. Slobodník (1990, s. 40) za predpoklad existencie prekladu považuje využívanie sémantického priestoru originálu, t. j. „možnosť vyjadriť rovnaké významové, sémantické jadro rozličnými syntaktickými a lexikálnymi prostriedkami“.

Z básnických prvkov majú pre preklad význam predovšetkým:

- a) metricko-rytmická organizácia básne,
- b) rýmová organizácia básne,
- c) aliteračno-asonančné aspekty básne,
- d) obrazná (metaforická) organizácia básne (Slobodník, 1990).

Spomínané zložky však pre prekladateľa nie sú bezpodmienečne záväzné – je náročné zachovať metricko-rytmickú a rýmovú organizáciu už len pre odlišnosť jazykových systémov. Ďalšími dôležitými zložkami sú intonácia a sémantika diela (Slobodník, 1990).

Pri básnickom preklade je kľúčová tiež štylistická analýza. Štýl má pri preklade dištingtívnu funkciu a v texte by sa mali ponechať osobité vlastnosti, ktoré sú súčasťou autorovho štýlu (Connolly, 2001).

2.2.1 Obrazná organizácia básne

Obrazy majú v poézii nezastupiteľné miesto. Pre prekladateľa/ku je obrazný svet originálu najvýznamnejšou časťou básne a mal by sa snažiť

ho adekvátne vyjadriť. Práve požiadavke významovej ekvivalencie sa podriaďujú ďalšie štylistické prostriedky a všetky roviny poetiky diela (Slobodník, 1990). „Funkčnosť obraznosti sa overuje tým, nakoľko básnické obrazy pomáhajú exponovať myšlienku“ (Slobodník, 1990, s. 94).

2.3 Forma

Forma je v poézii rovnako dôležitá ako obsah. „Celkový zmysel básne utvárajú významy jej všetkých štruktúrnych zložiek, vyjavujúce sa vo vzájomných vzťahoch, zmysel básne sa generuje nielen z témy či lexikálnej sémantiky“ (Zambor, 2010, s. 203).

2.3.1 Metricko-rytmická organizácia básne

Slobodník (1990) považuje rytmus za hlavnú charakteristickú zložku básne. Rytmus sa zakladá na pravidelnom, normovanom usporiadaní zvukových prvkov – môže ísť napr. o počet slabík, usporiadanie dlhých a krátkych slabík alebo prízvučných a neprízvučných slabík, opakovanie slov a pod. (Štraus, 2003). Dickinsonová vo svojej tvorbe využíva prevažne jamb, no metricko-rytmická štruktúra básne pre ňu nie je najvýznamnejšou zložkou. Do popredia stavia obrazy a často sa odkláňa od zaužívaných foriem len preto, aby mohla využiť konkrétne slovo s cieľom umocniť umelecký a citový zážitok čitateľa. Zachovať metrum a rytmus pri prechode z jedného jazykového systému do iného nie je jednoduché. V niektorých indoeurópskych jazykoch sa môže metricko-rytmická schéma realizovať tromi spôsobmi (v slovenčine jamb, trochej, zriedka daktyl), v iných až šiestimi (Slobodník, 1990). „Jedným zo závažných princípov metra [...] je to, že metrum nesmie byť v opozícii voči existujúcemu, platnému jazykovému systému, že teda rytmus nemôže narúšať zásady prízvuku v jazyku“ (Slobodník, s. 45, 1990). Z toho vyplýva, že pri transformácii metrických zákonitostí musí byť dodržaný súlad s jazykom a jeho prozodickými vlastnosťami (Slobodník, 1990). V slovenčine metrickú organizáciu verša komplikuje aj prízvuk. Ten je stály a pripadá na prvú slabiku slova. V slovenčine sa vyskytujú aj neprízvučné slová, medzi ktoré patria tzv. enklitiky (príklonky) a proklitiky (predklonky) (Štraus, 2003). Nejednotnosť metricko-rytmickej organizácie básne (v origináli i v preklade) však nemusí byť nutne negatívnym javom. „Vďaka odchýlkam rytmu od

metra získava báseň dynamizmus, prekonáva stereotyp schémy, pôsobí živo, presvedčivo“ (Slobodník, 1990, s. 49).

2.3.2 Rýmová organizácia básne

Štraus (2003, s. 175) pod pojmom rým chápe „zvukovú zhodu hlások (samohlások a spoluhlások) slov alebo skupín slov na konci veršov, polveršov alebo syntaktických úsekov“. Odlišujeme rýmy mužské (tvorené nepárnoslabičnými slovami) a ženské (tvorené párnoslabičnými slovami) (Štraus, 2003).

„Dôležitú štruktúrnú úlohu hrá rým aj pri významovej výstavbe básne. Aj rým potvrdzuje, že funkciou prvkov poetiky vyjadrených jazykovými prostriedkami je prispievať k významovému, sémantickému umocňovaniu básne. Verše spojené rýmom nevytvárajú len poetologický celok, sú zároveň vytváraním významovej prepojenosti. Formálna kategória rýmu slúži obsahovému prepojeniu“ (Slobodník, 1990, s. 69).

Podľa Slobodníka (1985, s. 226) je v modernej slovenskej pôvodnej i prekladovej poézii tendencia „dosadzovať do rýmovej polohy slová sémanticky plnohodnotné a z hľadiska rozvíjania myšlienkového posolstva básne kľúčové“. Práve takáto organizácia verša umožňuje prepájať obrazy z odlišných životných sfér či myšlienkový a pocitový svet človeka. Transponovanie rýmov nikdy nie je mechanické, keďže vnímanie toho, čo sa pokladá za rým, sa v jednotlivých jazykoch líši rovnako ako zásady ich konštruovania. Ďalším rozdielom je rozsah plnovýznamových slov v dvoch jazykoch (podľa Levého tzv. sémantická hustota). Napríklad v angličtine je miera sémantickej hustoty vyššia, čo spôsobuje, že v jazykoch ako je slovenčina, nie je možné transponovať rovnaký počet informácií v rámci jedného verša. Pri preklade alebo kritike prekladu básne teda nemôžeme hodnotiť rovnohodnotnosť rýmov na základe identického umiestnenia rýmujúcich sa slov v origináli a v preklade (Slobodník, 1990). „Kritériom hodnoty rýmov využitých v preklade je predovšetkým to, aké kvantum plnovýznamových, verš významovo charakterizujúcich a rytmicky stmelujúcich slov sa v preklade dostalo do rýmových polôh“ (Slobodník, 1990, s. 72). Preklad básní od Dickinsonovej z nášho pohľadu komplikuje práve zvýšená sémantická hustota. Autorka na vyjadrenie komplexných myšlienok využíva vo veľkej miere podstatné mená, čím básne značne kondenzuje. Pre slovenčinu je naopak typické slovesné vyjadrovanie, preto je

pochopiteľné, že myšlienky sú v jednotlivých veršoch inak usporiadané a rýmy občas vytvárajú odlišné slová.

2.3.3 Aliteračno-asonančná organizácia básne

Podľa Slobodníka (1990) má v básni významová zložka prednosť pred aliteračnými, eufonickými prvkami. „Zvuková organizácia verša nestrháva význam na seba, iba umocňuje to, čo je načrtnuté jednotlivými plnovýznamovými slovami. Zároveň je táto zvuková organizácia neopakovateľne spätá s fonematickým repertoárom každého jazyka a pri preklade do iných jazykov je možnosť jej prenosu značne obmedzená, niekedy celkom vylúčená“ (Slobodník, 1990, s. 81). Napriek tomu zvukovú zložku možno aspoň sčasti zachovať, ako to demonštrujeme na nasledujúcom príklade.

3 Analýza básne *Wild nights – Wild nights!*

V tabuľke uvádzame pôvodnú báseň na ľavej strane, starší preklad v strednom stĺpci a novší preklad na pravej strane.

Originál z r. 1861	Preklad od Milana Richtera z r. 1983	Preklad od Milana Richtera z r. 2017
	Búrlivé noci¹	
Wild nights – Wild nights! Were I with thee Wild nights should be Our luxury!	Búrlivé noci, víchrivé! Keby si pri mne ostať chcel, búrlivé noci boli by na rozkoš bohaté.	Divoké noci, divé! S tebou tak zrášť, boli by divé noci naša slasť.
Futile – the winds – To a Heart in port – Done with the Compass – Done with the Chart!	Víchry by iba hladili srdce, čo kotví v prístave. Čo podľa mapy, kompasu bezpečne pristane...	Zbytočné víchry, ak je v prístave srdce. Súci je kompas, mapy sú ešte súce?
Rowing in Eden – Ah – the Sea! Might I but moor – tonight – In thee!	K Edenu s tebou veslujem... Ach, more, hore úplnok... Kiež k tebe pripútaná som po celú dnešnú noc!	Môj čln sa plaví rajom – ach, more! Kiež v tebe túto noc zakotviť môžem!

3.1 Interpretácia

Báseň *Wild Night – Wild Nights!* ponúka viacero možných interpretácií. Prvou je chápanie básne ako vyjadrenie lásky a vášne k milovanej osobe. Autorka intenzívne prežíva odlúčenie a želá si znovu sa s ňou stretnúť. Opätovné spojenie s milovanou osobou prináša pocit bezpečia a harmónie. Niektoré myšlienky v básni tiež možno interpretovať ako vyjadrenie sexuálnej túžby. V období, keď žila autorka, napríklad slovo *luxury* neznamenal iba prepych, ale tiež potešenie zmyslov (Spacey, 2023). Z básne je zrejmé, že práve stretnutie s blízkou osobou by znamenalo pocit uspokojenia. Na druhej strane je možné báseň interpretovať aj z náboženského hľadiska. Dickinsonová spomína vnútorný nepokoj a plavenie sa v raji. Posledné dvojveršie teda môže značiť aj objavenie viery a „pripútanie sa“, teda vytvorenie si spirituálneho vzťahu k Bohu.

3.2 Organizácia básne

V preklade boli zachované kľúčové metafory i symboly, ako sú noc a more. Už prvý verš je preložený dvomi spôsobmi: *Búrlivé noci, víchrivé!* a *Divoké noci, divé!* Obe riešenia sú adekvátne. Prvé pôsobí expresívnejšie, druhé je strohejšie, rovnako ako v origináli. Oceňujeme aj fakt, že Richter druhé prídavné meno nezopakoval, ale ho zmenil, čo je vzhľadom na štylistiku slovenského jazyka vhodnejšie. Okrem toho sa v novšej verzii šikovne vyhol použitiu rodu v druhom verši (v staršom preklade *Keby si pri mne ostať chcel*), takže báseň môže byť adresovaná mužovi i žene. V druhej strofe pri prekladoch nájdeme odlišné interpretácie myšlienky *Done with the Compass – / Done with the Chart!* Kým v staršom preklade sa srdce riadi mapou a kompasom, v novšom lyrický subjekt vyjadruje váhanie nad ich použitím formou rečníckej otázky. Negatívne hodnotíme použitie slova *úplnok* v tretej strofe. Okrem toho, že sa už v súčasnosti nepoužíva, v origináli ani nenájdeme odkaz na mesiac. Na druhej strane by sme chceli vyzdvihnúť zmenu posledného dvojveršia, kde Richter zmenil činnosť z *pripútať* na *zakotviť*, čo pôsobí poetickejšie a zosilňuje spätosť s morským prostredím.

Čo sa týka básnických prostriedkov, v preklade chýba anafora z druhej strofy (*done – done*). Naopak, zachovalo sa opakovanie slov z názvu, ktoré je pre dotvorenie estetického i emočného účinku básne dôležitejšie.

Forma

Richter zachoval formu troch 4-veršových strof, pričom rovnako ako Dickinsonová využíva veršový presah. V origináli je počet slabík v jednotlivých veršoch 4-4-4-4, 4-5-5-4, 5-3-6-2. V staršom preklade majú verše formu 8-8-8-6 vo všetkých strofách a v novšom preklade je to 7-4-7-3, 7-5-7-5, 7-3-6-5. Môžeme teda skonštatovať, že pôvodný preklad má pravidelnejšiu štruktúru. Tá však vôbec nie je potrebná, keďže ani originál sa nedrží striktnej schémy.

V básni je využitý predovšetkým jamb (neprízvučné slabiky striedané s prízvuknými). Keďže v slovenčine je prízvuk spravidla na prvej slabike slova, jamb sa v našom jazyku od čias Hviezdoslava vytvára pomocou jedno- alebo trojslabičnej predrážky. Vďaka nim následne prízvuk pripadá na párne slabiky. Richter vo veršoch ako predrážky využíva neplnovýznamové slová (napr. predložky a častice), a tým jambický rytmus zachováva.

Rýmová štruktúra tiež nie je jednotná, Dickinsonová použila rýmy abbb, abcb (neúplný rým), abcb. Richter vo svojom preklade tiež použil nedokonalý rým pri dvojici *úplnok – noc a more – môžem*.

Báseň je bohatá na aliteráciu, ktorá je veľmi dobre viditeľná aj pri preklade. V staršom je to najmä v prvej strofe, kde je aliterácia tvorená hláskou /b/: *búrlivé, keby, boli, by, bohaté*. V novšom preklade aliteráciu vytvára hláska /d/: *divoké, divé* alebo tiež v druhej strofe hláska /s/: *prístave, srdce, súci, kompas, sú, súce*.

Ako aj pri iných básňach, aj pri tejto Richter nepoužíva pomlčky do takej miery ako samotná autorka. V novšom preklade ju využil iba jedenkrát, pri staršom sa prikláňa skôr k použitiu troch bodiek. Môžeme teda zhodnotiť, že v pôvodnom preklade sa snaží zachovať neukončenú výpoveď a v novšom uprednostňuje ucelené myšlienky.

Celkovo obidva preklady hodnotíme pozitívne. Oba sú vernou transformáciou pôvodnej básne a evokujú u čitateľa rovnaké obrazy. Starší je viac zameraný na dodržanie formy (pravidelná štruktúra, výraznejšia aliterácia, nedokončená výpoveď), novší využíva modernejší a prirodzenejší jazyk. V tomto vydaní je tiež menej rešpektovaný štýl autorky, čo sa odrazilo v použití interpunkcie a ucelenejšej formy. V novšom preklade je už použitá aktuálna forma jazyka a prekladateľ je vernejší štruktúre pôvodných básní.

Zhrnutie zistení

1. Dôkladná interpretácia básne je základom kvalitného prekladu. Na rozdiel od prózy, ktorá nemusí byť založená na realite, poézia (minimálne lyrická) spravidla vychádza z pocitov a pozorovaní autora. Z tohto dôvodu súhlasíme s tvrdením Slobodníka (1990), že pri preklade väčšieho počtu básní od jedného autora je dôležité poznať širšie súvislosti jeho tvorby. Pri interpretácii básní by teda študentom mohli byť nápomocné poznatky o živote, celkovej tvorbe a literárnom prínose autora.
2. Pri preklade obrazných pomenovaní je význam nadradený forme. Prekladateľ by sa teda mal sústrediť na zachovanie obsahu básne a na to, aby mala na čitateľa približne rovnaký účinok ako v origináli. Pri preklade obrazných pomenovaní nie je podstatné použiť identické slová alebo metafory. Dôležité je, aby evokovali podobné predstavy, asociácie a pocity. Okrem toho je potrebné brať do úvahy aj kultúrne rozdiely medzi čitateľom diela v pôvodnom jazyku a v cieľovom jazyku.
3. Pri preklade by sa mali rešpektovať idiosynkratické prvky a štýl autora. Osobitosti autorovej tvorby by sa nemali ignorovať s cieľom dosiahnuť ucelenejšiu štruktúru alebo dodržiavať zaužívané literárne konvencie. V prípade Emily Dickinsonovej za idiosynkratické prvky považujeme predovšetkým nestálu štruktúru, nedokonalé rýmy a špecifickú interpunkciu, ktorá v staršom preklade nebola zachovaná.
4. Prekladateľ by nemal používať zastarané formy jazyka (toto platí, ak dané formy neboli zastarané v origináli) a neprirodzené konštrukcie. Zastarané slová sú niekedy používané na vytvorenie rýmu, ale prekladateľ by sa im mal vyhýbať a radšej verše alebo myšlienky preformulovať.
5. Zachovanie metricko-rytmickej organizácie básne v preklade nie je nutné. Ako uvádza Slobodník (1990), zachovanie rytmu by nemalo byť na úkor prirodzeného prízvuku jazyka. Mechanické kopírovanie rytmu tiež môže viesť k tomu, že báseň bude znieť jednotvárne a fádne.

Tieto odporúčania sú všeobecné a samozrejme, nedajú sa uplatniť pri všetkých autoroch a žánroch. Pri niektorých básnických útvaroch, ako napríklad kaligrama alebo haiku, je forma rovnako dôležitá ako obsah a je nevyhnutné dodržať obe.

Záver

V našej štúdii sme analyzovali problematiku prekladu poézie a konkrétne sme sa zamerali na báseň *Wild nights – Wild nights!* od Emily Dickinsonovej v prekladoch od Milana Richtera. V praktickej časti sme skúmali obsahové i formálne aspekty preložených básní, pričom sme sa sústredili najmä na prvky, ktoré sú podľa Slobodníka (1990) najdôležitejšie. Ak vychádzame zo Slobodníkovej teórie, najväčší význam majú v básni (a v jej preklade) metrum, rytmus, rým, aliterácia, asonancia a obrazná zložka. Okrem toho sme tiež predstavili stručný súhrn zistení, ktorý by mohol pomôcť študentom filológie pri preklade poézie. Tieto odporúčania sú však iba všeobecné a nemožno ich uplatniť pri každom básnickom útvare.

Vo všeobecnosti môžeme skonštatovať, že z obsahovej stránky sú preklady z oboch vydaní adekvátne. Z formálnej stránky sa prekladateľ v staršom preklade akoby snaží zjednotiť a zdokonaľiť štruktúru. Pôvodný text môže v slovenčine pôsobiť zvláštne, hlavne čo sa týka štylistiky. V novšom preklade je Richter vernejší štýlu Dickinsonovej, píše stručnejšie a necháva čitateľa dotvoriť si umelecké obrazy v mysli. Navyše sa v preklade z roku 2017 snaží dodržať interpunkciu autorky. Tú využíva aspoň do takej miery, ako to dovoľuje slovenský jazyk, v ktorom sa pomlčky na oddelenie alebo premostenie myšlienok príliš nevyužívajú. V prvom preklade sa miestami vyskytujú aj zastarané slová alebo neprirodzená syntax. Tieto špecifiká staršieho prekladu boli taktiež v novšej verzii odstránené.

Celkovo Richterove preklady hodnotíme veľmi pozitívne. Svojím dielom potvrdil nielen prekladateľské a umelecké zručnosti, ale najmä výbornú schopnosť interpretácie. Pri jednoduchých, heslovitých básňach typických pre Dickinsonovú je práve táto fáza prekladu pomerne náročná. Richter však preukázal, že básňam dokonale rozumie a čitateľský zážitok z pôvodného diela vyvoláva aj u čitateľa prekladu. Jeho preklad pôsobí na city a zmysly, znie prirodzene a harmonicky a umožňuje spoznať dielo Emily Dickinsonovej napriek priepasti medzi systémom slovenského a anglického jazyka.

Poznámky

1 V staršom preklade sa uvádza aj názov básne. Pôvodné básne ho však neobsahujú, sú iba očíslované. V zbierke z roku 2017 sú už básne taktiež iba číslované.

Literatúra

ANDRIČÍK, M. *Preklad pod lupou*. Levoča: Modrý Peter, 2013. 160 s. ISBN 978-80-89545-22-3.

DICKINSONOVÁ, E. *I died for beauty/Pre krásu umrela som*. Preložil M. Richter. Dunajská Lužná: MilaniuM, 2017. 240 s. ISBN 978-80-89178-70-4.

DICKINSONOVÁ, E. *Monológ s nesmrteľnosťou*. Preložil M. Richter. Bratislava: Tatran, 1983. 152 s.

FOSTER, T. C. *How to Read Poetry Like a Professor: A Quippy and Sonorous Guide to Verse*. New York: Harper Perennial, 2018. 214 s. ISBN 978-0-06-211378-8.

HARTNOLL, E. Introduction. In: DICKINSON, Emily. *The Selected Poems of Emily Dickinson*. Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd, 1994. 214 s. ISBN 978-1-85326-419-1.

HOSTOVÁ, I. Na hraniciach poézie. Slovenská literatúra [online]. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i., 2022, 69. roč., č. 5, s. 435 – 441 [cit. 2024-12-13]. ISSN 0037 – 6973. URL: https://www.sav.sk/journals/uploads/09211707SL_5-22-HOSTOVA%20435-441.pdf

KENÍŽ, A. Didaktika prekladu textov umeleckej literatúry. In: DJOVČOŠ, M., P. ŠVEDA a kol. *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, s. 47 – 70. ISBN 978-80-223-4469-2.

RICHTER, M. Poznámky k básňam E. Dickinsonovej. In: DICKINSONOVÁ, E. *I died for beauty/Pre krásu umrela som*. Dunajská Lužná: MilaniuM, 2017, s. 196. ISBN 978-80-89178-70-4.

RICHTER, M. Chronológia života, tvorby, rodiny a doby Emily Dickinsonovej. In: DICKINSONOVÁ, Emily. *I died for beauty/Pre krásu umrela som*. Dunajská Lužná: MilaniuM, 2017, s. 214 – 222. ISBN 978-80-89178-70-4.

RICHTER, M. Básnici zažnú lampy, jas nezažijú... In: DICKINSONOVÁ, E. *I died for beauty/Pre krásu umrela som*. Dunajská Lužná: MilaniuM, 2017, s. 223 – 230. ISBN 978-80-89178-70-4.

SLOBODNÍK, D. *Súradnice poézie*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1985. 295 s.

SLOBODNÍK, D. *Teória a prax básnického prekladu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990. 220 s. ISBN 80-220-0157-0.

ŠIMON, L. Poézia ako prekladateľský problém. In: VALCEROVÁ, A. *Preklad a tlmočenie a jeho didaktická transformácia*. Prešov: Prešovská

univerzita v Prešove, 2005, s. 266 – 271. ISBN 80-8068-401-4.

ŠTRAUS, F. *Základy slovenskej verzológie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2003. 251 s. ISBN 80-88878-81-0.

VALCEROVÁ, A. *Hľadanie súvislostí v básnickom preklade*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2006. 221 s. ISBN 978-80-8068-546-0.

ZAMBOR, J. *Preklad ako umenie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2000. 240 s. ISBN 80-223-1407-2.

ZAMBOR, J. *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 2010. 260 s. ISBN 978-80-224-1154-7.

Elektronické zdroje

CONNOLLY, D. Poetry translation. In: BAKER, Mona. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* [online]. London, New York: 2001, s. 170 – 76. ISBN 0-203-35979-8.

FULLER, J. An Emily Dickinson Reading List. *Lapham's Quarterly* [online]. New York: American Agora Foundation, Inc., 2018 [cit. 2024-08-05]. URL: <https://www.laphamsquarterly.org/roundtable/emily-dickinson-reading-list>

MARTIN Wendy. *The Cambridge Introduction to Emily Dickinson* [online]. New York: Cambridge University Press, 2007 [cit. 2024-01-31]. ISBN 978-0-511-27391-9. URL: <https://uerjundergradslit.files.wordpress.com/2019/06/the-cambridge-introduction-to-emily-dickinson.pdf>

RICHTER, M. [online]. Dunajská Lužná: MilaniuM [cit. 2024-10-09]. Dostupné z: <http://www.milanium.sk/vydavatelstvo/stranky/milan-richter>

MILLER, C. *Emily Dickinson, a poet's grammar* [online]. Cambridge: Harvard University Press, 1987 [cit. 2024-01-20]. ISBN 978-0-674-25036-9. URL: https://archive.org/details/isbn_9780674250369/mode/2up

O'FALLON PRICE, A. Regarding the Em Dash. *The Millions* [online]. New York: PWxyz, LLC., 2018 [cit. 2024-01-20]. URL: <https://themillions.com/2018/01/regarding-the-em-dash.html>

SPACEY, A. Analysis of Poem ‚Wild Nights‘ by Emily Dickinson. *Owlcation* [online]. New York: The Arena Group, 2023 [cit. 2024-01-18]. URL: <https://owlcation.com/humanities/Analysis-of-Poem-Wild-Nights-by-Emily-Dickinson>

**KOMENTOVANÝ PREKLAD:
PREPÍNANIE KÓDU V DIELE *THE CHEATER'S GUIDE
TO LOVE* OD JUNOTA DÍAZA**

Viktória Slušníková

vslusnikova@student.umb.sk

Abstract

This paper deals with a translation commentary of Junot Díaz's short story *The Cheater's Guide to Love*. The commentary focuses on the translation of code-switching, a form of multilingualism characterized by switching between languages. In this case, the author switches between English and Spanish. The paper aims to reflect on a translation process. The commentary begins with source text analysis and proceeds to formulate a statement of the translation strategy followed by commentary that provides insight into the translation process and includes argumentation in favour of using substitution, compensation and explication when translating Spanish.

Keywords: Junot Díaz, a translation commentary, translation theory, translation strategy, allusions.

1 Východiská komentovaného prekladu¹

V úvodnej časti stručne predstavíme definíciu komentovaného prekladu, jeho charakteristiku, časti a žiaduce i nežiaduce znaky. Neponárame sa do jeho teoretických hĺbok, to nie je cieľom nášho príspevku. Napriek tomu však považujeme za nevyhnutné predstaviť aspoň základné teoretické východiská, o ktoré sa opierame.

Komentovaný preklad (ďalej KP) je forma introspektívneho a retrospektívneho výskumu, ktorého súčasťou je vyhotovenie prekladu a následné okomentovanie vlastných prekladateľských riešení či rozhodovacieho procesu (porov. Sewell, 2002; Williams – Chesterman, 2002; Shei, 2005; Álvarez, 2007; Hurtado Albir, 2015; Shih, 2018 a ďalší). KP presúva pozornosť z výsledného produktu (prekladu) na proces (prekladanie), do popredia stavia osobnosť prekladateľa ako tvorcu či autora zodpovedného za výslednú podobu cieľového textu, pričom je preň charakteristická sebareflexia (v podobe retrospektívneho

1 Bližšie pozri: SLUŠNÍKOVÁ, V. 2024. Komentovaný preklad diela *The Cheaters Guide to Love* od Junota Díaza [Bakalárska práca]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2024, s. 66.

mapovania myšlienkových pochodov počas vyhotovovania translátu) a argumentácia (odôvodnenie prekladateľských riešení či prístupu k textu). Tento výskum zväčša pozostáva z troch častí, a to analýzy východiskového textu, prekladu a komentára (Williams – Chesterman, 2002; Bittner, 2020; Johnson, 2023) a podľa Johnsonovej (2023) by mal byť koherentne a prehľadne členený; mal by obsahovať relevantné príklady na prekladateľské problémy, rezultujúce z analýzy východiskového textu, nie dlhý zoznam riešení, ktoré na seba nenadväzujú; autor komentára by sa mal sústreďiť na také prekladateľské problémy, pri ktorých sa núka viacero možností a východisko argumentácie by mali tvoriť citácie akademických zdrojov. Tu však musíme upozorniť na to, že nestačí zdroje iba citovať, mali by byť relevantné, slúžiť na zdôvodnenie našej interpretácie textu či konkrétneho riešenia. Shih (2018) následne odporúča, aby sme sa v komentári vyhli takým znakom, ktoré svedčia o jeho neadekvátnosti, teda keď autor komentára analyzuje príklady na prekladateľské riešenia bez predošlého výskumu a osvojenia si príslušnej terminológie; príklady nepodopiera teóriou; rozoberá príliš veľa problematických miest bez toho, aby ich prehľadne usporiadal či podrobil hĺbkovej analýze; nesprávne aplikuje teoretické modely; zostaví argumentáciu na základe chybného prekladu či nesprávnej interpretácie; analyzuje málo problematických miest alebo jeden typ prekladateľského problému a nedokáže v texte identifikovať sporné miesta.

2 Metodika

V článku sa zaoberáme KP poviedky *The Cheater's Guide to Love*. Naším cieľom je reflexia rozhodovacieho procesu pri preklade tzv. prepínania kódu. V prípade Díaza ide o začleňovanie španielskych výrazov do anglického textu. Náš KP obsahuje analýzu východiskového textu, formuláciu prekladateľskej koncepcie, preklad² a komentár (porov. Bendík, 2020; Johnson, 2023),

Základ nášho KP predstavuje analýza východiskového textu (porov. Johnson, 2023). Pri analýze východiskového textu vychádzame z Nordovej modelu, ktorý rozpracovala v publikácii *Text Analysis in Translation* (2005), a v texte analyzujeme mimotextové a vnútrotextové faktory. Pre lepšiu prehľadnosť uvádzame jednotlivé faktory v tabuľke

---

2 Celý preklad nie je súčasťou príspevku, keďže nám to nedovoľuje licencia, ktorú sme získali od autora poviedky.

nižšie (bližšie pozri Tabuľka č. 1). Prostredníctvom koncepcie odkryvame autorskú koncepciu, ktorá je východiskom na tvorbu koncepcie prekladu (Popovič, 1983) a koncepcia „determinuje celý proces prekladu, voľbu prekladateľských nástrojov a prekladateľskej matérie“ (Hochel, 1999, s. 70).

Po analýze a formulácii koncepcie nasleduje samotný preklad a po ňom komentár, v ktorom sú zastúpené príklady na všetky typy použitia španielčiny v texte, a to: preklad španielčiny v pásme rozprávača vnútrotextovou vysvetlivkou, preklad španielčiny v pásme rozprávača substitúciou, preklad výrazu „Latina“, preklad španielčiny v priamej reči vnútrotextovou vysvetlivkou, preklad španielčiny pri hromadení podstatných mien, preklad bilingválneho neologizmu.

V komentári sa vyjadrujeme k naturalizácii, exotizácii, kreolizácii, synchronizujúcemu alebo historizujúcemu prekladu (makroštylistická rovina) a k jednotlivým stratégiám a posunom (mikroštylistická rovina) (porov. Bendík, 2020). Keďže je komentár sebareflexiou a rozoberáme v ňom vlastné prekladateľské riešenia, používame autorský singulár (porov. Shih, 2018; Johnson, 2023).

Mimotextové faktory	Vnútrotextové faktory
Autor	Téma
Médium	Obsah
Čas komunikácie	Kompozícia
Miesto komunikácie	Neverbálne prvky
Prijemca	Lexika
Zámer textu	Syntax
Motív komunikácie	Suprasegmentálne prvky
Účel	Vedomostné predpoklady recipienta

Tabuľka č. 1 Mimotextové a vnútrotextové faktory (Nord, 2005)

3 Analýza východiskového textu

Autorom poviedky *The Cheater's Guide to Love* je dominikánsko-americký spisovateľ Junot Díaz. Myslíme si, že autor text napísal, lebo chcel vyrozprávať príbeh imigranta z Dominikánskej republiky, ktorý nemá (a to vlastným pričinením) šťastie v láske. Díaz však nerozpráva len príbeh o láske, jeho text je oknom do sveta latinsko-americkej komunity v Amerike.

The Cheater's Guide to Love je písomne podávaný text v anglickom jazyku, ktorý je súčasťou zbierky *This Is How You Loose Her* obsahujúcej deväť poviedok. Zbierka vyšla v roku 2013 v Spojených štátoch vo vydavateľstve Penguin Group. Ide o umelecký text, ktorého cieľom je sprostredkovať príjemcovi čitateľský zážitok (Plesník, 2011), ktorý je v texte zakódovaný prostredníctvom štýlu, a ten je nevyhnutné do prekladu preniesť (porov. Valentová – Režná, 2011).

Analyzovaný text je deviatou, poslednou a zároveň najdlhšou poviedkou v zbierke. Poviedky v zbierke nie sú zoradené podľa časovej postupnosti. Vonkajšiu segmentáciu textu zabezpečuje názov, kapitoly, odseky. Názov je uvedený na samostatnom liste. Text sa delí na šesť kapitol, ich názov pozostáva zo slova „year“, za ktorým nasleduje číslo (začína sa od nuly, napr. *Year 0*, *Year 1* atď.). Každá kapitola sa člení na odseky, prevažuje bezpríznačné členenie odsekov. V tretej (*Year 2*), piatej (*Year 4*) a šiestej (*Year 5*) kapitole sa nachádza hlbší formálny a významový predel textu, keď dochádza k výraznému časovému posunu v dejovej línii, čo je v texte graficky vyznačené medzerou a verzálkami. Jednotlivé repliky postáv sú členené do osobitných odsekov, nie sú graficky vyznačené úvodzovkami ani pomlčkami. Rozprávanie je v druhej osobe singuláru a text je vystavaný na chronologickom kompozičnom postupe. V analyzovanom texte sme identifikovali rôzne typy neverbálnych prvkov, a to rozličné typy písma. Názov je uvedený na samostatnom liste veľkými bielymi písmenami a je vsadený do sivého obdĺžnika, jednotlivé nadpisy kapitol sú od zvyšku textu formálne odlišené väčšou veľkosťou písma a zvýraznené tučným písmom. Väčší významový predel textu je signalizovaný medzerou a verzálkami začiatočných slov v úvodnej vete. Úlohou týchto neverbálnych prvkov je text sprehľadniť a významovo oddeliť.

Rozprávačom príbehu je Yunior, imigrant z Dominikánskej republiky, ktorý nie je typickým hrdinom, naopak, má množstvo nedostatkov, preto ho možno považovať za antihrdinu – je to tak trochu donchuan a pre záletnícke chůtky príde o snúbenicu, s ktorou tvorí pár šesť rokov. Yunior sprevádza čitateľa šiestimi kapitolami, v ktorých sa pokúša zmieriť s rozchodom rôznymi spôsobmi, pričom sa niekedy dostáva až do absurdných situácií, čelí zdravotným problémom, nemá šťastie v láske, nedarí sa mu v práci a zdá sa, že sa proti nemu spriahol celý vesmír. V poslednej kapitole sa konečne rozhodne čeliť minulosti a

dochádza u neho k istej forme katarzie, keď rozprávanie ukončí slovami: „... *you know in your lying cheater's heart that sometimes a start is all we ever get*“ (Díaz, 2013, s. 213). Za ústrednú tému textu pokladáme rozprávačovú márnú snahu udržať si partnerku. Každá kapitola reprezentuje určitú fázu, rok v jeho živote, a nájdeme v nich témy ako láska, nevera, rozchod, priateľstvo, sebapoznanie, osobnostný rast, stret kultúr a život imigranta v Spojených štátoch.

Text využíva zmes krátkych a dlhých viet. Podľa zložitosti gramatickej stavby sme v ňom identifikovali jednoduché (jednočlenné, dvojčlenné) a zložené vety (jednoduché i zložené súvetia), ktoré sú spojené hypotakticky (najmä spojkami *because, if, when*) a paratakticky (predovšetkým spojkami *and, but, or*). Na základe postojovej modálnosti sme vymedzili oznamovacie, opytovacie, zvolacie a rozkazovacie vety, prevládajúcim typom je oznamovacia veta, ale v texte sa vyskytli aj vety voluntatívnej a epistematickej modálnosti. Z hľadiska aktuálneho členenia výpovede prevláda štruktúra téma – réma. Autor využíva aj syntaktické štylistické figúry ako vetný paralelizmus (napr. *And of course you swore you wouldn't do it. You swore you wouldn't. You swore you wouldn't.*) a parentézu (napr. *You've lost all the mutual friends you had in NYC (they went to her), your mother won't speak to you after what happened (she liked the fiancée better than she liked you), and you're feeling terribly guilty and terribly alone.*).

Autor v texte využíva pestrú výrazovú paletu. Za špecifikum lexikálnej roviny textu pokladáme emocionálno-expresívne, príznakové a štylisticky zafarbené lexikálne štýlémy: hovorové slová (napr. *goddamn, badass, peel out, dude, chick*); slangové slová (napr. *batshit, grill*), obrazné pomenovania (*Wonder Woman features, it's fucking Arrakeen*) a vulgarizmy (napr. *fucking, shit, towelhead, dick, asshole*). V texte sme zaznamenali reálie z prostredia Spojených štátov a Dominikánskej republiky (napr. názvy štvrtí *Capotillo or Los Alcarrizos*, regiónov *Cibao*, barov *Plough and Stars*, jedla *pernil* a pod.) a rôzne alúzie na filmy (napr. *Casablanca, Piano*), historické udalosti (napr. *Bataanský pochod smrti*), hudobné skupiny (napr. *Hall & Oates*), citáty (napr. *Hell, Netley. We're in Hell* z románu *From Hell* od Alana Moora) atď. Ozvlášťujúcim prvkom je aj španielčina, ktorá je prejavom sociolektu a bilingvizmu postáv. Autor do textu vkladá slová (napr. *sucia, motos, abrazo*), celé vety (napr. *Que tan mas buena que el Diablo*) alebo dokonca spája španielske výrazy s anglickými,

čím vyvára bilingválne neologizmy (napr. *berserkería* – spojenie anglické slova *berserker* a španielskej prípony *-ía*). V texte dochádza k plynulému prechodu z jedného jazyka do druhého bez grafického odčlenenia, napr. kurzívou, čitateľ nemá k dispozícii ich preklad (napr. *They think we're gonna give a shit about vaina like this.*). Takéto použitie jazyka v texte nazývame termínom *code switching*, ktorý definoval Hervey a Higgins (In Johnson, 2023). To znamená, že Díaz španielske výrazy neprekladá do angličtiny v poznámke pod čiarou či priamo v texte, na konci knihy sa nenachádza ani poznámkový aparát a čitateľ si často musí vystačiť s kontextom alebo si dané výrazy vyhľadať.

Za suprasegmentálne prvky považujeme také javy v texte, ktoré sa nedotýkajú lexikálnej a syntaktickej roviny, ale tej fonologickej (Nord, 2005). V texte sú vyjadrené výberom slov (napr. *Well, actually, she's your fiancée, but hey, in a bit it so won't matter.*), slovosledom (napr. *You're the one I always wanted.*), typom písma (napr. kurzívou: *So Dominicans love Haitians now?*), interpunkčnými znamienkami (napr. pomlčkou: *Maybe if you'd been engaged to a super open-minded blanquita you could have survived it – but you're not engaged to a super open-minded blanquita.*). Prostredníctvom uvedených grafických prvkov je v texte stvárnenny dôraz, kontrast, sarkazmus, vtipný či hovorový tón a pod., ktoré by inak v reči signalizovali akustické prostriedky ako prízvuk, dôraz, melódia a sila reči, prestávka, tempo a rytmus.

Predpokladáme, že po Díazovej knihe by siahol dospelý človek, eventuálne niekto z mladšej generácie, koho osloví lexika hovorového štýlu. Na svoje by si prišli predovšetkým tí, ktorí preferujú krátke texty nenasýtené siahodlhými opismi, nezvyčajné postavy, rezké tempo, neočakávajú kvetnaté výrazy, neodradí ich španielčina a láka ich exotický ráz diela a kultúra, ktorá je od tej slovenskej vzdialená na tisíce kilometrov. Tabuizovaná lexika, témy (nevera, vzťah muža a ženy, sex, imigrácia, rasizmus atď.) a charakter vtipov (sexuálne narážky, vtipy obsahujúce vulgarizmy a pod.) vylučujú z komunikačného reťazca detského čitateľa. Domnievame sa, že španielčine, všetkým reáliám a narážkam by bez vysvetlenia porozumel iba veľmi úzky okruh čitateľov. Monolingválny čitateľ je v nevýhode a musel by sa pri čítaní spoľahnúť na slovník alebo internet, pričom ani tie niekedy nestačia na adekvátne vyloženie daného výrazu a zachytenie všetkých významových odtienkov. Osobitosťou poviedky je aj postava Yunióra, ktorá sa

objavuje v Díazových predošlých knihách (prvý raz v zbierke poviedok *Drown* (1996), druhýkrát ako rozprávač krátkeho úseku v románe *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao* (2007) a nakoniec je hlavnou postavou v takmer všetkých poviedkach v zbierke *This Is How You Loose her* (2013), dochádza tu teda k intertextualite, t. j. nadväznosti textu na iný text prostredníctvom opakujúceho sa výskytu postavy. Autor však vo svojich knihách neodkrýva Yuniorov život v chronologickom poradí, poviedky na seba nenadväzujú, preto je na čitateľovi, v akom poradí si jednotlivé knihy prečíta. Recipient získa úplný obraz Yuniora až po prečítaní všetkých textov, v ktorých sa táto postava vyskytuje. Predpokladáme, že analyzovaný text bez problémov pochopí aj čitateľ, ktorý sa s Díazovou tvorbou ešte nestretol, no ak nesiahne i po ďalších jeho textoch, ukráti sa o detailnejšie vykreslenie postavy Yuniora.

Pokiaľ ide o zámer autora, zastávame názor, že je len preludom a nemožno ho verne zrekonštruovať. Čitateľ si musí vystačiť so samotným textom, pričom sa k zámeru môže dopracovať prostredníctvom analýzy východiskového textu (Nord, 2005), aj preto hovoríme o zámere textu, nie autora. Na základe textovej analýzy a nášho čítania sa domnievame, že zámerom textu je čitateľovi odhaliť kúsok Yuniorovho života, jeho strasti (rozchod so snúbenicou, zdravotné problémy, zlomené srdce) a slasti (cvičenie, joga, začatie písania novej knihy, nový začiatok), pobaviť ho (vtipné metafory, humorné príhody) a vtiahnuť do sveta cudzej kultúry, kam vstúpi cez postavy (Yunior ako dominikánsky imigrant v Spojených štátoch), jazyk (španielčina a angličtina) a reálie (jedlo, miesta a mestá, atď.).

4 Globálna prekladateľská koncepcia

Prekladateľ vedie dialóg s autorom prostredníctvom textu, pričom sa, podobne ako každá komunikácia, nezaobíde bez komunikačného šumu či konfliktov. Ani náš preklad nie je výnimkou, kameňom úrazu sa totiž stal preklad španielčiny – autor niečo mienil a my sme menili. Díaz v texte, v ktorom dominuje angličtina, používa španielčinu, ktorú v zásade neprekladá. Podľa Díaza je nezrozumiteľnosť a nevedomosť prirodzenou súčasťou života a nezáleží na tom, aký jazyk autor v texte používa, lebo ten, kto rád číta, knihu ocení aj napriek tomu, že neporozumie ani polovici z nej (Williams, 2012).

Díaz pozýva čitateľa do sveta latinskoamerickej komunity. Pre

čitateľa, ktorý neovláda španielčinu a nepozná dominikánsku kultúru, sú Dízazove texty neznámymi vodami. Predpokladáme, že na Slovensku príde do kontaktu s Dízazovým textom práve takýto typ čitateľa.

V preklade sme sa rozhodli zachovať španielčinu – španielčina totiž predstavuje jednu z nosných zložiek Dízazovho štýlu, funguje ako štýléma a dotvára výrazový pôdorys diela. Jej vypustením by došlo k ochudobneniu výrazovej štruktúry originálu. Na druhej strane však chceme španielske výrazy (tam, kde to je možné) doplniť o preklad – naším zámerom je zvýšenie operatívnej a komunikatívnej (porov. Popovič, 1983). V tomto prípade vychádzame aj z vlastnej čitateľskej skúsenosti a subjektívnych dojmov. Pri čítaní nás cudzosť textu rušila, vyhľadávanie reálií a významov španielskych výrazov narušovalo plynulosť čítania i čitateľský zážitok. Tým, že do textu vložíme preklad španielskych výrazov, síce do istej miery potláčame čitateľovu vlastnú iniciatívu pri spoznávaní novej kultúry, na druhej strane má náš preklad i vzdelávaciu funkciu, čitateľovi uľahčujeme prístup k informáciám, navyše sa snažíme docieľiť plynulé a nerušené čítanie.

Kopecký, ktorý preložil Dízazov román *Krátky neobyčajný život Oscara Waa*, zvolil iný prístup, španielčinu neprekladá a spolieha sa na to, že čitateľ väčšinu španielskych výrazov pochopí z kontextu alebo si ich dohľadá (bližšie pozri Kopecký, 2023). Tento prístup nepovažujeme za nesprávny, no rozhodli sme sa ísť vlastnou cestou. Poznámky pod čiarou a glosár sme zavrhlí. V beletrii sú glosáre a vysvetlivky pre čitateľa rušivé, navyše sa zdanlivo nepreložiteľné prvky dajú vždy nejako preložiť, napr. substituovať alebo kompenzovať (Krijtová – Harmsel Havlíková, 2013). V našom preklade sme sa preto rozhodli do textu zakomponovať vnútrotextové vysvetlivky, na niektorých miestach sme španielske výrazy substituovali alebo kompenzovali ich stratu na inom mieste v texte. Nie vždy bolo totiž možné pridať do vety vysvetlivku, a to z rôznych dôvodov: dĺžka vety, slovosled, štylistická neobratnosť alebo v texte išlo o menný zoznam, ktorý by sme tak narušili, atď., potom sme sa snažili čitateľa naviesť k významu pomocou kontextu a kolokácií. Okrem toho španielske výrazy v texte skloňujeme podľa pravidiel slovenského pravopisu, aby pôsobili ako prirodzená súčasť slovenského textu.

Myslíme si, že vnútrotextovými vysvetlivkami vychádzame v ústrety čitateľovi, ktorý si bude môcť knihu užiť bez dohľadávania významu španielskych výrazov. Nemyslíme si, že sme tým úplne zhatili

autorov zámer, španielčina v texte zostáva i naďalej, naďalej dotvára kolorit textu a je aj súčasťou sociolektu postáv.

Ďalšou charakteristickou črtou španielčiny je, že ju autor nejako formálne neodlišuje od dominujúcej angličtiny: „*To, že v mojich textoch nedávam španielčinu do kurzívy alebo úvodzoviek, považujem za veľmi zásadný politický krok. Španielčina nie je menšinovým jazykom... Tak prečo s ňou tak zaobchádzať? Prečo ju „odlišovať“? Prečo ju denormalizovať?*“ (Sánchez – Pérez-García, 2020, s. 103). Z uvedenej citácie vyplýva, že nevysádzanie španielčiny do kurzívy alebo úvodzoviek je účelné, preto sme sa rozhodli túto charakteristickú štýlovú črtu originálu preniesť i do prekladu, a to aj napriek tomu, že slovenský úzus káže cudzie slová formálne odlišovať úvodzovkami alebo odlišným typom písma (bližšie pozri Pravidlá slovenského pravopisu, 2013). Kopecký o neodlišovaní španielskych výrazov od prevládajúceho anglického textu píše: „*Motivácia tohto postupu je zrejma: jednak opäť autoreferenčne vyrušovať čitateľa, jednak, možno ešte vo väčšej miere, akcentovať kreolizáciu vyjadrovania hispánskej komunity v USA, ktorá bežne zaraďuje domáce výrazy do anglického prehovoru*“ (Kopecký, 2023).

5 Komentár

Táto časť obsahuje reflexiu rozhodovacieho procesu a zdôvodnenie prekladateľských riešení. Zamerali sme sa na preklad španielčiny a naším cieľom je poskytnúť čitateľovi náhľad do zákutí prekladateľského procesu, ktorý ilustrujeme na vybraných príkladoch.

Preklad španielčiny v pásme rozprávača vnútrotextovou vysvetlivkou	
Originál	Preklad
„ <i>She could have caught you with one sucia, she could have caught you with two, but as you’re a totally batshit cuero who didn’t ever empty his e-mail trash can, she caught you with fifty!</i> “ (Díaz, 2013, s. 175).	<i>To by si nebol ty, ukázkový cuero, čo každý týždeň prehne inú a rozum nosí v gatiach.</i>

Komentár: Podľa Collins Dictionary španielskemu výrazu „cuero“ zodpovedá anglický výraz „whore“³. Na internete som sa dopracovala aj k neoficiálnemu glosáru *Cheater’s Dominican Cheat Sheet For Junot Diaz’s “The Cheater’s Guide to Love”*⁴ a význam slova „cuero“ je tu vo význame „slut“. V tomto kontexte ide o hanlivé označenie človeka, ktorý často strieda sexuálnych partnerov – Yunior (hlavná postava) sa prihovára sám sebe a vyčíta si, že podviedol svoju snúbenicu s päťdesiatimi ženami.

Keďže som sa rozhodla španielske výrazy dopĺňať o preklad, a to menej explicitný, teda neuvádzať pred alebo po španielskom výraze priamy slovenský ekvivalent, rozvila som výraz „cuero“ vedľajšou vetou a sprostredkovala čitateľovi význam prostredníctvom vnútornej, nepriamej charakteristiky (bližšie pozri Findra, 2013, s. 209). Zvolila som hovorový register, a to výraz „prehnúť“ vo význame „súložiť“, aby som sa čo najviac priblížila k Díazovmu štýlu a zachovala hovorovosť výrazu a začlenila tak vysvetlivku prirodzene do textu. Výraz „prehnúť“ vo význame „súložiť“ sa síce neuvádza ani v jednom zo slovníkov na stránke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, no pri preklade hovorovej, slangovej a vulgárnej lexiky som vychádzala z vlastnej jazykovej skúsenosti a živého jazyka, ktorým sa vyjadrujú ľudia na internetových fórach (napr. BIRDZ) a na sociálnych sieťach (Instagram, Facebook), kde sa nachádza veľké kvantum vyššie spomínanej lexiky.

Preklad španielčiny v pásmo rozprávača substitúciou	
Originál	Preklad
“She’s a big girl and got skin like you wouldn’t believe and best of all she doesn’t privar at all; actually seems <i>nice</i> ” (Díaz, 2013, s. 183).	Noemí je celkom jeba s pokožkou jemnejšou než detská ritka, no hlavné je, že ti neskáče po hlave a naozaj je simpática – často sa usmieva, a keď je nesvoja, povie, o niečom mi rozprávaj.

Komentár: Kopecký (2023) hovorí o tom, že pre latinskoamerickú komunitu je prirodzené zaraďovať španielčinu do anglického prehovoru, no „*v slovenčine takáto plynulosť možná nie je, pretože jej prevažne syntetická povaha determinuje podobu slov v blízkom okolí, čo obmedzuje výber slovných*

3 <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/spanish-english/cuero>

4 <https://ciccipie.wordpress.com/2015/06/02/my-dominican-cheat-sheet-for-junot-diazs-the-cheaters-guide-to-love/>

druhov, vetných členov či ich pozíciu vo vete“ (Kopecký, 2023). Španielsky výraz *privar* uvádza Collins Dictionary vo význame „to deprive sb of sth“ alebo „take sth away from sb“.⁵ V uvedenej vete ide o to, že Yunion nie je pod papučou a Noemi ho nedrží nakrátko. Španielsky výraz som nedokázala do vety naštylizovať tak, aby vyhovoval slovenským syntaktickým pravidlám, preto som siahla po slovenskom preklade a stratu španielčiny som vykompenzovala na inom mieste v texte – namiesto „nice“ vo význame „príjemný, milý, sympatický“⁶ som použila španielsky výraz „simpática“, ktorý slovenský čitateľ pochopí aj bez vnútrotextovej vysvetlivky, keďže i v slovenčine máme významovo i formálne podobné slovo, a to „sympatický“. Navyše je význam tohto slova zrejmy i z kontextu.

Preklad výrazu „Latina“	
Originál	Preklad
By winter's end you've gotten to know all the morning regulars and there's even this one girl who inspires in you some hope... She has Latin features but your radar has been off a while and she could just as likely be a orena as anything.	Ku koncu zimy sa už v parku zdravíš so všetkými, čo si tiež pravidelne ráno derú kĺby. Je medzi nimi i jedna čaja, ktorá sa ti celkom pozdáva. Párkrát do týždňa sa vám skrižia cesty, ideš na nej oči nechať... Vyzerá ako Latina , no ruku do ohňa by si za to nedal, máš síce na negry nos, ale už dlhší čas je mimo prevádzky, pokojne by to mohla byť aj morena – snedých, hnedookých a hnedovlasých báb je totiž na svete hromada.

Komentár: V preklade zámerne používam španielske slovo „Latina“. Slovenské „latinskoamerický/á“, „Latinskoameričan/ka“ pokladám za príliš dlhé a krkolomné. Navyše „Latin“ a „Latina“ sú výrazy, ktorým pravdepodobne porozumie aj čitateľ neovládajúci španielčinu. Ich zvuková a formálna stránka je podobná ich slovenským ekvivalentom. V tomto prípade som sa inšpirovala prístupom českej prekladateľky

5 <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/spanish-english/privar>

6 <https://slovníky.lingea.sk/anglicko-slovensky/nice>

Barbory Punge Puchalskej, ktorá v roku 2014 preložila zbierku *This is How You Loose Her* ako *A v tu chvíli je po lásce*.

Preklad španielčiny v priamej reči vnútrotextovou vysvetlivkou	
Originál	Preklad
<p>„Clavo saca clavo. Nothing sacas nothing, you reply. No one will ever be like her“ (Díaz, 2013, s. 181).</p>	<p>Predsa vieš, čo doma vravia, klin sa klinom vybíja, clavo saca clavo. Tento clavo len tak ľahko druhým nevybiješ, namietneš. Žiadna iná sa jej totiž nevyrovná.</p>

Komentár: Díaz využíva španielčinu i v dialógoch. Rozhodla som sa v uvádzacej vete vždy v slovenčine parafrázovať to, čo daná postava povie v španielčine, a tak čitateľa naviesť na význam španielskych výrazov, ktorým by inak nerozumel.

V uvedenom príklade sa rozpráva Yuniór so svojím kamarátom Elvisom, ktorý mu radí, ako sa preniesť cez rozchod, pričom do jeho prehovoru autor zakomponoval španielsky frazeologizmus „clavo saca clavo“, ktorý Collins Dictionary uvádza vo význame „a new worry helps to take the pain away“ alebo „take your mind off the old one“.⁷ V slovenčine máme podobný frazeologizmus, a to „klin sa klinom vybíja“, ktorý znamená „naprávať vec tým, čím sa pokazila“.⁸ V tomto prípade som postupovala k prekladu frazeologizmu tak, ako to robieva Havlíková (2013) – v preklade používam frazeologizmus v dvojitej podobe a oboznámim tak čitateľa s miestnym koloritom a mentalitou, teda najprv som uviedla slovenský ekvivalent a následne jeho španielsky náprotivok.

7 <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/spanish-english/un-clavo-saca-a-otro-clavo>

8 <https://slovník.juls.savba>.

Preklad španielčiny v pásme rozprávača pri hromadení podstatných mien	
Originál	Preklad
<p>„Squatter chawls where there are no roads, no lights, no running water, no grid, no anything, where everybody’s slap-dash house is on top of everybody else’s, where it’s all mud and shanties and motos and grind and thin smiling motherfuckers everywhere without end, like falling off the rim of civilization... You finally pull up to a tiny little house and out comes Baby Mama – cue happy homecoming... she declaims in one of those loud ronca campesina voices. You also meet her mother, her grandmother, her brother, her sister, her three uncles. Seems like everybody is missing teeth” (Díaz, 2013, s. 203).</p>	<p>Je to nelegálny slum bez ciest, elektriny, tečúcej vody, kanalizácie, skrátka tam nič nie je, domy sú prilepené jeden na druhý, všade je blato, chatrče, motorky, štrk, na každom rohu sa na teba škeria vychudnuté čierne papule a máš pocit, že si sa práve prepadol cez samý okraj civilizácie... Konečne zastavíte pri domčeku, z ktorého vyjde chlapcova matka – hneď si od radosti s Elvisom padnú do náručia... Hlas má extrémne chrapľavý, akoby každý deň vyfajčila celú škatuľku cigaríl. Predstaví ňu aj svojej matke, babke, bratovi, sestre a trom ujom. Zdá sa, že každému z nich chýba zub.</p>

Komentár: V tomto prípade išlo o španielske slovičko „moto“, ktoré Collins Dictionary uvádza vo význame „motorbike“⁹, teda „motorka“¹⁰. Yunior vymenúva, čo všetko vidí okolo seba v dominikánskom slume, v texte autor za sebou hromadí podstatné mená a vnútrotextová vysvetlivka by toto vymenúvanie narušila, preto som sa rozhodla „moto“ preložiť jeho slovenským ekvivalentom „motorka“ a kompenzovať stratu španielskeho výrazu na inom mieste v texte. Zvolila som španielske slovo „cigarillos“, ktoré sa formálne i významovo podobá na slovenské „cigarety“, preto ho nie je nutné prekladať, navyše je jeho význam zrejмый z kontextu.

9 <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/spanish-english/moto>

10 https://slovníky.lingea.sk/anglicko-slovensky/motorbike#google_vignette

Preklad bilingválneho neologizmu	
Originál	Preklad
„Wedding invitations from the ex-sucias start to arrive in the mail. You have no idea how to explain this berserkería “ (Díaz, 2013, s. 193).	V schránke sa ti hromadia svadobné pozvánky od bývalých sucií. Tak toto je hotová agresoria a vôbec si ju nevieš vysvetliť.

Komentár: „Berserkería“ je neologizmus, slovo s anglickým základom „berserker-“ a španielskou koncovkou „-ía“ popisujúce bizarnú, nepríjemnú situáciu, ktorá sa prihodila hlavnej postave. „Berkserk“ znamená podľa Merriam Webster Dictionary „markedly out of control due to intense anger or excitement“¹¹ a „-ía“ je španielska koncovka, pomocou ktorej sa tvoria podstatné mená.

Pri tvorbe neologizmu v slovenčine som siahla po cudzom slove „agresor“, do ktorého som pridala španielsku koncovku „-ía“. Rozhodla som sa pre výraz „agresor“, lebo Yunior vníma pozvánky na svadbu od bývalých milieniek ako pomstu, agresívny útok alebo podpásovku od života.

Zhrnutie analýzy

Preklad je rozhodovací proces a v Díazovom texte bolo mnoho sporných miest, pri ktorých sme sa museli zastaviť a premýšľať, ako k prekladu pristúpiť, ktoré riešenie je podľa nás najvhodnejšie a prečo sa vydať cestou toho-ktorého riešenia. Snažili sme sa zväziť každú jednu maličkosť v záujme čo najčitateľnejšieho, najstráviteľnejšieho a čitateľsky najprístupnejšieho textu.

V článku sme sa venovali prekladu tzv. prepínania kódu. Pri preklade vyvstala otázka, či španielske slová skloňovať, poslovenčovať a dopĺňať o preklad alebo ich ponechať v texte v pôvodnej forme, prispôbiť tomu slovenský slovosled a nedopĺňať ich o preklad. Všetky naše rozhodnutia sme urobili v záujme čitateľa. Naším cieľom bolo vytvoriť stráviteľnejšiu verziu Díazovho príbehu a hlavne slovenského čitateľa neodradiť hromadou cudzích prvkov. Siahli sme preto po substitúcii, vnútrotextových vysvetlivkách či kompenzácií s cieľom zvýšiť operatívnosť a komunikatívnosť textu. Nemyslíme si, že Díazov štýl nejako nivelizujeme, ale v čo najväčšej miere zachováваме jeho charakteristické črty.

11 <https://www.merriam-webster.com/dictionary/berserk>

Namiesto záveru

Veda o preklade nepredstavuje objektívnu, ale subjektívnu disciplínu, ktorá má charakter interpretatívny a kvalitatívny (Le Blanc, 2012) a tento charakter je ešte výraznejší, ak hovoríme o umeleckom preklade, ktorý je, nepochybne, formou umenia. Výsledný produkt, translát, a reflexia rozhodovacieho procesu nemôže byť objektívna. Na jednej strane sa do istej miery môžeme opierať o práce teoretikov, ale v konečnom dôsledku je preklad výsledkom našej interpretácie, nášho prežívania, ktoré je jedinečné, neopakovateľné a často nemusí byť úplne postihnuteľné. Narážame tu na hranice komentovaného prekladu a pýtame sa, či je vôbec a do akej miery možné umenie analyzovať, zachytiť, odôvodniť a pripísať mu objektívne kvality. Umenie, teda aj umelecký preklad, možno podľa nás zachytiť do plnej miery iba tak, že ho prečítame, precítíme a prežijeme.

V našom príspevku čitateľovi ponúkame naše čítanie, precítanie a prežívanie textu, pričom sa do istej miery snažíme objektivizovať prekladateľský proces a oprieť naše tvrdenia o teóriu, i keď nie vždy je táto objektivita možná.

Literatúra

- BENDÍK, L. 2020. Komentovaný preklad humorného diela *How to be an Alien*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 86 s.
- BITTNER, H. 2020. *Evaluating the Evaluator. A novel perspective on translation quality assessment*. New York/London: Routledge, s. 281. ISBN 978-0-367-41713-0.
- DÍAZ, J. 2013. *This is How You Lose Her*. London: Faber & Faber, London. 208 s. ISBN 978-0-571-29422-0.
- DÍAZ, J. 2014. *A v tu chvíli je po lásce*. Praha: Argo. 162 s. ISBN 978-80-257-1027-2.
- GARCÍA ÁLVAREZ, A. M. 2007. Evaluating Students' Translation Process in Specialised Translation: Translation Commentary. In: *Journal of Specialised Translation*, č. 7, s. 139 – 163.
- HURTADO A. A.. 2015. The Acquisition of Translation Competence. Competences, Tasks, and Assessment in Translator Training. In: *Meta*. Roč. 60, č. 2, s. 256 – 280.
- JOHNSON, P. 2023. *Writing a Translation Commentary*. United Kingdom:

- Taylor and Francis Ltd. 232 s. ISBN 978-1-03-222703-0.
- KOPECKÝ, M. 2023. Oscar Wao: Otázka času. In: *Verzia*, 2023, č. 1.
- KRIJTOVÁ, O., HARMSEL HAVLÍKOVÁ, V. 2013. *Pozvání k překladatelské praxi*. Praha: Miroslav Pošta – Apostrof. 154 s. ISBN 978-80-87561-28-7.
- LE BLANC, Ch. 2012. *The Hermes Complex. Philosophical Reflections on Translation*. Ottawa: University of Ottawa Press, 148 s.
- PLESNÍK, L. et al. 2011. *Tezaurus estetických výrazových kvalit*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 484 s. ISBN 978-80-8094-924-2.
- POPOVIC, A., et al. 1983. *Originál – Preklad. Interpretáčnā terminológia*. Bratislava: Tatran. 362 s.
- HOCHÉL, B. 1999. *Koncepcia prekladu*. In: SABOLOVÁ, D., ed. *Chiméra prekladania: Antológia slovenského myslenia o preklade I*. Bratislava: Veda, s. 69 – 72.
- SEWELL, P. 2002. *Translation Commentary: The Art Revisited. A Study of French Texts*. Dublin: Philomel Productions. 299 s. ISBN 1 898685 51 7.
- SHEI, C. 2005. Translation commentary: A happy medium between translation curriculum and EAP. In: *System*. Roč. 33, č. 2, s. 309 – 325.
- SHIH, C. Y. 2018. Translation commentary re-examined in the eyes of translator educators at British universities. In: *The Journal of Specialised Translation*, č. 30, s. 291 – 311.
- SLUŠNÍKOVÁ, V. 2024. Komentovaný preklad diela *The Cheaters Guide to Love* od Junota Díaza [Bakalárska práca]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 2024. 66 s.
- VALENTOVÁ, M., M. REŽNÁ. 2011. *František Miko: Aspekty prekladového textu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 309 s. ISBN 978-80-558-0010-3.
- WILLIAMS, J., CHESTERMAN, A. 2002. *The Map: a beginner's guide to doing research in translation studies*. United Kingdom: St. Jerome. 156 s. ISBN 1-900650-54-1.

Elektronické zdroje

- COLLINS DICTIONARY. 2024. [online]. [cit. 2024-5-10]. Dostupné z: <https://www.collinsdictionary.com/>
- KIPER, D. 2012. *Junot Díaz on Heartbreak, Love and his Latest Book, "This is How You Lose Her"* [online]. NBC New York, 2012. [cit. 2023-11-17]. Dostupné z: <https://www.nbcnewyork.com/local/junot-diaz-talks-about->

his-new-book-heartbreak-poetry-and-the-craft-of-writing/1957686/
MERRIAM-WEBSTER DICTIONARY. 2024. [online]. [cit. 2024-5-10].
Dostupné z: <https://www.merriam-webster.com/>
POMPEI, Jay. 2015. Cheater's Dominican Cheat Sheet For Junot Díaz's
"The Cheater's Guide to Love" [online]. Ciccipie, 2015 [cit. 2024-5-10].
Dostupné z: <https://ciccipie.wordpress.com/2015/06/02/my-dominican-cheat-sheet-for-junot-diazs-the-cheaters-guide-to-love/>
SLOVNÍKOVÝ PORTÁL JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU Ľ.
ŠTÚRA SAV [online]. [cit. 2024-5-10]. Dostupné z: <https://slovník.juls.savba.sk/>
WILLIAMS, P. 2012. *Junot Díaz on imagination, language, success, the role of the teacher, the health of American literature and Star Wars as a narrative teaching tool* [online]. Nieman Story Board, 2012. [cit. 2024-5-10]. Dostupné z: <https://niemanstoryboard.org/stories/junot-diaz-on-imagination-language-success-the-role-of-the-teacher-the-health-of-american-literature-and-star-wars-as-a-narrative-teaching-tool/>

KTO A ZA AKÝCH PODMIENOK PREKLADÁ LITERATÚRU DO SLOVENČINY

Natália Tyšš Rondziková
rondzikova@gmail.com

Abstract

The aim of the study is to present the results of a survey carried out by the civil association DoSlov focusing on the working conditions of literary translators in Slovakia. The first part discusses general characteristics of the Slovak book market. These are then used to interpret the survey results. The next part presents the profile of the Slovak literary translator (in terms of gender, age, education, and professional status) and the working conditions in Slovak literary translation. For the most part, this section is dedicated to the discussion of fees. This is because the survey data proves that Slovak literary translation fees are exceptionally low when compared to fees for other genres of translation. Moreover, the fact that they have not increased for a long time has led to ever growing fears that the Slovak literary translation market could face professional decline. The concluding part of the study presents a series of recommendations for how literary translators can change their stances and attitudes toward their profession in order to lead productive dialog with publishing houses about fairer working conditions.

Key words: literary translation, working conditions of literary translators, sociology of translation, Slovak book market.

Úvod

Slovenský knižný trh je malý, no pomerne unikátny. Hoci nás na Slovensku nežije ani 5,5 milióna, kníh každoročne vychádza pomerne veľa – podľa poslednej dostupnej správy o knižnom trhu Združenia vydavateľov a kníhkupcov SR bolo v roku 2022 uvedených na trh 8 245 publikácií v slovenskom jazyku (z toho 2 655 prekladov). Slovenskí vydavatelia musia preto bojovať o pozornosť pre svoje tituly a sú nútení vynakladať čoraz vyššie prostriedky na marketing. Konkurenciu pre nich predstavujú aj české knihy a stúpa tiež dopyt po knihách v angličtine (literatúre písanej v angličtine, ale aj po prekladoch do angličtiny). Okrem tohto trendu ochotu ľudí kupovať nové knihy ohrozuje aj narastajúca popularita knižných bazárov a antikvariátov s lacnejšími staršími titulmi (napr.

Knihovrátok, iniciatíva Martinusu). K zhoršenej situácii knižného trhu v neposlednom rade prispeli aj vlny ekonomických útlmov počas pandémie ochorenia covid-19 a po začiatku ruskej invázie na Ukrajinu, v dôsledku ktorých stúpili ceny energií, papiera a v niektorých vrstvách obyvateľstva klesla aj kúpyschopnosť. Vplyv posledných dvoch spomenutých faktorov na oblasť knižného prekladu stále nie je plne preskúmaný. S nadsadením by sa o slovenskom knižnom trhu v posledných rokoch dalo povedať: kníh veľa, čitateľov a peňazí čoraz menej.

Tento text však nebude o knižnom trhu, ale o prekladateľoch, teda vo väčšine prípadov vlastne o prekladateľkách kníh. Bude o nás, ktorí a ktoré tvoríme podstatnú časť kníh vychádzajúcich na Slovensku. Vzhľadom na uvedené trendy a zmeny knižného trhu je totiž na mieste otázka, čo sa v ostatných rokoch zmenilo v našej profesii a v podmienkach našej práce.¹

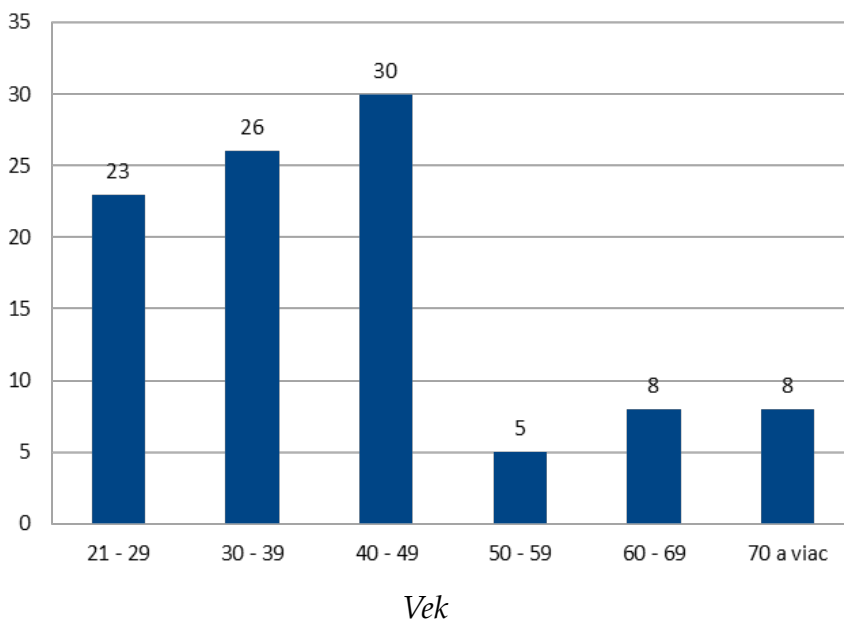
Kto prekladá knihy do slovenčiny?²

Podobne ako pri ostatných špecializáciách v odbore preklad a tlmočenie, aj knižnému prekladu dominujú ženy (87 %). Zastúpené sú všetky vekové kategórie, od (tu sa ozaj pýta generické femininum) dvadsiatničiek, čerstvých absolventiek odboru translatológia, po prekladateľky v dôchodkovom veku. Toto zistenie vyvracia mýtus, že knižnému prekladu sa venuje skupinka harcovníkov, ktorí medzi seba s nevôľou prijímajú mladších kolegov a kolegyne.

---

1 Ak nie je uvedené inak, v príspevku vychádzam z prieskumu o. z. DoSlov z roku 2021, na ktorom sa zúčastnilo presne 100 respondentov.

2 Pozn. red.: Sociológii prekladu v slovenskom kontexte sa venuje napr. aj Bednárová-Gibová a Majherová (2023) či Djovčoš a Šveda (2017).

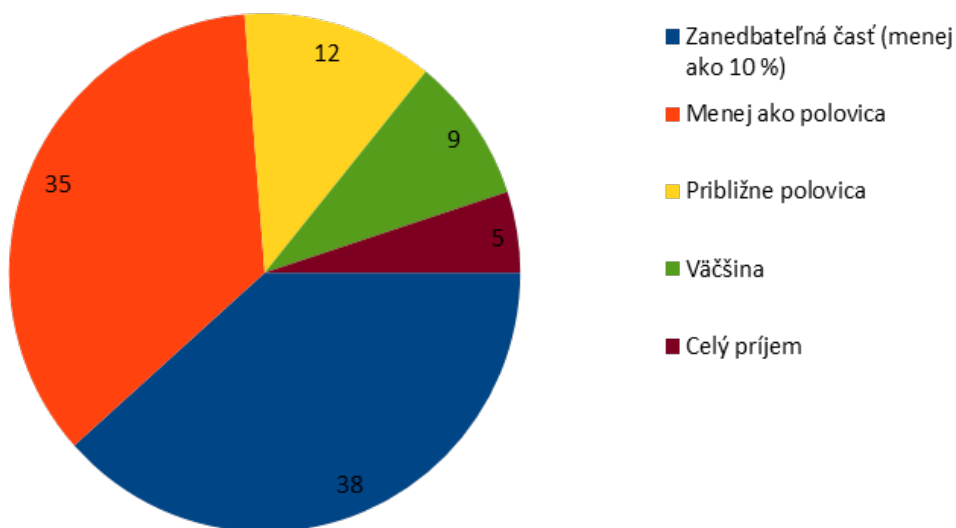

Ďalším pozitívnym faktom, ktorý nám v budúcnosti môže pomôcť v boji za dôstojnejšie pracovné podmienky, je vysoká profesionalizácia. V poslednom prieskume o. z. DoSlov mali všetci respondenti ukončené (alebo „rozštudované“) vysokoškolské vzdelanie, 84 % filologického zamerania (z nich 60 % (vy)študovalo translatológiu).

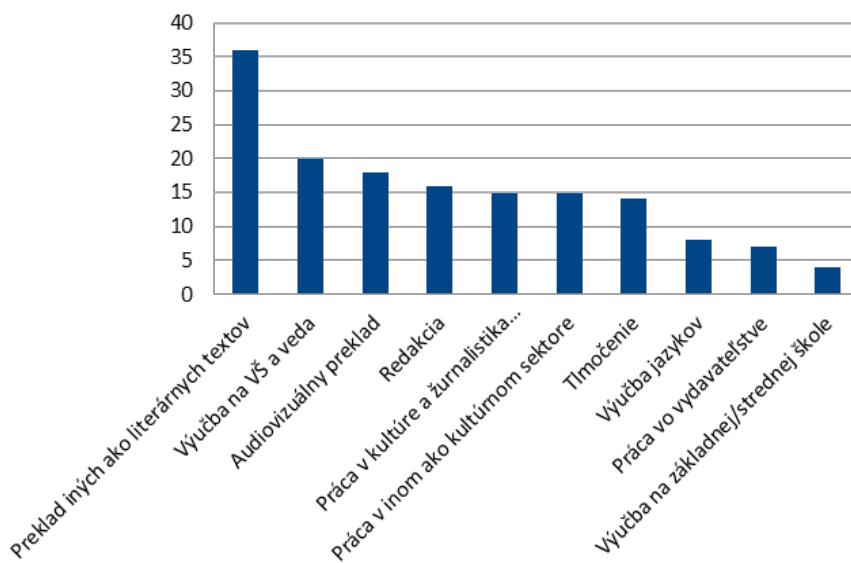
Čím sa literárni prekladatelia živia?

Na Slovensku sa takmer nikto (5 % respondentov³) neživí výhradne knižným prekladom. Privyrábame si ním popri iných špecializáciách a zamestnaniach, medzi najčastejšie patrí odborný a audiovizuálny preklad, tlmočenie, práca v sektore školstva, vedy a kultúry. Prekladom kníh si privyrábajú aj dôchodcovia, matky a otcovia na rodičovskej dovolenke a poberatelia iných sociálnych dávok (túto skupinu tvorilo zhruba 10 % respondentov). Literárny preklad teda stále nie je zdroj obživy, ale skôr, slovami M. Djovčoša, kultúrny aktivizmus.

3 5 % respondentov uviedlo, že sa živia len umeleckým prekladom. Z iných otázok však vyplynulo, že jeden z nich je zamestnaný vo vydavateľstve a druhý je poberateľom sociálnej dávky. V skutočnosti sa teda umeleckým prekladom živia len 3 % respondentov.

Podiel príjmov z knižného prekladu (vrátane štipendií) na celkových príjmoch

Čím sa živia literárni prekladatelia

Koľko si môžem zarobiť prekladom kníh?

Odmena za vytvorenie a použitie diela

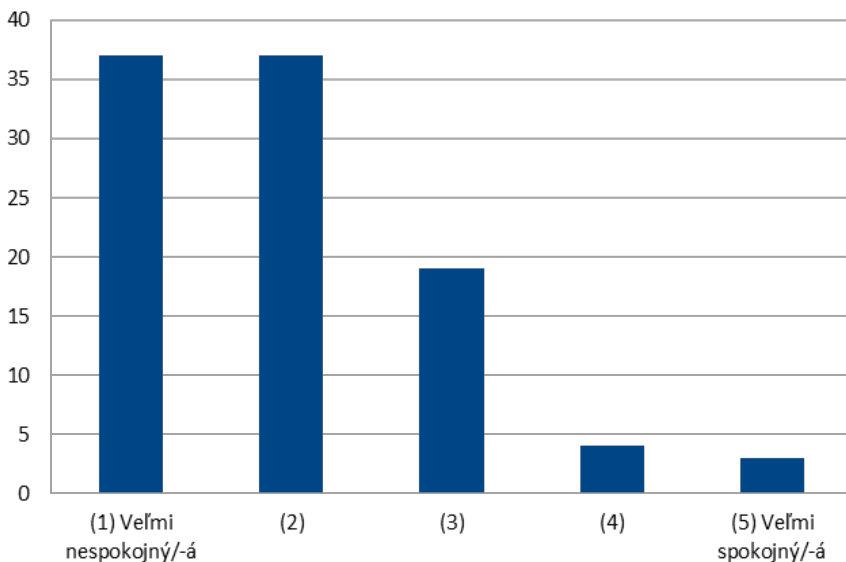
V ideálnom svete by mal prekladateľ dostať odmenu za vytvorenie diela (vyhotovenie prekladu) aj za jeho použitie (tzv. licenciu by mala odrážať časové a priestorové šírenie prekladu a spôsob použitia diela). To sa, žiaľ, na slovenskom trhu s prekladovou literatúrou stáva len veľmi ojedinele. V drvivej väčšine prípadov prekladatelia podpisujú zmluvy, v ktorých je suma za preklad jednej normostrany len formálne rozdelená na spomínané dve časti a pod nedôstojne nízke honoráre, ktoré zďaleka nie sú adekvátnym ohodnotením ani za vytvorenie diela, sa schová aj honorár za jeho použitie. Väčšina prekladateľov teda dostane svoj kvázihonorár za použitie diela formou jednorazovej platby. Na poslednom prieskume sa zúčastnila len jedna respondentka, ktorá mala v zmluve zakotvené pasívne príjmy, licenciu, ako percentá z predaja. Zjednodušene by sme mohli povedať, že prekladatelia za použitie svojich diel v podstate nedostanú zaplatené.⁴

---

4 Od konca roka 2021, keď sme realizovali tento prieskum, sa udiali dve dôležité zmeny, ktoré mali za cieľ zabezpečiť férovejšie licenčné odmeny (aj) pre prekladateľov. V roku 2022 Fond na podporu umenia doplnil v podprograme 1.5.6, v ktorom sa môžu uchádzať o dotáciu vydavateľa prekladov umeleckej literatúry, upozornenie, že „FPU bude akceptovať výdavky na autorské honoráre iba v tom prípade, ak budú vyplatené na základe podielových autorských zmlúv“. O pár mesiacov neskôr, 25. marca 2022, vstúpil do platnosti novelizovaný autorský zákon, ktorý (§ 69 ods. 4) presne vymedzuje podmienky, kedy licenčná odmena môže byť dohodnutá ako jednorazová platba. Očakávame teda, že v ďalšom prieskume sa už objaví viac respondentov s podielovými licenciami. To však neznamená, že viac prekladateľov dostáva podielové odmeny. Stačí, že vydavateľ do zmluvy uvedie, že percentá z predaja dostane prekladateľ, až keď sa predá napr. nad 10 000 výtlačkov knihy. Formálne tak splní požiadavku FPU, ale reálne prekladateľ žiadne tantiémy nedostane, keďže umelecká literatúra sa v takých vysokých nákladoch na Slovensku vydáva iba výnimočne. A čo sa týka novelizovaného autorského zákona, z interného prieskumu medzi členmi a členkami DoSlovu nám vyplynulo, že mnohé vydavateľstvá si novelu nevšimli a naďalej vykupujú od prekladateľov všetky práva za jednorazovú odmenu, hoci je to protizákonné. Za čo najférovejšiu implementáciu nových pravidiel pre literárnych prekladateľov, ako aj šírenie povedomia o zmenách sa zasadila za DoSlov Barbara Sigmundová v spolupráci s autorskou spoločnosťou LITA.

Honorár v číslach

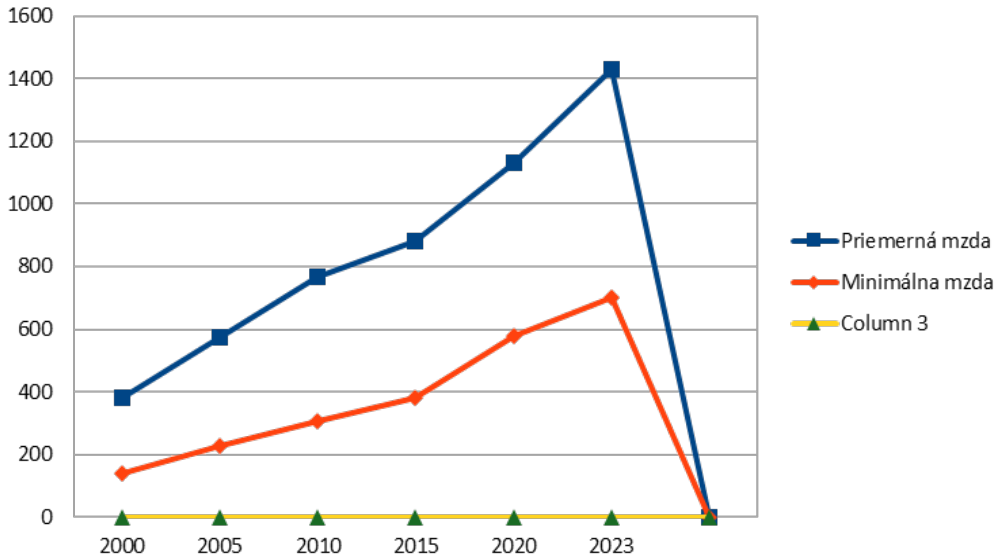
Za preklad jednej knižnej normostrany dostane prekladateľ v priemere **7,3 €/NS⁵**, teda toľko, koľko by dostal pred tridsiatimi rokmi.⁶ Treba však zdôrazniť, že čo sa nezmenilo, je nominálna hodnota. Tá reálna sa prepadla azda viac než v ľubovoľnej inej profesii. Len od začiatku milénia sa vplyvom inflácie hrubá minimálna mzda na Slovensku späťnásobila a hrubá priemerná mzda je takmer štvornásobná, kým „platy“ prekladateľov zamrzli. Alarmujúco nízka cena za knižnú normostranu dlhodobo výrazne zaostáva za priemernou cenou neliterárneho prekladu, ktorá podľa najnovšieho prieskumu tvorí **14,12 €** (Djovčoš – Šveda, 2023). Nečudo, že prekladatelia so svojím finančným ohodnotením nie sú spokojní:

Spokojnosť literárnych prekladateľov s ich finančným ohodnotením na škále 1 (veľmi nespokojný/-á) – 5 (veľmi spokojný/-á)

5 Podľa posledného prieskumu M. Djovčoša a P. Švedu publikovanom v knihe *Premeny prekladu a tlmočenia* (2023) len 6,9 €/NS. Prieskum bol zameraný na všetky druhy prekladu a tlmočenia, no podobne ako v prieskume DoSlovu sa na ňom zúčastnilo takmer 100 respondentov, ktorí uviedli, že sa venujú umeleckému prekladu.

6 Vieme to na základe starších zmlúv a rozhovorov s prekladateľmi.

Vývoj minimálnej a priemernej hrubej mzdy na Slovensku od r. 2000 po súčasnosť podľa údajov Štatistického úradu SR

Graf hore ukazuje rast minimálnej a priemernej mzdy od r. 2000. Na lepšiu predstavu, čo to znamená pre nemenné sadzby za umelecký preklad, sa pozrime, koľko normostrán (rátame s priemernou sadzbou za preklad 7,3 €/NS) by musel prekladateľ od r. 2000 preložiť, aby zarobil priemernú mzdu:

Rok	Koľko NS by musel prekladateľ mesačne preložiť, aby zarobil priemernú mzdu
2000	52 NS
2010	105 NS
2020	155 NS
2023	196 NS

Aby si navyše prekladateľ v súčasnosti zarobil priemernú mzdu vysokoškolsky vzdelaného Slováka – pripomeniem, že v poslednom prieskume DoSlovu mali všetci respondenti vysokoškolské vzdelanie – musel by mesačne preložiť 244 strán. Názorne tak vidíme, čo znamená nemenná cena prekladu. Cielene sa však vyhýbam pokusu vyrátať akýsi „denný normostranový limit“. Takýto údaj by mohol byť veľmi skresľujúci vzhľadom na rôznorodosť literárnych textov, opomínal by ostatné

časovo náročné činnosti spojené s literárnym prekladom (prečítanie knihy pred prekladom, vyhľadávanie špecifickej terminológie či štúdium problematiky súvisiacej s témou literárneho diela, zakomponovanie zmien z redakcie, korektúry a pod.), ba mohol by viesť k snahe vytvárať denné normy, ktoré by mal prekladateľ zvládnuť, čo je pri tvorbe kreatívneho autorského textu nemysliteľné.

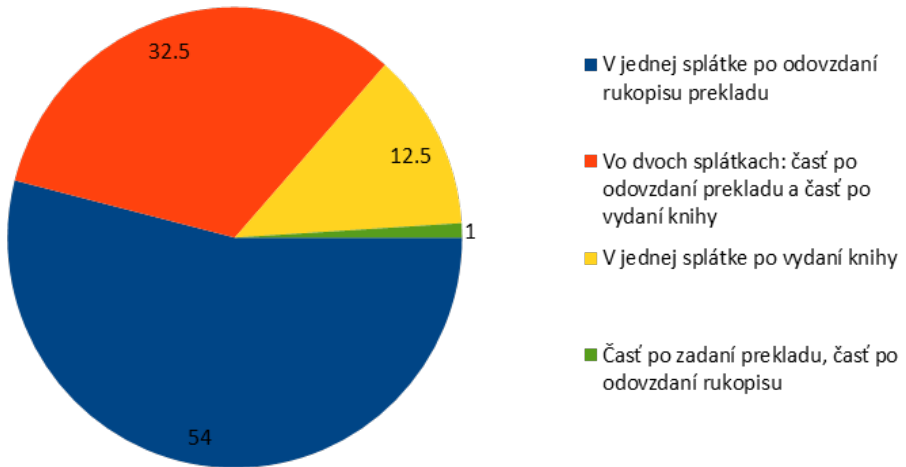
Čo nepovie aritmetický priemer

Vo všeobecnosti možno povedať, že honoráre za preklad kolíšu len veľmi minimálne. V poslednom prieskume bola smerodajná odchýlka (údaj, ktorý hovorí o tom, o koľko sa v priemere honoráre jednotlivých respondentov odchyľujú od aritmetického priemeru) veľmi nízka, len 1,66.

Spodná hranica honorárov pritom tvorila 6 €/NS. S výnimkou prekladateľov, ktorým bol pravdepodobne znížený honorár z dôvodu poberania štipendia, zarábali z celej vzorky len dvaja prekladatelia menej ako 6 €. Vo vzorke teda bolo o niečo viac pozitívnych extrémov ako negatívnych. Medián dosiahol hodnotu 7 – polovica respondentov teda zarobila aspoň 7 €/NS.

Spôsoby vyplácania honorára alebo kde sú moje peniaze?

Vydanie prekladového titulu je dlhodobý projekt, ktorý sa zďaleka nekončí „naľukaním textu“ do slovenčiny. S konzultáciami s odborníkmi, neraz nekonečným rešeršovaním, zakomponovaním redakčných úprav, jazykovej a občas aj odbornej redakcie a ďalších pridružených činností trvá väčšinou niekoľko mesiacov, pri dlhších a náročnejších tituloch aj viac ako rok. Takmer všetci prekladatelia (99 %) pritom dostanú svoj honorár až v záverečných fázach – po odovzdaní rukopisu prekladu a až 45 % prekladateľov dostane časť honoráru alebo dokonca celý honorár až po vydaní knihy. Nešťastné nastavenie zmluvných podmienok výrazne zasiahlo knižných prekladateľov počas pandémie ochorenia covid-19, keď sa posúvali edičné plány a prekladatelia ani netušili, kedy dostanú zaplatené za ukončený projekt.

Spôsob vyplácania honorárov

Kto zarába najviac a kto najmenej

Už z nízkej smerodajnej odchýlky vyplýva, že honoráre variujú minimálne. I tak však stojí za zmienku pozrieť sa na honoráre v jednotlivých kategóriách. Ich porovnanie totiž aspoň sčasti odpovedá na otázku, prečo je preklad umeleckých textov finančne taká nedocenená profesia.

Honorár vs. skúsenosti a kompetencie

Údaj, ktorý pri vyhodnocovaní prieskumov azda najviac „dvíha zo stoličky“, je priemerný honorár najskúsenejších prekladateľov. Aj v poslednom prieskume DoSlovu sa ukázalo, že prekladatelia s minimálnymi skúsenosťami zarábajú viac ako tí najskúsenejší. Jeden z faktorov dlhodobo nízkych honorárov je podľa mňa aj neschopnosť či nevôľa etablovaných prekladateľov vypýtať si za svoju prácu adekvátne ohodnotenie.

Počet preložených titulov	Honorár
1 – 2	7,8 € / NS
3 – 10	7,4 € / NS
11 – 50	6,8 € / NS
viac ako 50	7,25 € / NS

Na Slovensku si neprilepšia ani prekladatelia s vyštudovaným translatologickým alebo príbuzným filologickým odborom. Zarábajú zhruba rovnako ako ich kolegovia s inými odbormi.

Vyštudovaný odbor	Honorár
translatológia	7,05 € / NS
translatológia alebo príbuzný filologický odbor (lingvistika, učiteľstvo jazyka a literatúry a pod.)	7,3 € / NS
Iné vzdelanie	7 € / NS

Honorár vs. prekladateľská náročnosť titulu

Žalostný je aj vzťah náročnosti titulu a honoráru. Náročnosť prekladu je, pravdaže, veľmi subjektívna a ťažko kvantifikovateľná kategória. V prieskume sme za „náročnejšie“ tituly považovali tie, pri ktorých trval preklad jednej normostrany dlhšie ako hodinu, čo sa trochu zjednodušene považuje za priemerný čas strávený prekladom knižnej normostrany. Respondenti, ktorým preklad normostrany trval do hodiny, zarobili 6,9 €, a tí, ktorí prekladali dlhšie ako hodinu, dostali 7,7 eur. Prekladatelia „náročnejších“ titulov síce dostali o pár centov za stranu viac, no hodinovú mzdu mali buď rovnakú, alebo dokonca nižšiu ako prekladatelia „jednoduchších“ kníh.

Honorár vs. žáner

Žáner je azda jedinou kategóriou, pri ktorej honoráre aspoň trochu variovali. Najnižšie honoráre platia vydavateľstvá za preklad motivačnej literatúry a literatúry pre deti a mládež, nadpriemerný honorár môžete, naopak, dostať za preklad odbornej, reportážnej, dokumentárnej či životopisnej literatúry.

Žáner/typ literatúry	Honorár v eurách za normostranu
román, poviedka, novela	7,4 € / NS
literatúra pre deti a mládež	6,8 € / NS
motivačná literatúra	6,1 € / NS
odborná literatúra (odborné monografie, encyklopédie a pod.)	11 € / NS
populárno-náučná	6,6 € / NS
reportážna, dokumentárna, životopisná literatúra	7,9 € / NS

Honorár vs. jazyk

O závislosti honorára od východiskového jazyka budeme môcť presnejšie hovoriť v budúcnosti, keď zrealizuje o. z. DoSlov ďalšie zo svojich opakovaných prieskumov. Na Slovensku sa totiž drvivá väčšina kníh prekladá z angličtiny (v našom prieskume svoj posledný titul preložilo z angličtiny 60 % respondentov⁷), preto boli vzorky respondentov z ostatných jazykov aj v našom prieskume malé. V tabuľke uvádzame aspoň rozdiel medzi sadzbami pri preklade z dvoch najrozšírenejších jazykov (angličtina, nemčina) a menej rozšírených jazykov. Z tabuľky by sa mohlo zdať, že špecializácia na menej rozšírený jazyk (z pohľadu počtu odborníkov na daný jazyk na Slovensku) sa oplatí. Aj v tomto prípade však musíme uvažovanie o honorári obmedzené na cenu za normostranu posunúť a zamyslieť sa skôr nad hodinovou mzdou. Preklad z malých jazykov býva (ukazujú to aj dáta z nášho prieskumu) časovo náročnejší, a to z mnohých dôvodov: často nejde o „oddychovú literatúru“, ale o náročné, kultúrne zásadné diela. Prekladatelia si musia dať obzvlášť záležať na analýze a interpretácii textu, ambivalentné pasáže neraz konzultujú s odborníkmi na východiskový jazyk a pod.; často ide o kultúrne a jazykovo vzdialené texty, problémom je nedostatok paralelných textov atď. Prekladatelia z malých jazykov teda možno dostanú v priemere o pár centov za stranu viac, ale – ako písala v komentári jedna respondentka, hodinová mzda je – „niečo, čo radšej nechcem vedieť ani vypočítať“.

⁷ Respondentov sme sa v dotazníku pýtali, z akého jazyka preložili poslednú knihu. Rozloženie jednotlivých jazykov sa približuje Správe o knižnom trhu z rokov 2021 – 2022 Združenia vydavateľov a kníhkupcov SR (do angličtiny sa podľa nej preložilo 64 % kníh).

Jazyk	Honorár v eurách za normostranu
Anglický jazyk	6,7 € / NS
Nemecký jazyk	7,4 € / NS
Menej rozšírené jazyky (hebrejský, holandský, rumunský, švédsky, japonský, nórsky, portugalský)	8,3 € / NS

Honorár vs. veľkosť vydavateľstva

V diskusiách o sadzbách za umelecký preklad sme sa často stretávali s tvrdením, že za nízke honoráre môžu malé vydavateľstvá, ktoré z rôznych dôvodov (nízky rozpočet, amatérske inštitúcie zamestnávajúce študentov a nekvalifikovaných ľudí a pod.) takzvané dumpujú ceny. V prieskume sa ukázalo, že ide o mýtus a platí presný opak: najnižšie sadzby zaplatili veľké vydavateľstvá a až 75 % nadpriemerných honorárov (vyšších ako 7,3 €/NS) vyplatili prekladateľom malé a stredné vydavateľstvá. Z početných diskusií a rozhovorov s členkami a členmi DoSlovu zároveň vyplýva, že najväčšie vydavateľstvá majú nielen najnižšie sadzby, ale sú tiež málo ochotné meniť prednastavené zmluvné podmienky.

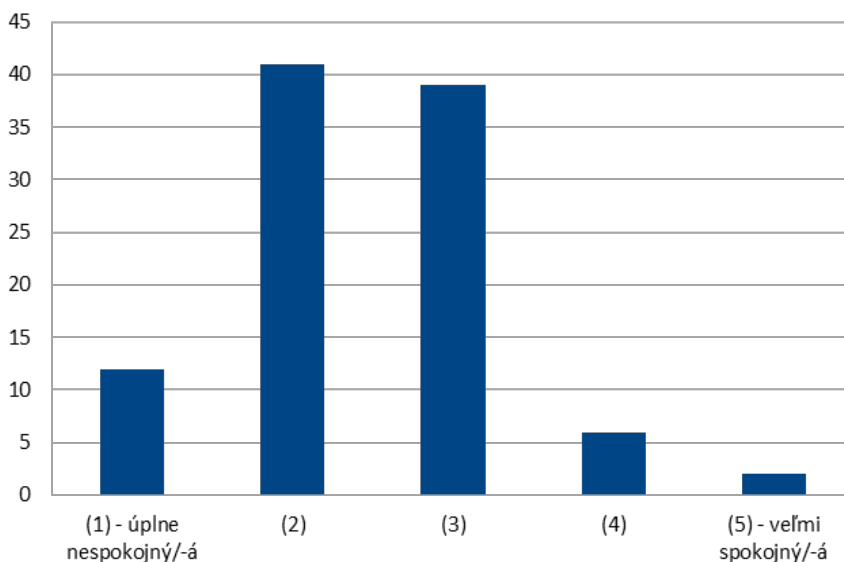
Veľkosť vydavateľstva	Honorár v eurách za normostranu
malé alebo stredné vydavateľstvo (menej ako 100 titulov ročne)	7,5 €/NS
veľké vydavateľstvo (viac ako 100 titulov ročne)	7 €/NS

Honorár vs. pohlavie

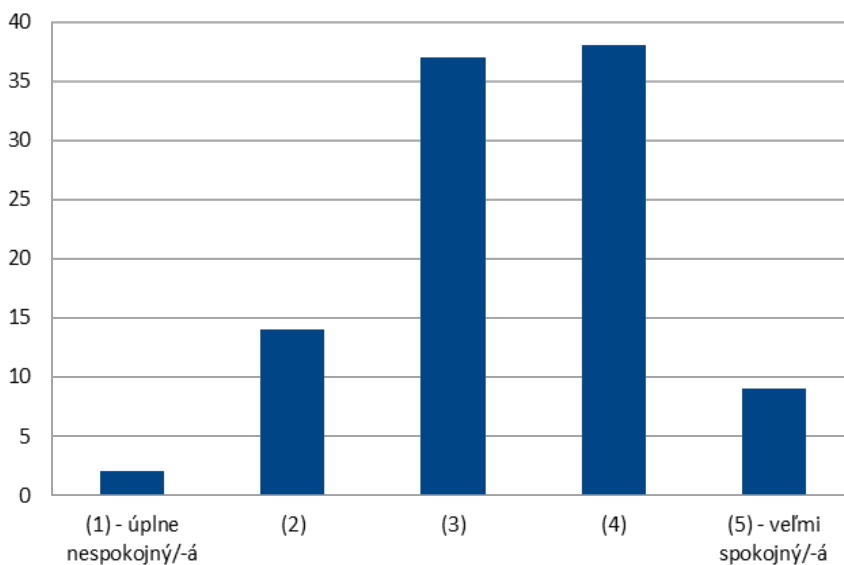
Jedným z mála pozitívnych zistení bol fakt, že honoráre prekladateľov (7,5) a prekladateľiek (7,2) sú viac-menej vyrovnané. Muži síce zarábajú o tri desatiny viac, no v celej vzorke tvorili len 13 % a smerodajná odchýlka pri ich vzorke bola pomerne vysoká (2,6) – aritmetický priemer teda mierne navýšili niekoľkí jednotlivci, a teda nejde o štatisticky relevantný rozdiel.

O (ne)spokojnosti knižných prekladateľov s ich postavením a podmienkami práce

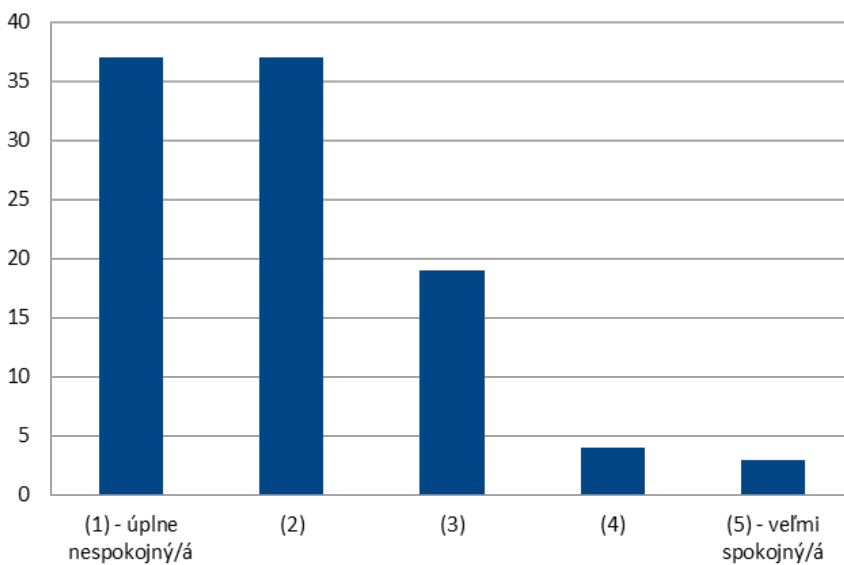
Je zaujímavé, že prekladatelia sú síce veľmi nespokojní so svojim finančným ohodnotením, no prekvapivo sú pomerne spokojní so spoluprácou s vydavateľstvami. Vyzerá to, akoby nízke honoráre prijali za nutné neadresné zlo, ktoré so sebou knižný preklad prináša a ktoré sa medzi vydavateľstvami významne nemení. Tento postoj jednak stojí na mylnom presvedčení (ako sme uviedli vyššie, niektoré, obzvlášť menšie vydavateľstvá ponúkajú prekladateľom nadpriemerné honoráre), jednak je pre budúcnosť profesie zhubný. Faktor finančného ohodnotenia rovnako nezohráva kľúčovú úlohu ani pri uvažovaní prekladateľov o ich spoločenskom postavení.

Spokojnosť knižných prekladateľov s ich spoločenským postavením

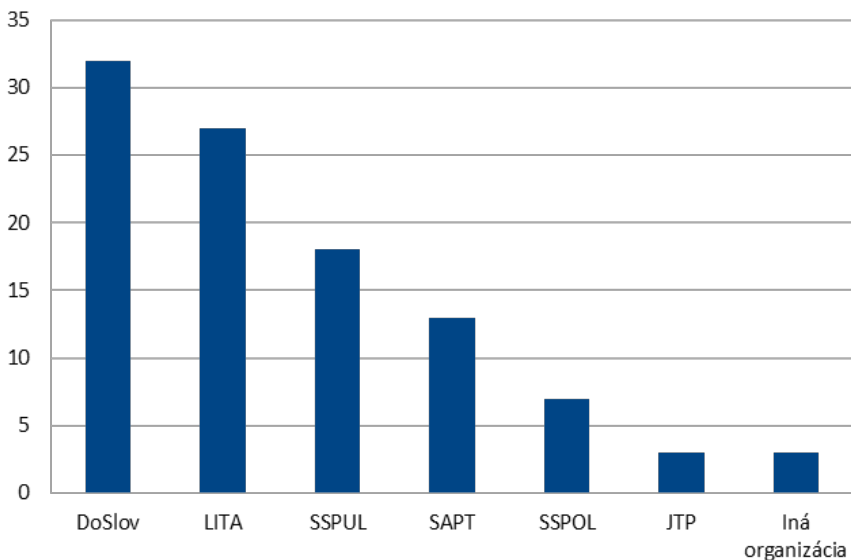
Spokojnosť knižných prekladateľov so spoluprácou s vydavateľstvami

Spokojnosť knižných prekladateľov s finančným ohodnotením

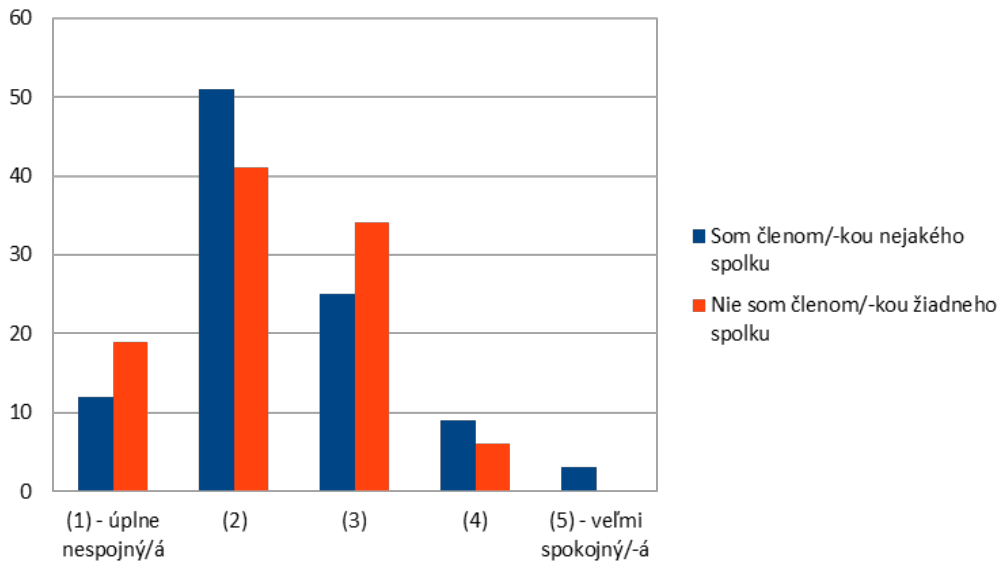
Členstvo v spolkoch/organizáciách združujúcich prekladateľov

V poslednom prieskume zo 100 respondentov bolo 68 členom/-kou aspoň jedného spolku združujúceho prekladateľov. Výsledky síce môžu byť sčasti ovplyvnené tým, že sme prieskum šírili aj prostredníctvom kanálov prekladateľských združení, ale i tak sú potešujúce. Ani členstvo v prekladateľských spolkoch, žiaľ, nemalo vplyv na výšku honoráru. Minimálny bol aj vplyv členstva v spolku na informovanosť o autorských právach a štipendiách. Treba však dodať, že v čase realizovania prieskumu bol jeden z dvoch spolkov združujúcich literárnych prekladateľov DoSlov aktívny len veľmi krátko. Azda sa informovanosť prekladateľov v nasledujúcom prieskume zlepší. Pri štipendiách môže zohrávať úlohu aj fakt, že ich nemôžu využívať prekladatelia diel „s komerčným potenciálom“, preto možno informácie o nich ani nevyhľadávajú. Vzdelanosť v oblasti autorských práv je podľa mojich skúseností chabá a nazdávam sa, že je výsledkom akejsi pasivity prekladateľov, „umeleckých duší“, a nezáujmu vzdelávať sa v tejto oblasti, ako aj v iných administratívno-pragmatických aspektoch svojej profesie.

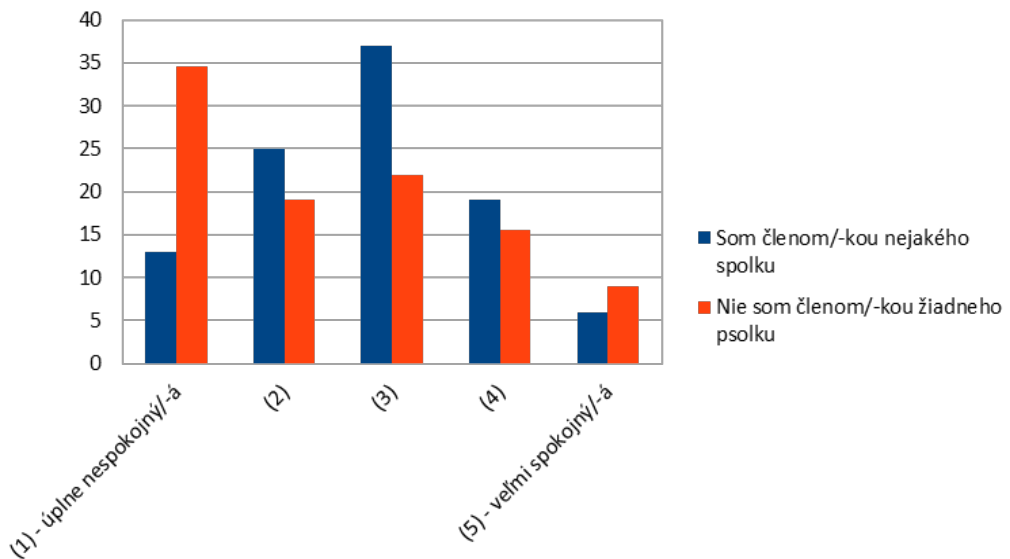

Členstvo v prekladateľských spolkoch a iných organizáciách

Spokojnosť respondentov s informovanosťou o autorských právach literárnych prekladateľov (vyjadrená v percentách respondentov)

Spokojnosť respondentov s informovanosťou o štipendiách na literárny preklad (vyjadrená v percentách respondentov)

Prečo je, ako je

Dlhodobé nemenné honoráre či absurdné podmienky v zmluvách literárnych prekladateľov mi vrtajú v hlave už niekoľko rokov. Pokúsim sa zhrnúť niekoľko dôvodov, prečo sa nemáme lepšie. Faktorov ovplyvňujúcich postavenie literárnych prekladateľov je, pravdaže, omnoho viac, zameriam sa len na tie, ktoré sa týkajú priamo nás prekladateľov. Ten hlavný všetci poznáme: Literárny preklad milujeme natoľko, že sme ochotní prekladať za všetkých okolností.

Sme autori, tak sa správajme podľa autorského zákona

Diskusia o odmenách za literárny preklad sa veľmi dlho redukovala na nekonečné opakovanie toho, že cena 6-7 €/NS sa dlhodobu nemení, pričom spomínanou „cenou“ sa mala na mysli odmena za vytvorenie diela. Z početných rozhovorov s prekladateľmi si dovoľm tvrdiť, že väčšina automaticky podpíše zmluvu s vydavateľstvom a nesnaží sa dohodnúť sa na lepšej (alebo aspoň „nejakej“) odmene za použitie diela. Platí to aj pre ostatné zmluvné podmienky. O semináre o autorskom práve, ktoré v minulosti zorganizoval DoSlov v spolupráci s LITA, bol stále najnižší záujem napriek tomu, že informovanosť je v tejto oblasti žalostná.

Rada: Vzdelávajte sa v oblasti autorských práv. Je predsa rozdiel, či preložíte Dona Quijota, ktorý bude vychádzať v reedíciách nasledujúce desaťročia, alebo nevydarený debut neznámeho autora.

Cena za normostranu vs. hodinová sadzba

Prekladatelia akoby uviazli v zjednodušenom rozmýšľaní o eurách za stranu. Preklad jednej strany pritom môže trvať hodinu alebo aj viac ako päť hodín. Pri náročnejších knihách si nesmierne náročnou, vysoko špecializovanou prácou nezarobíme ani minimálnu hodinovú mzdu. A to ani nehovorím, že za menej ako minimálnu mzdu odrobíme pri jednom knižnom titule aj stovky hodín! Nečudo, že prekladatelia si radšej pred touto skutočnosťou zatvárajú oči a v diskusiách opakovane zaznievajú frázy ako: „Radšej ani nerátam, koľko zarobím za hodinu.“ Ignorovať tristnú skutočnosť nám „pomáha“ aj fakt, že preklady kníh sú zväčša dlhodobé projekty a plácu za prácu dostaneme až na ich konci. Keď nám jednorazovo príde na účet pár tisíc eur, zabúdame, že boli vydreté stovkami zle zaplatených hodín.

Rada: Homogénnosť sadzieb za preklad je jedna z najnepochopiteľnejších skutočností v našej profesii. Ak aj vskutku neradi vyjednávate, skúste si vypýtať viac aspoň pri tých najnáročnejších tituloch.

Najlepší si pýtajú najmenej

Toto je ozaj bizarné. Vo väčšine odvetví dumpujú ceny študenti alebo neskúsení trúfalci. V oblasti literárneho prekladu zarábajú najmenej tí najlepší. Rozdiel je síce minimálny, ale potvrdil sa v oboch prieskumoch, ktoré zatiaľ DoSlov realizoval. Dá sa na to pozrieť aj z optimistického konca: Na katedrách, kde sa vyučuje translatológia, sa v posledných rokoch začal klásť väčší dôraz na praxeológiu prekladu. Študenti vstupujú na trh informovanejšia a vedia, čo znamená prekladať pod cenu.

Rada: Ak má niekto moc pohnúť s honorármi, sú to tí najskúsenejší. Profesionáli, pýtajte si viac alebo aspoň nepodliezajte priemer.

Kultúrny aktivizmus všetko neospravedlní

Možno tomu naozaj veríme, a možno je v tom aj trochu alibizmu. To, že robíme zadarmo, často ospravedľujeme ušľachtilým posolstvom našej práce. *Konfrontujeme slovenských čitateľov s novými myšlienkami, scitlivujeme ich, robíme svet lepším, peniaze nie sú najdôležitejšie, nerobím to pre peniaze...* To je len niekoľko vyjadrení, ktoré odznali na diskusiách s prekladateľmi. So všetkými súhlasím, ale nemali by slúžiť ako ospravedlnenie nízkych honorárov. To, že je naša práca zmysluplná, ani to, že nás baví, neznamená, že by sme za ňu nemali byť adekvátne ohodnotení. Koniec koncov, nevydávame samizdat. Knihy sú komerčný produkt a ich ceny, na rozdiel od prekladateľských honorárov, nestagnujú.

Rada: Nehľadajte výhovorky na ospravedlnenie súčasných podmienok, hľadajte spôsoby, ako súčasný stav zlepšiť.

Na záver

Mohlo by sa zdať, že kým knižný trh sa mení, postavenie prekladateľov na ňom veľmi nie. Nejde však len o stagnáciu: pre zhoršujúce sa podmienky na trhu majú vydavatelia málo motivácie navyšovať si náklady na preklad, nízke sadzby potom demotivujú kvalitných prekladateľov. Čoraz väčšmi hrozí amaterizácia našej profesie, ktorá by sa nevyhnutne

odrazila na kvalite prekladovej literatúry. Knižný trh tvoria ľudia a aj obchodné vzťahy sú, ako všetky vzťahy, postavené na komunikácii. My prekladateľky a prekladatelia v nich síce ťaháme za kratší koniec, no nie sme bezmocní. Keďže prvým krokom k riešeniu problému je jeho dôsledné poznanie, budeme aj naďalej v o. z. DoSlov realizovať prieskumy prekladateľskej profesie a šíriť povedomie o ich výsledkoch. S týmto zámerom vznikol aj tento text. Chceme, aby už začínajúci prekladatelia a študenti poznali okolnosti výkonu svojej budúcej práce, pripravili sa na ne, poznali svoje práva a možnosti. Azda sa dokážeme motivovať k aktívnejšiemu prístupu k vlastnej profesii, nielen práci. Platí totiž, že keď sa odhodláme ozvať sa za seba, vytvárame priestor, aby sa mohli ozvať aj iní. Budujeme takto aj komunitu svojho povolania a dodávame mu tým vážnosť pred svetom.

Literatúra

VYDÁVANIE PREKLADOV UMELECKEJ LITERATÚRY. 2021. In: *Fond na podporu umenia* [online]. [cit. 15-09-2024] URL: <https://www.fpu.sk/sk/podpora/1-5-6-vydavanie-prekladov-umeleckej-literatury/>

DJOVČOŠ, M., P. ŠVEDA. 2023. *Premeny prekladu a tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 171 s. ISBN 978-80-223-5651-0.

DYNAMIKA MEDZIROČNÉHO RASTU PRIEMERNEJ MZDY OD VZNIKU SR. In: *Štatistický úrad Slovenskej republiky* [online]. Posledná aktualizácia: 13. 08. 2024. [cit. 15-09-2024]. URL: <https://tinyurl.com/4svsxy33>

SPRÁVA O KNIŽNOM TRHU 2021_2022 [online]. Bratislava: Združenia vydavateľov a kníhkupcov SR. [cit. 15-09-2024]. URL: https://zvks.sk/wp-content/uploads/2023/11/SoKT_21_22.pdf

ZÁKON Č. 185/2015 Z. Z. – AUTORSKÝ ZÁKON. Časová verzia predpisu účinná od 01. 02. 2023.

SLOVENSKÁ FILMOVÁ PRODUKCIA NA DVD: ČO SA TITULKUJE A DO AKÝCH JAZYKOV?¹

Jana Ukušová – Matej Martinkovič

jukusova@ukf.sk – mmartinkovic@ukf.sk

Abstract

The aim of the paper is to map the current foreign-language subtitling situation for audiovisual works of Slovak production released on DVDs over the course of 5 years (2018 – 2022). In the period under study, we focus on DVD media as a specific medium of mediation of audiovisual works. The research is quantitative in nature and its primary objective is to identify the number of Slovak audiovisual works transferred into a foreign linguistic-cultural context through subtitles and further differentiate them with respect to the year of release, genre characteristics, and target language. The research sample consisted of 117 films, and through frequency analysis we found that 34.2% (40) of the films had no foreign language subtitles, 40.17% (47) of the films had subtitles in one language, and 15.38% (18) of the films had subtitles in two languages. Films with subtitles in more than two languages represented 10.25%. The most represented languages were English with 58.12% (68) of films, Czech with 21.37% (25) of films and German with 7.69% (9) of films.

Keywords: audiovisual translation, subtitling, DVD, foreign language.

Úvod

Podľa Díaz-Cintasa – Remaelovej (2021, s. 29) predstavujú DVD nosiče² jeden z hlavných spôsobov sprostredkovania audiovizuálnych diel, a to popri kinodistribúcii, televíznom vysielaní a internete, hoci možno konštatovať, že v súčasnosti sa čoraz viac dostávajú do popredia práve online streamovacie služby. Ako uvádza Georgakopoulou (2012), príchod DVD na audiovizuálny trh koncom 90. rokov minulého storočia predstavoval významný míľnik z hľadiska produkcie titulkov, keďže nástup digitálnych videoformátov priniesol možnosť centrálnych

¹ Príspevok je výstupom projektu UGA *Osobitosť titulkovania ako špecifického transferu audiovizuálnych diel slovenskej produkcie do cudzieho jazyka*, v ktorom sa takisto zameriavame výhradne na DVD nosiče ako konkrétne médium sprostredkovania audiovizuálnych diel.

² Autori Díaz-Cintas – Remael (2021) do spoločnej kategórie k DVD nosičom radia aj Blu-ray disky, aj VCD, my sa však v úvodnom príspevku zameriavame výlučne na DVD nosiče ako najpopulárnejší typ fyzického nosiča na Slovensku (porov. Správa o stave Slovenskej audiovizie v roku 2022).

služieb, ako je DVD autoring a s ním súvisiace prvky, napríklad tvorbu titulkov vo viacerých jazykoch. Keď sa na začiatku tisícročia prudko zvýšilo množstvo DVD nosičov s titulkami, pre mnohé spoločnosti sa schopnosť vytvárať titulky v 40 alebo viac jazykoch súčasne stala nevyhnutnosťou. Autorka poukazuje aj na ďalší zaujímavý trend týkajúci sa tvorby titulkov vyplývajúci práve z ich centralizovaného charakteru a niekedy sa označoval aj pojmom „relay“, ktorým sa v tlmočení označuje pilotáž, čiže dvojstupňové tlmočenie (v súčasnosti sa v audiovizii na pomenovanie tohto trendu používa termín „pivot translation“ alebo „subtitling via pivot languages“). Titulky sa teda začali vyrábať dvojstupňovo: v prvej fáze sa vytvorila šablóna s anglickými titulkami, ktorá poskytovala základnú štruktúru súboru s titulkami a zvyčajne obsahovala pevné časové kódy, a táto šablóna sa následne preložila do všetkých požadovaných jazykov (Georgakopoulou, 2012). Tieto šablóny zostávajú aj dnes kľúčovým prvkom na preklad titulkov a naďalej sa veľmi často využívajú, pričom ich podoba sa môže líšiť v závislosti od konkrétnej spoločnosti, ale aj od toho, či sú určené pre trh s DVD nosičmi alebo pre online streamovacie platformy (Díaz-Cintas – Remael, 2021, s. 43 – 44).

Perez – Brezovská – Jánošíková (2021, s. 41) rovnako datujú začiatok rozmachu DVD nosičov v Európe koncom 90. rokov, pričom upresňujú, že nastal po viac než dvoch desaťročiach distribuovania audiovizuálnych diel primárne na VHS kazetách. Autorky ďalej uvádzajú, že práve s distribúciou audiovizuálnych diel na DVD nosičoch začal rásť záujem aj o prekladové titulky, hoci DVD distribúcia zostala aj po rozdelení Československa zastrešená pre obe krajiny primárne z Prahy, čo malo vplyv aj na dostupnosť slovenskej jazykovej podpory na DVD nosičoch.

Na základe rešerše odbornej literatúry sa nám nepodarilo nájsť štúdie zaoberajúce sa kvantitatívnym výskumom DVD produkcie so slovenskou jazykovou podporou (alebo cudzojazyčnou podporou v prípade slovenských produkcií), čo svedčí o tom, že táto oblasť nebola predmetom odborného záujmu slovenskej translatológie. Ide teda zatiaľ o neprebádanú oblasť, preto veríme, že výskum slovenskej (ko)produkcie audiovizuálnych diel na DVD v rokoch 2018 – 2022 z hľadiska dostupnosti cudzojazyčných titulkov obohatí slovenské myslenie o audiovizuálnom preklade a prispeje k lepšiemu prehľadu o slovenskom audiovizuálnom trhu.

Metodika

Metodika nášho výskumu spočívala vo viacerých krokoch. Prvou fázou bola identifikácia slovenských audiovizuálnych diel, ktoré vyšli na DVD nosičoch v rokoch 2018 – 2022³. Na tento účel sme v prvotnej fáze pracovali primárne s výročnými správami o stave slovenskej audiovizie z uvedených rokov, ktoré sú voľne dostupné na webovej stránke Slovenského filmového ústavu⁴. V každej zo správ je osobitne vyčlenená sekcia venovaná slovenským titulom na DVD, pričom okrem názvu titulu sa v správach uvádzajú aj informácie o roku vydania, režisérovi, prípadne spoločnosti, ktorá titul vydala. V rámci výskumu sme zohľadňovali tituly slovenskej produkcie vrátane koprodukcii (t. j. vrátane titulov, na ktorých malo Slovensko väčšinový alebo aj menšinový podiel). Už v tomto štádiu sme zo vzorky vylúčili staršie audiovizuálne diela, ktoré boli natočené dávnejšie a v uvedenom období len vyšli na DVD nosičoch. V tejto fáze sme identifikovali celkovo 145 titulov, ktoré sme bližšie analyzovali v druhej a tretej fáze.

V druhej fáze sme pristúpili ku kompilácii a prezentácii identifikovaných audiovizuálnych diel v súhrnnej tabuľke a k ich podrobnejšej analýze. V rámci nej sme vo vzniknutej databáze pri každom titule zachytávali okrem názvu aj údaje o roku vydania, režisérovi, žánri predmetného audiovizuálneho diela, spoločnosti, ktorá DVD nosič vydala (ak bola uvedená), a najmä o prítomnosti cudzojazyčných (teda nie slovenských, vrátane titulkov pre nepočujúcich) titulkov. Dostupnosť titulkov sme analyzovali najmä na základe obalov⁵ analyzovaných DVD nosičov. V rámci analýzy sme taktiež opäť zužovali výskumnú vzorku na základe zistenej povahy analyzovaných titulov a okrem reedícií starších filmov sme z nej tak vylúčili aj krátkometrážne filmy, bonusový materiál na DVD (napríklad film o filme) či seriály a vydania titulov, ktoré inak spĺňali určené kritériá, ale nepodarilo sa nám o nich získať bližšie informácie (často išlo o audiovizuálne diela vydané v zahraničí). Reedície súčasných dlhometrážnych filmov sme považovali za samostatné edičné jednotky, keďže časový odstup medzi jednotlivými vydania a niekedy aj rozdielne distribučné spoločnosti neraz vyústili v odlišné ponuky titulov. Na druhej strane kolekcie pozostávajúce

3 Správa za rok 2023 zatiaľ nebola zverejnená.

4 <https://sfu.sk/prezentacia/materialy-na-stiahnutie/>

5 Obaly boli primárne dostupné online, najčastejšie na stránke www.dvdbest.sk a obsahovali informácie o dostupných titulkoch a zvukových stopách.

z viacerých DVD sme považovali každú v jej celistvosti bez ohľadu na počet obsiahnutých DVD za jednu edičnú jednotku. Nakoniec teda finálnu výskumnú vzorku možno definovať ako súčasné dlhometrážne filmy vydané na DVD nosičoch v období rokov 2018 – 2022 vrátane DVD kolekcií a samostatných opakovaných vydaní takýchto filmov. Konečná analyzovaná výskumná vzorka pozostávala zo 117 vydaní DVD.

V tretej fáze sme pristúpili k frekvenčnej analýze získaných dát a jej výsledky prezentujeme nižšie.

Výsledky výskumu

V rámci výskumnej vzorky sme identifikovali 34,2 % (40) audiovizuálnych diel, ktoré nemali žiadne cudzojazyčné titulky. Do tejto skupiny filmov patrila najmä hudobná produkcia pre deti (napr. Podhradská/Čanaky – Spievankovo – *Čaro vianočnej hviezdy* (2021), *Sníček a Dúhalka* (2020), *Rapotáčik 3* (2018) a iné) a filmy zamerané na šport a fitness, ktorých režisérkou bola Zora Czoborová (napr. *Fit and Slim* (2019), *Baby Mama* (2019), *Strečing so Zorou Czoborovou* (2018) a ďalšie). Audiovizuálne diela s jednými cudzojazyčnými titulkami predstavovali 40,17 % (47 filmov), pričom najpočetnejšie boli titulky v anglickom jazyku. V tejto skupine boli početne zastúpené dokumentárne filmy od známeho slovenského režiséra Pavla Barabáša, ktoré vydala spoločnosť K2 Studio [*Horský vodca* (2022), *Dhaulágirí je môj Everest* (2021), *Everest – najťažšia cesta* (2021), *Salto je kráľ* (2021), *Svetozár Stračina* (2020), *Tieň jaguára* (2019), *Pavúk: horolezec storočia* (2019)], pričom tieto dokumentárne filmy mali titulky iba v anglickom jazyku. Len anglické titulky obsahovali napríklad aj viaceré filmy patriace do kategórie romantických komédií – *Šťastný nový rok* (2022), *Šťastný nový rok 2: Dobro došli* (2022), *Ženská na vrchole* (2020), *Príliš osobná známosť* (2020), pričom všetky uvedené filmy vydala na DVD nosičoch spoločnosť Magic Box Slovakia. Iba anglické titulky obsahovala aj romantická komédia *Vlastníci* (2020, Bontonfilm), dráma/triler *Sviňa* (2020, Magic Box Slovakia) či dokumentárny film *V sieti* (2020, Fermata).

Filmy, ktoré mali titulky vo viacerých jazykoch, boli vo výskumnej vzorke zastúpené v oveľa menšej miere: filmy s titulkami v dvoch cudzích jazykoch predstavovali 15,38 % (18 filmov), filmy s titulkami v troch cudzích jazykoch 4,27 % (5 filmov), filmy s titulkami v štyroch cudzích jazykoch 2,56 % (3 filmy). Vo výskumnej vzorke sme identifikovali štyri filmy (3,42 %), ktoré obsahovali titulky v piatich alebo viac jazykoch

(jeden film s titulkami v piatich cudzích jazykoch, dva filmy s titulkami v šiestich jazykoch a jeden film s titulkami až v ôsmich cudzích jazykoch).

Filmy s titulkami v dvoch a viac cudzích jazykoch konkretizujeme v ďalších častiach príspevku.

Počet jazykov titulkov	Počet filmov	Počet filmov (%)
5 a viac jazykov	4	3,42 %
4 jazyky	3	2,56 %
3 jazyky	5	4,27 %
2 jazyky	18	15,38 %
1 jazyk	47	40,17 %
0 jazykov	40	34,20 %

Tabuľka č. 1 Kategorizácia filmov podľa počtu jazykov titulkov

V rámci výskumnej vzorky obsahoval najväčší počet cudzojazyčných titulkov (8) film *Pomaľované vtáča* (slovensko-česko-ukrajinská koprodukcia). Okrem českých a ukrajinských titulkov obsahoval anglické, nemecké, francúzske, maďarské, poľské a talianske titulky. K filmom s veľkým počtom cudzojazyčných titulkov možno v našej vzorke zaradiť aj filmy *Letní rebeli* (2022) a *Nech je svetlo* (2020), ktoré obsahovali titulky v šiestich rôznych jazykoch, a film *Hmyz* (2019) s titulkami v piatich jazykoch. Tri filmy (*Amnestia*, 2021; *Anjel Pána 2* reedícia, 2022; *Iná svorka (Külön falka)*, 2022) obsahovali titulky v štyroch jazykoch a päť filmov titulky v troch jazykoch (*Afrika na Pionieri*, 2019, *Cesta do nemožna*, 2022, *Dežo Ursiny 70*, 2018, *Modelár*, 2020, *Niečo naviac*, 2019). Všetky filmy obsahovali anglické titulky, sedem filmov malo talianske titulky, šesť filmov francúzske titulky, päť filmov nemecké titulky, päť filmov české titulky a štyri filmy obsahovali španielske titulky. Menšinovo boli zastúpené aj ukrajinské, ruské, poľské a maďarské titulky. Napriek veľkému počtu jazykov titulkov nešlo o koprodukcie veľkého počtu krajín, väčšina filmov bola natočená slovensko-českou koprodukciou, jeden film slovensko-nemeckou koprodukciou, jeden slovensko-maďarskou koprodukciou, dva filmy vznikli v koprodukcii troch krajín (Slovensko, Česko, Ukrajina a Česko, Slovensko, Slovinsko) a tri

v slovenskej produkcii. Väčšinu filmov vydala distribučná spoločnosť Magic Box Slovakia, prípadne iné slovenské distribučné spoločnosti. Film *Iná svorka (Külön falka)* vydala maďarská spoločnosť Gamma Home Entertainment, pričom film obsahoval aj maďarské titulky.

Množstvo titulkov vo filme *Pomalované vtáča* (2020) si vysvetľujeme viacerými faktormi. Na zvolené jazyky nepochybne vplýva koprodukcia (čeština a ukrajinčina) a medzinárodný úspech filmu (angličtina⁶, francúzština a taliančina) – film získal viacero ocenení a nominácií⁷.

Vysvetliť lingvistickú diverzitu prítomnú v ostatných filmoch v tabuľke 2 však môže byť náročnejšie, keďže na prvý pohľad koprodukčné krajiny nie vždy vysvetľujú zahrnuté jazyky titulkov. Napr. film *Letní rebeli* (2022) vznikol v slovensko-nemeckej koprodukcii, ale neobsahuje nemecké titulky – obsahuje však nemecký dabing. Prítomnosť ostatných jazykov v titulkoch si vysvetľujeme medzinárodným vydaním na Slovensku, v Čechách a Nemecku a hlavne vzhľadom na nemeckú koprodukciiu snahou o širšiu medzinárodnú distribúciu filmu. Podobne je to aj v prípade filmu *Nech je svetlo* (2020), ktorý však obsahuje aj titulky koprodukčnej krajiny (ČR) a faktorom mohol byť aj obmedzený festivalový úspech⁸.

---

6 Anglické titulky sú široko zastúpené v celej výskumnej vzorke, na čo vplýva status anglického jazyka ako súčasnej svetovej lingua franca.

7 <https://www.pubres.sk/pomalovane-vtaca> – PubRes, s. r. o. Je to jedna z dvoch slovenských produkčných spoločností podieľajúcich sa na filme.

8 http://www.artileria.sk/sk/katalog/nech_je_svetlo/ocenenia/.

Názov filmu	Počet jazykov titulkov	Titulky (jazyk)	Produkcia/koprodukcia	Žáner	Distribúcia
<i>Pomaľované vtáča</i> (2020)	8	anglické, české, francúzske, maďarské, nemecké, poľské, talianske, ukrajinské	Slovensko, Česko, Ukrajina	dráma/vojnový	Magic Box Slovakia
<i>Letní rebeli</i> (2022)	6	anglické, francúzske, holandské, maďarské, portugalské, talianske	Slovensko, Nemecko	rodinný/dobrodruž.	Magic Box Slovakia
<i>Nech je svetlo</i> (2020)	6	anglické, české, francúzske, chorvátske, talianske, španielske	Slovensko, Česko	dráma	Magic Box Slovakia
<i>Hmyz</i> (2019)	5	anglické, nemecké, francúzske, talianske, španielske	Slovensko, Česko	čierna komédia	PubRes
<i>Amnestie</i> (2021)	4	anglické, nemecké, francúzske, ruské	Slovensko, Česko	dráma	Magic Box Slovakia
<i>Anjel Pána 2 (reedícia)</i> (2020)	4	anglické, české, talianske, ruské	Slovensko, Česko	rozprávka	Magic Box Slovakia
<i>Iná svorka (Külön falka)</i> (2022)	4	anglické, české, maďarské, poľské	Slovensko, Maďarsko	dráma	Gamma Home Entertainment (HU)
<i>Afrika na Pionieri</i> (2020)	3	anglické, nemecké, ruské	Slovensko	road movie	Magic Box Slovakia
<i>Cesta do nemožna</i> (2022)	3	anglické, francúzske, české	Slovensko, Česko	animovaný/historický/dráma	Media Film
<i>Dežo Ursiny 70</i> (2018)	3	anglické, talianske, španielske	Slovensko	hudobný	Spinaker
<i>Modelár</i> (2020)	3	anglické, nemecké, poľské	Česko, Slovensko, Slovinsko	dráma/triler/psycholo.	Fermata
<i>Niečo navyč</i> (2019)	3	anglické, talianske, španielske	Slovensko	dokument	Kadmedia

Tabuľka č. 2 Filmy s titulkami v troch a viac jazykoch

Čo sa týka filmov, ktoré obsahovali titulky v dvoch cudzích jazykoch, z celkového počtu 18 filmov malo 13 filmov anglické a české titulky. Prvé prepojenie, ktoré možno identifikovať, je prepojenie medzi jazykom a krajinou pôvodu. S výnimkou filmu *Loli Paradička* (2019, slovenská produkcia) a filmu *Čiara* (2018, slovensko-ukrajinská koprodukcia) išlo totiž v 9 prípadoch o slovensko-české koprodukcie, v jednom prípade o česko-slovensko-nemeckú koprodukciiu (*Vianočná hviezda*, 2021) a v jednom o česko-slovensko-britskú produkciu (*Svet podľa Daliborka*, 2018). Hoci v prípade niektorých slovensko-českých produkcií bola pôvodným jazykom len čeština, do výskumnej vzorky sme ich zaradili, pretože výskum ukázal, že česko-slovenské koprodukcie predstavujú pomerne veľkú časť slovenskej filmovej tvorby, a preto ich považujeme za relevantné. Išlo o filmy vydané predovšetkým spoločnosťami Magic Box Slovakia a Bontonfilm.

Ďalej sme v tejto kategórii filmov s titulkami v dvoch cudzích jazykoch identifikovali filmy vydané zahraničnými spoločnosťami: film *Tlmočník* (slovensko-česko-rakúska koprodukcia) vydala v roku 2021 nemecká spoločnosť 375 media a v roku 2019 rakúska spoločnosť Falter Verlag. V oboch prípadoch obsahovali DVD nosiče nemecké a české titulky, čo možno dať do súvisu s krajinou pôvodu, ale aj s krajinou vydania. Prepojenie s krajinou vydania možno konštatovať aj pri filme *Šarlatán* (česko-írsko-poľsko-slovenská koprodukcia), vydanom v roku 2022 nemeckou spoločnosťou Pro-fun Media, ktorý obsahoval nemecké a holandské titulky. V dvoch prípadoch možno identifikovať prepojenie medzi jazykom titulkov a samotnou dejovou líniou filmu: film *8 hláv šialenstva* (2018, anglické a ruské titulky) zachytáva príbeh ruskej poetky Anny Barkovovej a životopisný film *Milan Sládek* (2020, anglické a nemecké titulky) podáva príbeh o slovenskom mímovi, choreografovi a režisérovi Milanovi Sládkovi, ktorý po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy emigroval do Nemecka.

Názov filmu	Počet jazykov titulkov	Titulky (jazyk)	Produkcia/koprodukcia	Žáner	Distribúcia
<i>8 hláv šialenstva</i> (2018)	2	anglické, ruské	Česko, Slovensko	biografický	Bontonfilm
<i>Backstage</i> (2018)	2	anglické, české	Slovensko, Česko	muzikál	Bontonfilm
<i>Bourák</i> (2020)	2	anglické, české	Slovensko, Česko	komédia	Magic Box Slovakia
<i>Čertovské pero</i> (2019)	2	anglické, české	Česko, Slovensko	rozprávka	Bontonfilm
<i>Čiara</i> (2018)	2	anglické, české	Slovensko, Ukrajina	dráma	Bontonfilm
<i>Diera v hlave</i> (2018)	2	anglické, české	Česko, Slovensko	dokument	Magic Box Slovakia
<i>Hovory s TGM</i> (2019)	2	anglické, české	Česko, Slovensko	dráma/historický	Bontonfilm
<i>Keď draka bolí hlava</i> (2019)	2	anglické, české	Česko, Slovensko	rozprávka	Magic Box Slovakia
<i>Loli paradička</i> (2019)	2	anglické, české	Slovensko	romantická komédia	Magic Box Slovakia
<i>Meky</i> (1) (2021)	2	anglické, české	Slovensko, Česko	dokument/životopisný	Magic Box (CZ)
<i>Meky</i> (2) (2020)	2	anglické, české	Slovensko, Česko	dokument/životopisný	Magic Box Slovakia
<i>Milan Sládek</i> (2020)	2	anglické, nemecké	Slovensko	dokument/životopisný	Slovenský filmový ústav
<i>Pražské orgie</i> (2020)	2	anglické, české	Česko, Slovensko	dráma/komédia	Magic Box Slovakia
<i>Šarlatán</i> (1) (2022)	2	nemecké, holandské	Česko, Írsko, Poľsko, Slovensko	životopisný/dráma	Pro-fun Media (DE)
<i>Svet podľa Daliborka</i> (2018)	2	anglické, české	Slovensko, Česko, Veľká Británia	dokument/komédia	Bontonfilm
<i>Tlmočník</i> (2) (2021)	2	nemecké, české	Slovensko, Česko, Rakúsko	komédia	375 media (DE)
<i>Tlmočník</i> (3) (2019)	2	nemecké, české	Slovensko, Česko, Rakúsko	komédia	Falter Verlag (AT)
<i>Vianočná hviezda</i> (2021)	2	anglické, české	Česko, Slovensko, Nemecko	rozprávka	Česká televízia

Tabuľka č. 3 Filmy s titulkami v dvoch jazykoch

Vo výskumnej vzorke sme zaznamenali výskyt celkovo 14 cudzích jazykov, pričom najviac boli zastúpené angličtina (58,12 %, resp. 68 filmov), čeština (21,37 %, resp. 25 filmov) a nemčina (7,69 %, resp. 9 filmov). Predpokladáme, že na frekvenciu výskytu anglických titulokov vplýva status anglického jazyka ako lingua franca – možno ju teda považovať za jeden z predpokladov na širší medzinárodný úspech každého filmu. Relatívne vysokú mieru zastúpenia českého jazyka si vysvetľujeme českými koprodukciami – z 25 filmov s českými titulkami len tri nevznikli v českej koprodukcii [*Iná svorka* (2022), *Loli paradicka* (2019) a *Čiara* (2018)], a blízkosťou slovenského a českého trhu. Prítomnosť nemčiny, ako aj ostatných väčších európskych jazykov – taliančiny, francúzštiny, španielčiny a ruštiny (nemčina je síce tretí najzastúpenejší jazyk v našej vzorke, ale je zastúpený oveľa menej než čeština a v podobnej miere ako ostatné väčšie jazyky) interpretujeme ako výsledok snahy o širšiu medzinárodnú distribúciu relevantných filmov. Za zmienku stojí ešte film *Na streche* (2019), ktorý má vietnamské titulky. Ich výskyt sa môže spájať so skutočnosťou, že jedna z hlavných postáv filmu je Vietnamec hraný česko-vietnamským hercom.

Jazyk	Počet titulokov	Počet titulokov (%)
angličtina	68	58,12 %
čeština	25	21,37 %
nemčina	9	7,69 %
taliančina	7	5,98 %
francúzština	6	5,13 %
španielčina	5	4,27 %
ruština	4	3,42 %
maďarčina	3	2,56 %
poľština	3	2,56 %
holandčina	2	1,71 %
chorvátčina	1	0,85 %
portugalčina	1	0,85 %
ukrajinčina	1	0,85 %
vietnamčina	1	0,85 %

Tabuľka č. 4 Frekvencia jazykov

Ak sa na zastúpenie jazykov pozrieme z chronologického hľadiska, môžeme si všimnúť jednu tendenciu. V rozpätí rokov 2018 – 2020 počet zahraničných titulkov stabilne každoročne narastal (24, 29, 44), v roku 2021 došlo k poklesu až po úroveň z roku 2018 (17) a v roku 2022 došlo k opätovnému nárastu, ale stále pod úrovňou z roku 2018 (22). Tento trend je konzistentný aj v rámci anglického jazyka, ale nie českého – počet českých titulkov je v skúmanom období každoročne relatívne stabilný a pohybuje sa v rozpätí 3 – 6 titulkov ročne, pričom roky 2021 a 2022 poukazujú na mierne klesajúci trend (štyri v 2021 a tri v 2022). Všeobecnej tendencii sa vymyká aj nemčina, u ktorej v rokoch 2018–2020 možno badať rastúci trend a v rokoch 2021 a 2022 klesajúci. Treba však podotknúť, že tendencie češtiny a najmä nemčiny sú nejednoznačné vzhľadom celkovo nízke medziročné zastúpenie (napr. najviac nemeckých titulkov za rok boli štyri filmy v roku 2020). Celkový pokles v titulkovaní medzi rokmi 2020 a 2021 môže byť následkom vtedajšej pandémie covid-19, ktorá viedla k celkovému obmedzeniu filmovej produkcie (porov. Správa o stave slovenskej audiovizie v roku 2021, s. 3).

<i>Titulky</i>	<i>Rok vydania</i>					Spolu
	2018	2019	2020	2021	2022	
angličtina	15	16	20	8	9	68
čeština	6	5	7	4	3	25
nemčina	0	2	4	2	1	9
taliančina	1	2	3	0	1	7
francúzština	0	1	2	1	2	6
španielčina	1	2	1	1	0	5
ruština	1	0	2	1	0	4
maďarčina	0	0	1	0	2	3
poľština	0	0	2	0	1	3
holandčina	0	0	0	0	2	2
chorvátčina	0	0	1	0	0	1
portugalčina	0	0	0	0	1	1
ukrajincina	0	0	1	0	0	1
vietnamčina	0	1	0	0	0	1
Spolu	24	29	44	17	22	136

Tabuľka č. 5 Ročná frekvencia cudzojazyčných titulkov vo filmoch

Vyhodnotenie frekvenčnej analýzy

Našu výskumnú vzorku tvorilo 117 filmov, pričom na základe frekvenčnej analýzy sme zistili, že 34,2 % (40) filmov nemalo žiadne cudzojazyčné titulky, 40,17 % (47) filmov obsahovalo titulky v jednom jazyku a 15,38 % (18) filmov titulky v dvoch jazykoch. Filmy s titulkami vo viac než dvoch jazykoch boli zastúpené v menšej miere: 4,27 % (5) filmov obsahovalo titulky v troch jazykoch, 2,56 % (3) filmy titulky v štyroch jazykoch a 3,42 % (4) filmy titulky v 5 alebo viac jazykoch.

Najviac zastúpené boli anglické titulky s 58,12 % (68) zo všetkých filmov a čeština s 21,37 % (25) zo všetkých filmov. Nasledovali väčšie európske jazyky ako nemčina, francúzština, španielčina atď., ktoré boli všetky zastúpené v menej ako 10 filmoch a menšie európske jazyky ako napr. ukrajinčina a chorvátčina. Domnievame sa, že zastúpenie jazykov ovplyvňovali zahraničné koprodukcie, najmä v prípade češtiny, a snahy o širšiu medzinárodnú distribúciu. Vo vzorke registrujeme aj jeden film s vietnamskými titulkami, pravdepodobne v nadväznosti na výskyt vietnamčiny a česko-vietnamského herca vo filme. V neposlednom rade z chronologického hľadiska pozorujeme medziročný nárast v počte cudzojazyčných domácich filmov v rokoch 2018 – 2020, ale následne nastal ich pokles v roku 2021, potenciálne v dôsledku pandémie covid-19, a čiastočný nárast v roku 2022.

Záver

V príspevku sme sa venovali kvantitatívnemu výskumu audiovizuálnych diel slovenskej produkcie vydaných v rokoch 2018 – 2022 na DVD nosičoch z hľadiska prítomnosti cudzojazyčných titulkov. Ako uvádzame v úvode, ide o nepreskúmanú výskumnú oblasť, preto veríme, že naším výskumom sme prispeli k zaplneniu bieleho miesta na mape slovenskej translitológie. V tomto bode nemôžeme pristúpiť k porovnaniu s predchádzajúcimi výskumami, do budúcnosti však vidíme priestor na realizáciu podobného výskumu, ktorý bude zameraný na dostupnosť slovenských audiovizuálnych diel na online streamovacích platformách s cieľom kontrastívne porovnať situáciu v rámci oboch systémov sprostredkovania audiovizuálnych diel.

Takisto vidíme potenciál aj pre kvalitatívnu analýzu cudzojazyčných titulkov k vybraným audiovizuálnym dielam slovenskej produkcie so zacielením primárne na anglofónny kultúrny kontext. Takejto analýze

sa budeme venovať v ďalšej fáze nášho projektu. V rámci nej budeme vychádzať zo špecifík audiovizuálneho prekladu a konkrétne budeme brať do úvahy jazykové a formálne parametre interlingválnych titulkov, pričom sa budeme venovať konkrétnym otázkam adekvátnosti a kvality prekladového transferu do cudzieho jazyka. Zameriame sa na vybrané špecifiká a charakteristiky skúmaných diel (napr. prenos reálií, kultúrne podmienených výrazov, humoru a ďalších aspektov) pri zohľadnení jednotlivých žánrov audiovizuálnych diel (napr. dokumentárne filmy, romantické komédie a pod.) s cieľom ponúknuť komplexnejší obraz o titulkovom transfere slovenských audiovizuálnych diel do cudzieho jazyka.

Literatúra

DÍAZ-CINTAS, J. – A. REMAEL. 2021. *Subtitling. Concepts and Practices*. New York: Routledge. 2021. 292 p. ISBN 9781315674278.

PEREZ, E., M. BREZOVSKÁ, Z. JÁNOŠÍKOVÁ. 2021. *Slovenský dabing a titulkovanie v premenách času*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. 2021. 122 s. ISBN 978-80-558-1700-2.

Elektronické zdroje

DVD Best [online]. [cit. 2024-06-20]. URL: www.dvdbest.sk

GEORGAKOPOULOU, P. 2012. Challenges for the audiovisual industry in the digital age: the ever-changing needs of subtitle production. In: *Journal of specialised translation* [online]. 2012. no. 17, pp. 1-26. [cit. 2024-06-28]. URL: https://jostrans.soap2.ch/issue17/art_georgakopoulou.php

Pomaľované vtáča [online]. [cit. 2024-07-09]. URL: <https://www.pubres.sk/pomalovane-vtaca>

Nech je svetlo [online]. [cit. 2024-07-09]. URL: http://www.artileria.sk/sk/katalog/nech_je_svetlo/

Správa o stave slovenskej audiovizie v roku 2022 [online]. [cit. 2024-06-20]. URL: <https://cedslovakia.eu/wp-content/uploads/2023/06/SPRAVA22-SUMAR-27JUN23-FIN.pdf>

Správa o stave slovenskej audiovizie v roku 2021 [online]. [cit. 2024-06-20]. URL: https://www.cedslovakia.eu/uploads/ckeditor/attachments/715/SPRAVA21-FIN_07JUN22.pdf

Správa o stave slovenskej audiovizie v roku 2020 [online]. [cit. 2024-06-20].

URL: https://www.cedslovakia.eu/uploads/ckeditor/attachments/656/Sprava_2020.pdf

Správa o stave slovenskej audiovizie v roku 2019 [online]. [cit. 2024-06-20].

URL: https://www.cedslovakia.eu/uploads/ckeditor/attachments/605/sprava_2019.pdf

Správa o stave slovenskej audiovizie v roku 2018 [online]. [cit. 2024-06-20].

URL: https://www.cedslovakia.eu/uploads/ckeditor/attachments/544/Spr_va_komplet_final.pdf

RECENZIE

**PREKLAD V TEXTOCH,
SÚVISLOSTIACH
A VZŤAHOCH**

Anita Huřková

Viktória Liashuk: *Preklad v textoch, súvislostiach a vzťahoch*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2023. 437 s. ISBN 978-80-557-2094-4.

Nedávno sa medzi vedeckými publikáciami univerzitného vydavateľstva Belianum v Banskej Bystrici objavil nový titul, tematicky zameraný na oblasť prekladu. Autorsky sa podeň podpísala etablovaná vedkyňa a dlhoročná vysokoškolská pedagogička doc. Viktória Liashuk, CSc., pôsobiaca na Katedre slovanských jazykov Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela.

Vedecká monografia – ako naznačuje aj jej názov *Preklad v textoch, súvislostiach a vzťahoch* – odкрýva problematiku translácie z aspektu viacerých optík, vychádzajúc pritom z praxe, najmä z analýz a interpretácií konkrétnych slovesných komunikátov a ich prekladov. Súbor viacerých, (pôvodne) samostatne publikovaných vedeckých štúdií prepája spoločná

lína translácie, pričom nejde iba o viac či menej reprezentatívne otázky tejto špecifickej formy komunikácie, ale o reflektovanie komplexnej siete vzťahov, ktoré do procesu prekladania vstupujú a ktoré sa na formovaní výslednej podoby prekladu bezprostredne podieľajú. Ide teda o hlbší ponor do spletej problematiky jazykových, štylistických, textových, ale aj kultúrno-spoločenských faktorov s osobitým zacielením na vnímanie/pôsobenie autora, prekladateľa a adresáta. Jednotlivé podkapitoly sú publikované v slovenskom, ruskom a bieloruskom jazyku, do bádání je zahrnutá tiež poľština, niektoré výskumy zasahujú aj do ukrajinčiny a macedónčiny.

Monografia sa logicky projektuje v troch nosných kapitolách, ktoré odzrkadľujú tradičné rozdelenie prekladu na umelecký a odborný, doplnených o state k prekladovej interpretácii poézie vybraných slovenských básnikov.

Kapitolu nazvanú Odborný preklad tvoria dva príspevky venované translácii sprievodcovských textov (alebo – ako ich autorka synonymne nazýva – textov exkurzií) do ruštiny a bieloruštiny a jeden text zameraný na preklad informačných materiálov o vysokoškolskom

vzdelávaní na Slovensku v slovensko-ruskom diskurze. Okrem poukázania na jazykové a štylistické otázky prekladu uvedenej skupiny textov sa autorka dotýka aj v súčasnosti často skloňovanej potreby redakčnej úpravy výsledných „produktov“.

Rozsahom najhutnejšiu časť publikácie tvoria texty zaradené do kapitoly Umelecký preklad. Na pozadí lingvistickej axiológie a poetológie sú monitorované preklady slovenských prozaických i básnických textov do bieloruštiny po r. 1989, odkrývajú sa translačné osobitosti medzikultúrnej komunikácie. Samostatný priestor je poskytnutý hĺbkovým interpretáciám so zreteľom na koncepcie básnického prekladu zbierky Jozefa Leikerta do bieloruštiny, ako aj intertextovým hodnotám v bieloruských prekladoch divadelnej tvorby Milana Richtera o Franzovi Kafkovi. Autorka sa s citeľným zanietením ponára do ruských a bieloruských prekladových verzií poézie J. Zambora, lingvokulturologickej interpretácie Chlebnikovovej poémy v komparácii s riešeniami v slovenskom preklade, čitateľovi približuje slovenský a macedónsky preklad *Slova o pluku Igorovom*. Na stránkach monografie sa V. Liashuk venuje aj axiologicky

konštantne ukotvenému konceptu *Bojana* v slovanských jazykoch, vzťahom M. Bohdanoviča s ukrajinskou literatúrou či prínosu bieloruskej poetky A. Paškevičovej do širšieho kontextu slovanských literatúr. Relatívne ucelenú podkapitolu tvorí problematika prekladu prozaických textov ľudovej proveniencie s dôrazom na obrazno-štylistické osobitosti bieloruských a slovenských ľudových rozprávok.

Jadro monografie uzatvára interpretačne ladená kapitola sústredená na tvorbu troch slovenských básnikov (J. Zambora, J. Leikerta a J. Kuniaka), pričom príspevky o Leikertovi a Kuniakovi sú do publikácie zaradené aj v jazykových mutáciách (slovenčina, ruština a bieloruština).

Viac než 400-stranovú viacjazyčnú monografiu možno charakterizovať ako reprezentatívnu publikáciu dokumentujúcu dlhoročné výskumné bádania autorky, ktorej vedecký a zároveň kreatívny prístup k textom s cieľom odkrývania súvislostí a hľadania vzťahov medzi nimi v širšom kultúrnom prostredí otvára komunikačný priestor smerom k odbornej verejnosti z kruhov translatológov, literárnych vedcov, komparatistov a i. Osobité využitie kniha určite

nájde v procese edukácie, najmä vo výučbe poslucháčov slovanských jazykov, resp. aj vo vzdelávaní prekladateľov z a do týchto jazykov.

SOLIDARITY CONFERENCE

Leonid Chernovatyi

XII International Scientific Conference 'Major Problems of Translation Studies and Translator/Interpreter Training.' V. N. Karazin Kharkiv National University (KhNU). April 19–20, 2024. Kharkiv, Ukraine (online).

This biannual conference has been traditionally held by KhNU Mykola Lukash Translation Studies Department in April since 1999. Because of the heavy bombardments of Kharkiv, this year's conference was an international effort held online. The hosts and co-organizers (Comenius University (Bratislava, Slovakia), Konstantin the Philosopher University (Nitra, Slovakia), Matej Bel University (Banská Bystrica, Slovakia) and František Palacký University (Olomouc, Czech Republic) have worked hard to bring together an impressive line-up of participants from Europe and beyond, who have readily responded to the invitation to demonstrate solidarity with their Ukrainian colleagues. To avoid problems with the possible energy blackout in Kharkiv, Matej Bel University provided secure Zoom

links, which ensured high quality of communication and uninterrupted conference flow.

The event was opened with the greetings from the Dean of the School of Foreign Languages **Svitlana Virotschenko** and Head of Mykola Lukash Translation Studies Department (MLTSD), DrSc **Oleksandr Rebrii**, who thanked the participants for joining the conference at this difficult for Ukraine period.

Oleksandr Rebrii was also the first speaker at Plenary Session 1. His presentation *On Inconsistencies and Strategies, or How to Translate the Unnatural Naturally* dealt with analysing the concept of translation naturalness in terms of the process-oriented paradigm of Translation Studies. The speaker described his introspective experiment, based on the TAP (*Think-Aloud Protocol*) methodology, with ten semi-professional subjects who translated three source-text fragments characterised by structural, semantic or stylistic inconsistency. The experiment generally corroborated the author's hypothesis as it was found that the subjects did not always successfully identify the inconsistencies in the source-text fragments, but when they did, their reaction was to apply strategies aimed at

eliminating those inconsistencies and therefore enhancing the target text naturalness.

Antonina Ivakhnenko (Associate Professor, MLTSD), who spoke about '*Pastiche in the original and the translation*,' reflected on reproducing the stylisation of an archaic text in translation on the material of Anthony Doerr's novel *Cloud Cuckoo Land* and its translation into Ukrainian. Having analysed the means of stylisation at the syntactic, lexical, grammatical, stylistic and semantic levels, she concluded that in the said novel, stylisation, both in the source and target texts, is mostly created at the level of syntax and lexicon, while in translation, where possible, the source-text structures are replicated, and where it is not possible – adapted to the norms of the target language.

Paola Gentile (MA in Conference Interpreting, PhD in Translation and Interpreting Studies, Assistant Professor of Dutch at the University of Trieste, Guest Research Fellow at the Universities of Stellenbosch and Leiden) in her presentation '*(Re) designing curricula in translation and interpreting. challenges, opportunities and new alumni careers*' argued for a growing need to reassess university curricula and take

stock of the evolving career paths of Translation and Interpreting (T&I) graduates. Her arguments build on recent scholarly attention to the professional trajectories of T&I graduates, particularly in the light of AI advancements, and draw on insights from an alumni survey at the University of Trieste. She strongly maintained that by incorporating alumni perspectives, universities can tailor their curricula to align with industry needs, ensuring graduates are well-prepared to face the challenges posed by advancements in translation and interpreting.

Oleksandr Kalnychenko (Associate Professor, MLTSD; Research Fellow at Matej Bel University (Slovakia)) in his presentation *'Discussion on translation method in Ukraine in 1927–1931'* analysed the five-year-long discussion among Ukrainian translation experts about homologous (source-focused) or analogous (reader-focused) translation that had lasted until 1931 and concerned the choice between focus on the original text with its language, culture, and stylistic features, or on the readership with its language, culture, and tastes. Within the novel interpretation of the translator's task, labelled as homologous translation or

translation-stylization, translators attempted to convey not only the semantics of the original, but also its stylistic aspect, they are free to deviate from the literary language, using less common stylistic variants. Concurrently, an alternative approach, which focused on the mass Soviet readership reception and, therefore, authorized changes, omissions, and additions, especially for the so-called 'harmful to the working class' literature, was emerging within the predominantly Bolshevik environment.

David Orrega-Carmona (Associate Professor in Translation at Warwick University, UK, and Associate Research Fellow at the University of the Free State (South Africa), speaking on *"Training translators for a sustainable career in the AI era: Challenges and opportunities,"* delved into the complexities faced by trainers as they endeavour to equip future translators and language professionals with the skills needed to thrive in an AI-driven landscape while ensuring the integrity of foundational translation competences and encouraging sustainable careers. The author argued that in addition to technical, linguistic and cultural proficiency, modern language professionals must possess

a range of soft skills, such as adaptability, communication, and problem-solving abilities. These skills are essential for navigating complex translation processes and collaborating effectively in multicultural, international and multidisciplinary environments. Translator training programmes must therefore provide students with opportunities to develop these skills through experiential learning, interdisciplinary coursework, and real-world projects. Meeting these needs requires a delicate balance between integrating technology into the curriculum and preserving the human-centric aspects of translation, such as translation skills, cultural sensitivity, problem-solving, and critical thinking.

Natalia Rudnytska (Associate Professor at the English Language Department, National University of "Kyiv-Mohyla Academy", Ukraine) presented a topic '*Russia's 'Weaponization' of Literary Translation: WW2 vs Russo-Ukrainian War,*' where she demonstrated the use of strategies, inherited by Putin's regime from the Soviet state, and the new approaches, predetermined mainly by the evolution of mass media, which allow the aggressor to weaponize literary translation in the war against Ukraine through

contesting Ukrainian nationhood and enhancing anti-Ukrainian sentiment. Her study adheres to an interdisciplinary approach and is based on a linguistic analysis of the original and translated texts, research of bibliographical data, and analysis of discourse on Ukrainian literature and translation in Russian (pro)governmental media.

Lada Kolomiyets (Professor, Department of Theory and Practice of Translation from English, Taras Shevchenko National University of Kyiv and Visiting Professor at Dartmouth College (USA)) offered a presentation '*Liberating Translation: Archival Translations and Comments by Mykola Zerov*' where she examined unpublished archival materials by Mykola Zerov (a prominent Ukrainian poet, literary critic and translator executed by the Soviets in 1937) that expand knowledge about his vision of the Russian school of verse translation and the formation of the Ukrainian school of translation. Based on Zerov's comments and handwritten verse illustrations in Russian, Ukrainian, Latin, Polish, French, and German for the course "Methods of Translation" taught at the Ukrainian Institute of Linguistic Education during the 1932/33 academic year, the speaker praised

Zerov's encyclopaedic knowledge and understanding of translation in comparison with his Ukrainian and Russian contemporaries. She also carefully considered Zerov's views on the selection of poetic texts for translation, the priority of certain techniques, and strategies for translating texts of different genres.

Within the framework of the Round Table discussion of the problems related to training conference interpreting, which concluded the first day of the conference, **Pavol Šveda** (Associate Professor, Comenius University in Bratislava, Slovakia, distinguished Slovak / English conference interpreter and translator, member of AIIC) and **Martin Djovčoš** (Associate Professor at the Department of English and American Studies at the Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia, experienced conference interpreter and translator) offered their joint presentation '*Embracing the shift: Long-term implications of the COVID-19 pandemic on remote interpreting.*' The presenters examined the enduring impact of the pandemic on interpreting practices, with a primary focus on the evolution of remote interpreting during and beyond the pandemic era. The

authors hypothesized a potential disparity between practical experiences and theoretical preparation, underscoring the need for a recalibration in training approaches to bridge the practice-theory gap effectively. They urged the trainers to adapt to the demands of remote interpreting, ensuring that educational programs remain relevant and responsive to the evolving needs of the field. The presenters advocated for a proactive approach to training, one that not only familiarizes students with remote interpreting platforms and technologies but also cultivates critical thinking skills and adaptability in response to evolving communication paradigms.

Antonina Ivakhnenko (Associate Professor, MLTSD), **Anna Stativka** (Associate Professor, MLTSD) and **Tetiana Lukianova** (Associate Professor, MLTSD) told about their experience of training conference interpreters within the EU-sponsored program at the MLTSD.

On the second day of the conference, Plenary Session 2 was opened by the presentation of **Ingrid Tatolytė** (Researcher, Vilnius University, Institute of Language, Literature and Translation Studies, Lithuania)

'Here we see it, here we don't: ethos and agency in literary translation', where she argued that while contextual ethnographic and network analysis shows that the distribution of the actual agency and the scope of the translator's agency, especially under the violent regimes, do not fully coincide with the assumed textual 'translatory' agency, the latter demonstrates how much responsibility is placed on the translator-agent, thus affecting the translator's ethos. Based on specific examples, the author drew a theoretical perspective on the issue of ethos of a translator, author, and literary text as they are rendered in translation and presented in its publication. The presenter reasoned that the mirageous translucency of ethos and agency in a literary translation is due to a flickering visibility of the agents participating in the translation production.

Emilia Perez (Associate Professor and Head of the Department of Translation Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia) in her talk *'From audiovisual translation to (media) accessibility: new avenues for translator training'* maintained that media accessibility training in Europe is implemented mostly within AVT modules and courses, only very rarely playing

a more major role within existing translation studies curricula. In an attempt to find out whether this approach meets the current needs, the presenter reflected on a number of issues: the prerequisites for media accessibility training and extra knowledge and expertise needed; the core skills respecting the needs of diverse audiences, contexts and domains; the training objectives, training strategies and methodologies needed to achieve them. By addressing these issues, the speaker aimed to provide an insight into currently applied media accessibility training strategies and discussed the potential as well as the limitations of media accessibility training with (audiovisual) translation curricula.

Olena Mazur and **Yuliia Naniak** (both Associate Professors at the Hryhoriy Kochur Department of Translation/Interpreting Studies and Contrastive Linguistics, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine) in their joint presentation *'Perceptions and expectations of translation education: Insights from student surveys'* outlined possible prospects for the development of translation education, taking into account both the current state of translation education and the experience and expectations of students in the pragmatic

dimension of the prospects for their future employment. The proposed student-centred approach is intended to consider students' initiative in the development of educational programmes. On the basis of a stratified sample survey of 226 respondents enrolled in translation education programmes in Ukraine, the authors found that students rate soft skills as the most important, business and computer knowledge – as important, while legal aspects and the ability to process data – as less important ones. The findings also indicated some imbalance between the provision of specialist translation knowledge and the development of skills necessary for the students' future employment and professional activity.

Marie Krappmann (Associate Professor at the Department of German Studies, Palacky University, Olomouc, Czech Republic) in her contribution '*Can Concepts and Topoi Travel? Two Examples from the Translations of Yiddish Literature in the 1960s*' took the culturally relatively broad model of "travelling concepts" (Ball 2002) as her starting point to trace the transformations of content and ideology that occur in the translation of Yiddish literature during the period of

ideological coercion. The speaker showed to what extent the cultural background is decisive for the choice of publication medium, and how the medium in turn predetermines the translation strategies. The presenter showed how strategies of omissions and additions enabled the translators to modify the narrative message of the text, as well as how intensively and for what purposes these strategies were used. Finally, the speaker discussed the results of these strategies, i.e. the transformations of topoi, leitmotifs and concepts. She concluded that the aim of these case studies was to show why "travelling concepts" seem to be a very suitable instrument for analysing such translation processes.

Antony Hoyte-West (Freelance Researcher, GEI Visiting Fellow at the Leibniz Centre for Educational Media (Braunschweig, Germany)) in his talk '*Portrayals of translation and interpreting in an early Trinidadian novel: a case study of "Warner Arundell: The Adventures of a Creole"*' showed how notable this first Trinidadian novel was for its portrayal of the vibrant multilingualism, which characterised the colonial Caribbean in the early XIX century.

With so many different languages and ethnicities present, practical communication needs meant that translation and interpreting were required to varying degrees. In the days before these domains had become professionalised, individuals with advanced multilingual skills were therefore highly sought after. In profiling the literary portrayal of young Warner Arundell's abilities in several languages, the speaker highlighted the instances in the novel where this character is required to translate or interpret. Among other aspects, the presenter discussed how the skills of translation and/or interpreting are portrayed, as well as what these depictions may say about translation, interpreting, and multilingualism in the Caribbean at that time, thereby outlining some possible general implications of literary analysis for further research on the history of translation and interpreting in colonial contexts.

Christopher Rundle

(Professor in Translation Studies at the Department of Interpreting and Translation of the University of Bologna, Italy, and Honorary Research Fellow at the University of Manchester, UK) in his presentation '*Significance in translation history*' reflected that when a scholar adopts a historical approach to a

topic, the fact that their research is historical becomes its defining characteristic. Thus, when we carry out historical research on translation, we are historians first and scholars of translation second; not because one is more important than the other, but because our historical approach will define our methods, the way we interpret our research, and the significance we attribute to it. Hence, there is a wealth of theoretical and methodological ideas in history that might prove interesting to translation historians. In his talk, the speaker addressed the notion of *historical significance*, the topic of great importance in both history and translation history. The author called to draw on ideas from theoretical writings on history and see how they apply to translation history, while in his presentation, the speaker considered their implications for translation historians and translation studies in general.

Anthony Pym (Distinguished Professor of Translation and Intercultural Studies at Rovira i Virgili University in Spain; Professor Extraordinary at Stellenbosch University in South Africa; President of the European Society for Translation Studies from 2010 to 2016) in his talk

'On the end of Translation Studies as we know it' reflected on the possible causes that might result in the eventual disappearance of Translation Studies. The author logically stated that once the public belief in translators' future employment has gone, the rest (student enrollments, tenured jobs, readers for research, independent field of study) can disappear very quickly. Looking for the motives why this belief should falter, the speaker consecutively analyses the possible reasons (inability of education institutions to promise jobs to all students, threat from neural machine translation to meet the needs of the global economy, radical improvement of translation technologies, specifically, generative AI systems) and arrives at the conclusion that neither of them really endangers Translation Studies or its existence. However, the author admits a potential threat on the part of situational changes in the public opinion and calls to challenge the narrative: use the technologies interactively to create content, and turn serious attention to the many non-hegemonic languages in which they do not yet work well.

Leonid Chernovaty
(Professor, MLTSD; Research Fellow at the Department of English

and American Studies, Matej Bel University (Slovakia) concluded the Plenary Sessions with the presentation *'Technohumanism and Online Translator/Interpreter Training'*, where he contemplated the problem of human-machine relation in online translator and interpreting training through the prism of technohumanism. Specifically, he tried to reflect on what remains of human beings after their intellectual functions have been transferred to technology. Or, in more specific terms, what remains of the competence of student-translators after they have transferred their translation skills to technology in online courses. The observation of Ukrainian students, who have studied online for four years, shows that many of them use machine translation (MT) extensively instead of human translation, especially for their homework. Apart from their natural desire to save time, a major factor is their belief in the unquestioned superiority of machines over humans (or at least students) in translation. Overcoming this stereotype is an important task in restructuring students' attitudes towards MT, restoring their confidence in their own abilities and recognizing the role of independent work in the

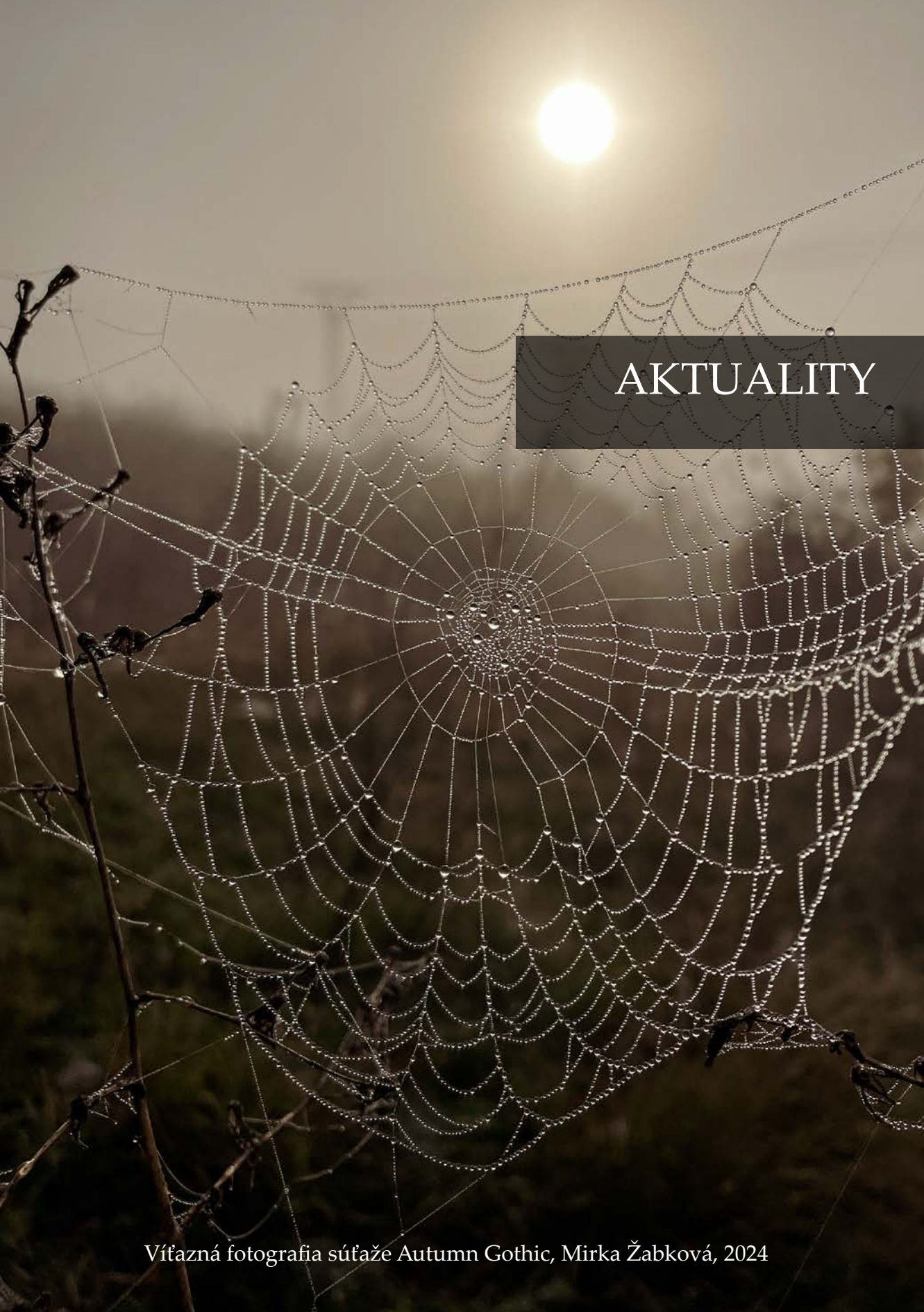
development of their professional competence. The speaker described some approaches (with a particular emphasis on post-editing) to achieve this aim.

In addition to plenary sessions, the participants discussed a wide range of problems within five sections: Section 1: Historical, cultural and sociolinguistic translation/interpretation studies; Section 2: Cognitive and psycholinguistic foundations of translation and interpreting; Section 3: Translation/interpreting and intercultural communication; Section 4: Theoretical and applied issues of literary and specialized translation; Section 5: Methods of translator/interpreter training and teaching.

At the conclusion of the event, the participants highly appreciated its level and expressed their hope to meet in two years at the next offline conference in Kharkiv.

The full text of conference abstracts, as well as the full videos of all keynote speakers' presentations (plenary sessions) are available at the site *fl.karazin* (follow the path: 'кафедри факультету' → 'кафедра перекладознавства імені Миколи Лукаша' → 'дошка оголошень' → 'XII міжнародна конференція' → click on the blue word 'посиланням').

This publication was funded by the EU Next Generation EU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No. 09I03-03-V01-00148.

AKTUALITY

Vítězná fotografia súťaže Autumn Gothic, Mirka Žabková, 2024

AUTUMN GOTHIC

Marianna Bachledová

Od roku 2017 Katedra anglistiky a amerikanistiky FF UMB organizuje jesennú výtvarnú súťaž zameranú na zachytenie gotickej estetiky, v ktorej sa (nielen) študentstvo môže prezentovať svojimi dielami. Súťaží sa v dvoch kategóriách, fotografii a (digitálnej) maľbe/kresbe a podmienkou je nájsť k dielu výstižný literárny citát. Víťazkou tohtoročnej súťaže Autumn Gothic sa stala Mirka Žabková. Všetky diela nájdete na Facebookovej stránke Katedry anglistiky a amerikanistiky FF UMB v albumoch Autumn Gothic 2017 až 2024.

Mirka Žabková

Som študentkou posledného ročníka magisterského štúdia na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela, kde sa venujem anglickému jazyku a kultúre so zameraním na preklad a tlmočenie. Anglický jazyk a anglofónne kultúry ma fascinujú, no osobitné miesto v mojom srdci má štúdium anglickej a americkej literatúry. Medzi mojich obľúbených autorov patria predstavitelia gotickej literatúry, ako sú Edgar Allan Poe a Nathaniel Hawthorne, no nepohrdnem ani Woodym Allenom, najmä jeho humorom, či britskou klasikou.

Vo voľnom čase rada behám, trávim čas na horách, fotím a ako detailistka si vždy všimnem jemné, takmer nepostrehnuteľné maličkosti, ktoré dokáže vytvoriť príroda – od krehkosti pavučín až po jedinečné farby jesenných listov. Jesenné pochmúrne rána s hmlou, ktoré majú doslova gotický nádych, sú pre mňa zdrojom inšpirácie. Víťazná fotografia vznikla práve počas behu v jedno takéto ráno, keď som zachytila jemnú pavučinu posiatu rosou v lúčoch zubatého jesenného slnka. Tento záber dokonale dopĺňa úryvok z básne Roberta Frosta (*The Death of the Hired Man*):

The little flowers, like you, have all died, and the autumn creeps in, leaving only fragile remnants of what was once a vibrant life, like the spiderwebs that hang, glistening, in the chill of the air, waiting to catch what little warmth is left."

Obraz aj text spolu odrážajú krásu a melanchóliu prechodného obdobia, ktoré tak veľmi milujem.

BODKA

UMELÁ INTELIGENCIA ZNAMENÁ PRE PREKLADOVÚ LITERATÚRU SMŤ

Martin De Haan

**In: *De Volkskrant*, 8. jún 2024, príloha Boeken & Wetenschap, s. 2 – 5. Z
holandčiny preložil Adam Bžoch.**

Umelá inteligencia (UI) dokáže veľa – dokonca aj prekladať knihy. To, čo sa kedysi začalo ako pomocný prostriedok na zvýšenie ľudskej produktivity, sa dnes stalo plnohodnotným konkurentom človeka. Prečo je to zlé, a to nielen pre samotných prekladateľov? A čo ďalej?

Zhruba pred dvadsiatimi rokmi som napísal pre holandský časopis *Filter* rad článkov o novom prekladačom stroji s názvom *Tovertaal* (doslovný preklad: Zázračný jazyk), čo mala byť skratka pre „de TOtale VERTAALoplossing“ (doslovný preklad: totálne prekladateľské riešenie). Program dokázal vďaka živému spojeniu s internetom a s tisícmi voľne prístupnými jazykovými modulmi (od slávneho *Oxford English Dictionary* po mikronézsko-kiribatský botanický slovník) stlačením jedného tlačidla – a to aj s možnosťou voľby vyššieho či nižšieho štýlového registra – vyriešiť všetky prekladateľské problémy rovnako dobre ako schopný prekladateľ, takže som nešetril chválou.

Samozrejme, *Tovertaal* v skutočnosti neexistoval a mne išlo predovšetkým o divoké prekladateľské experimentovanie, do ktorého som sa mohol vo svojich fiktívnych recenziách púšťať. Čoskoro však začali chodiť od kolegov-prekladateľov znepokojené e-maily: Nepredstavuje azda ten program pre naše povolanie enormné nebezpečenstvo? Dokonca aj po poslednom článku, v ktorom som *Tovertaal* najprv nechal preložiť do dokonalej rýmovej a metrickej podoby sonet Raymonda Queneaua a len tak mimochodom som popri tom utrúsil, že program napísal takisto všetky štyri predchádzajúce recenzie, prichádzali reakcie ďalej, a to aj od úplne neznámych ľudí, ktorí chceli vedieť, kde si ten prekladateľský stroj môžu zakúpiť.

Fast forward do roku 2024. *Tovertaal* ešte vždy neexistuje, avšak taký rad fiktívnych recenzií by dnes už nebolo možné napísať. Nielen preto, že v dnešných časoch sa už hravosť veľmi nenesí, ale najmä preto, že fikciu dávno prebehla skutočnosť. Nikoho už nevzrušujú oznamy typu: „Náš

neurálny automatický prekladač zlepši online postavenie vašej firmy, či už ste majiteľom e-commerce website, alebo cestovný či turistický provider, medzinárodný podnik alebo ponúkate učebné riešenia pre klientov na celom svete!“ Toľko Linguise, poskytovateľ automatických prekladov pre webové stránky.

Aj na knihy sa už dnes používajú prekladače. Vydavatelia a spisovatelia vetria svoju šancu: Načo ešte nechávať robiť drahé, časovo náročné preklady ľuďmi, ak si ich normálne môžete spraviť prostým stlačením tlačidla? Áno, výsledok si treba pochopiteľne ešte raz prečítať, pretože autor menom Boon z vydavateľstva Boom sa nesmie zmeniť na autora menom Bean z Tree Editions – na to ale stačí zapojiť lacný post-editor, ktorý dokáže vyfiltrovať chybičky v zlomku času, aký by na to potreboval živý prekladateľ. Len si vypočítajte ten zisk!

Samozrejme, šancu vetria aj šikovní prekladatelia. Byť platený ako doteraz, avšak môcť vďaka Google Translate, DeepL a ChatGPT prekladať oveľa rýchlejšie – kto by to nechcel? Až na to, že v praxi to podľa všetkého vôbec tak nefunguje.

V roku 2022 som si sám prekladateľsky zaexperimentoval s románom *Anéantir* Michela Houellebecqa (733 strán francúzskeho originálu) a nemohol som dospieť k inému záveru ako k tomu, že strojom vytvorený nečistopis bol o toľko horší než moja vlastná prvá verzia prekladu, že úplný časový zisk sa rovnal nula celých nula. A to pomlčím o kvalite. Stroj síce môže v priebehu niekoľkých minút preložiť celú knihu, DeepL (najlepší automatický prekladač) však nemá ani potuchy o literárnom štýle, a to už vôbec nehovorím o nespočetných chybách, pokiaľ ide o porozumenie.

Človek sa potom cíti úžasne nadradený, najmä ak si uvedomí, že programy ako DeepL prekladajú všetko s angličtinou ako so sprostredkovateľským jazykom. To výborne prispieva k rozladeniu prekladateľa: francúzske slovo *salaud* (= *sviniar*; po holandsky *klootzak*) prekladá DeepL cez anglické *bastard* ako *bastard*, francúzske *bâtard* (*bastard*) tou istou cestou ako *klootzak* (= *sviniar*).

V holandčine sa potom vrecková lampa zmení na fakľu, lipový kvet na citrón, poschodie na chodbu, z čísel sú figúry, schránka na prijímanie darov sa zmení na batožinový priestor, hlavná postava dostane anglické meno (Mr. Reason), zo susedky sa stane sused (angličtina nepozná rodové koncovky) a DeepL dokáže vytriasť z rukáva aj úžasné novotvary:

„Wat kon ze mogelijik weten?“ (DeepL: „Čo možné vedela?“), „Hij deed al het praten“ (DeepL: „Už robil hovorenie.“), „Het was maar een slecht moment om door te brengen.“ (DeepL: „Bol to prosto zlý okamih na strávenie.“). Hoci posledný príklad je prirodzene len doslovným prekladom z francúzštiny – takú chybu by mohol urobiť aj začínajúci prekladateľ.

Opravovanie všetkých tých chýb si vyžaduje veľa času a pozornosti – oveľa viac, než dokáže vynaložiť priemerný post-editor, avšak v konečnom dôsledku problémom nie sú mylky. Najväčšie nebezpečenstvo, ktoré tu v krátkom čase číha na prekladateľa, je podceňovanie. Keď som smel v decembri 2023 v sále amsterdamského Rode Hoed počas Prekladateľských dní predniesť svoj príspevok o literárnom preklade a UI, väčšina prekladateľov podľa všetkého vôbec ChatGPT nepoužívala – či už z nevedomosti, z nevhle alebo z nedostatku záujmu, alebo to možno bola aj kombinácia všetkých troch vecí.

Mnohí prekladatelia boli nesmierne prekvapení, keď videli, čo všetko program dokáže a akými peknými vetami mi odpovedal na moje otázky. A ChatGPT pritom existuje ešte len od konca novembra 2022. Nie je azda naivné nazdávať sa, že batola zostane navždy malá?

Ruku na srdce, priemerný vek prekladateľov kníh je vysoký – to je už samo osebe menetekel. Avšak starší prekladatelia sú ešte stále čitateľmi novín, takže im zrejme neušlo, že nedávno bola sprístupnená nová verzia ChatGPT s názvom GPT-4o („o“ znamená omni), ktorá dokáže kombinovať pohyblivý obraz, zvuk a text do podoby vysoko realistického videa. Tento krok zvlášť naliehavo vrhá svetlo na to, čo nás čaká v blízkej budúcnosti: nový Huellebecq, ktorého stlačením tlačidla predčítava v holandčine sám Huellebecq a na želanie dokonca aj so zeeuwským prízvukom. Prečo by sme mali preboha ešte chcieť živých prekladateľov? Lebo veď UI nebude zanedlho robiť už takmer nijaké prekladateľské chyby alebo ich rozhodne nebude viac, než by ich spravil človek.

To, čo sa kedysi začalo ako pomocný prostriedok na zvýšenie ľudskej produktivity, je dnes pre človeka viac než plnohodnotný konkurent. UI nie je už len „šikovná“ alebo „praktická“, ale je schopná spraviť „šikovný“ či „praktický“ pomocný prostriedok zo samotného prekladateľa a čaká už len na to, kedy sa aj tento pomocný prostriedok stane nepotrebný. Človek by si pomyslel: výborne, nech len to povolanie zmizne; mladí

Ľudia si nájdu iný spôsob, ako sa užiť vlastnou tvorivosťou. A skúste s nimi nesúhlasiť, veď zle platená, ubíjajúca mechanická post-editorská práca je to posledné, čo by mladý (alebo starý) jazykovo nadaný človek chcel robiť.

Koniec dobrý, všetko dobré? Z ekonomickej perspektívy azda áno, ak budeme pre jednoduchosť predpokladať, že UI neodstráni ľudstvo pre jej prebytočnosť a/alebo škodlivosť a že sa odhalí dostatočné množstvo zdrojov energie, aby bolo možné naďalej generovať všetky tie virtuálne svety. Otázkou však je, čo s nami tie svety spraví. Čo to bude presne znamenať, ak budeme môcť vidieť a počúvať virtuálne Huellebecqa, ako predčítava svoje vlastné knihy v holandčine? Bude to jednoducho iný (lepší? krajší?) spôsob, ako si nájsť cestu ku kultúrnemu konzumnému produktu, ktorého doterajším tvorcom je zatiaľ ľudský „tvorca obsahov“?

Minulý rok zosnulý francúzsko-český spisovateľ Milan Kundera napísal kedysi vo svojej eseji *Le Rideau (Opona)*: „L’histoire de l’art est périssable. Le babillage de l’art est éternel – Dejiny umenia sú pominuteľné. Tárание umenia je večné.“ M. Kundera, ktorý posledné roky svojho života bojoval s ťažkou Alzheimerovou chorobou, si azda nikdy neuvedomoval nástup UI, vždy sa však vzpíeral všetkým formám digitálneho šírenia svojho diela, pretože umenie, ktoré sa stáva výlučne „obsahom“, nie je ničím iným než nekonečným táraním – je obsahom, ktorým sa plnia vrecká. A to na rozdiel od umenia, ako sme ho poznali v Európe zhruba od renesancie – od umenia založeného na vlastnom hlase každého umelca, reagujúceho na svet a na reakcie svojich predchodcov.

Jazykové a prekladové modely UI sú založené na štatistike. Na základe množstva inputov sa učia, čo je pre ľudí najpravdepodobnejší spôsob kombinovania prvkov a vďaka tejto pravdepodobnosti sa môžu samy púšťať do kombinácií prvkov, ktoré sa nám zdajú „inteligentné“. Pre toho, kto v Thajsku nerozumie miestnemu predavačovi zmrzliny, to môže byť naozaj veľmi praktické, ale pre texty, v ktorých ide práve o individuálny spisovateľov hlas – podľa M. Kunderu to neznamená o všeobecnú normu alebo štatistický priemer, ale o odchýlku od nich – sme pri dnešných modeloch UI v zásade na nesprávnej adrese. Veď v prípade literárneho prekladu otázka neznie „ako to povieme po holandsky?“, ale „ako by to po holandsky povedal tento spisovateľ?“

Podľa Marcela Prousta možno jazyk obhajovať jedine tým, že naň útočíme, a to je presne to, čo robia spisovatelia. Pokiaľ ide o prekladateľov

literatúry, tí zas musia vedieť zachytiť pomer medzi normou a odchýlkou – teda štýl – v novom texte, ktorý udržiava porovnateľný pomer, avšak úplne inými prostriedkami (teda slovami a konvenciami iného jazyka). To nie je ľahké a najmä každý prekladateľ to robí iným spôsobom, pretože každý prekladateľ si so sebou prináša vlastné skúsenosti a „kultúrnu batožinu“. Je to tak ako s hudobnými interpretáciami: Každý klavirista sa chce vyrovnáť s Beethovenovou sonátou, ktorú hrá, ale výsledok je zakaždým iný.

Nepochybne je technicky možné (hoci zrejme ekonomicky nerentabilné) naprogramovať UI tak, aby robila presne to, čo ľudský tlmočník: pokúsiť sa napodobniť „osobným“ spôsobom štýl textu v inom jazyku. Dvojité autorstvo, ktoré vzniká týmto spôsobom a charakterizuje každú podobu interpretačného umenia, nie je vyhradené len pre človeka: neexistuje nijaký dôvod, aby sme predpokladali, že umelecká interpretácia pôvodného diela prostredníctvom UI nie je apriórne možná. Ba čo viac, UI by mohla aj sama písať taký druh diel, a možno aj lepšie, aké sme doteraz vytvorili my ľudia.

Prečo by sme to ale mali chcieť? Aby sme nechali umenie donekonečna tárať vďaka nepretržitému prísunu nového obsahu, ópia pre elity či obyčajných ľudí? Absurdnosť celej idey sa nám najzreteľnejšie vyjaví vtedy, keď si uvedomíme, že umenie považujeme za formu individuálneho výrazu, ktorá je úzko spätá s právom na slobodné vyjadrovanie názorov. Chceme azda odteraz pripisovať strojom takú istú schopnosť výrazu a tie isté základné práva? Alebo pre pohodlie zameníme myšlienku individuálneho vyjadrenia za permanentnú zábavu bez ohľadu na to, kto nám ju servíruje, človek alebo stroj?

Tým, že zverujeme jazyk a literatúru do rúk UI, odovzdávame našu ľudskosť algoritmu, ktorý nemá cit, životnú skúsenosť, existenciálne úzkosti ani túžby – hoci ich je možné veľmi dobre naprogramovať (alebo ich dokáže naprogramovať sama UI), aby ich vedela napodobniť. Takáto UI nie je rovnako nebezpečná ako napríklad vojenská UI, plazivým spôsobom je však podobne smrtonosná, pretože od nás odtrháva a mimo nás stavia čosi, čo je nerozlučne späté s naším ľudským bytím.

Máme sa azda zaktivizovať a začať štrajkovať ako kedysi anglickí tkáči, keď bol vynájdený automatický tkáčsky stroj? Získali tým trochu času, ale nič viac. Ani nástup UI nie je možné zastaviť: Ako hovorí Christopher Nolan, tvorca filmu *Oppenheimer*, aj v prípade atómovej

bomby sú určité za aj proti. Čo však môžeme a musíme spraviť, to je obmedzenie UI zákonmi a pravidlami, aj keď to nič nezmení na chamtivosti vydavateľov ani spisovateľov, ktorí vidia v živom prekladateľovi len položku nákladov.

Keď vďaka tomu vystúpi oveľa ostrejšie hranica medzi komerčnou a nekomerčnou literatúrou, než je to už dnes, zostane nám s určitosťou jedna vec, ktorú nám nikto nevezme: slobodná voľba, aby sme sa nevzdali vlastnej ľudskej existencie. Písať a prekladať jednoducho len preto, že to človek pociťuje ako svoju vnútornú nevyhnutnosť – nebolo by to nádherné?

Čo hovorí zákon?

Európske združenia tvorcov sa nazdávajú, že nový zákon o UI nejde dostatočne ďaleko.

Každé pôvodné dielo má automaticky nárok na autorsko-právnu ochranu, a to do sedemdesiatich rokov po smrti tvorcu. Tvorca je majiteľom diela a sám určuje, čo sa s ním stane – napríklad tým spôsobom, že uzatvorí dohodu s vydavateľom. Na preklady sa vzťahuje dvojité autorské právo, pretože rovnako spisovateľ, ako aj prekladateľ vytvorili pôvodné dielo; prekladateľ aj väčšinou vytvorí preklad na základe vydavateľovho poverenia, ktorý zakúpil práva na preklad. Autorské právo pozná niekoľko výnimiek, napríklad právo na citovanie: autori ani vydavatelia nemôžu zakázať, aby sa z ich publikácií citovalo. Aj pre exploataciu dát („datamining“), pre ktorú sa načítavajú diela do počítačovej pamäte, a tým sa teda reprodukovujú, platí od európskej smernice DSM z roku 2019 takáto výnimka: Komerčná exploatacia dát je povolená, ak majitelia práv neuviedli, že sa na nej nechcú podieľať („opt-out“). Nový európsky zákon o UI núti vývojárov UI k transparentnosti, pokiaľ ide o používané zdroje, avšak európske združenia tvorcov ho nepovažujú za dostatočný. Žiadajú prísnejšie zákonodarstvo a kompenzáciu za používanie ich diel novou nenásytnou konkurenciou. K tomu však treba poznamenať, že samotné produkty strojov nie sú chránené autorským právom: Môže z nich slobodne čerpať každý.

Aká inteligentná je inteligencia?

Diskusia s ChatGPT o jednom známom sylogizme.

Otázka: Je nasledujúca argumentácia správna? *Všetci ľudia sú smrteľní. Sokrates je smrteľný. Sokrates je teda človek.*

ChatGPT: Áno, je to správna argumentácia. Je to príklad platného sylogizmu, je to logická argumentácia s dvoma premisami a jedným záverom. V tomto prípade ide o dve premisy: Všetci ľudia sú smrteľní. Sokrates je smrteľný. Z týchto premís vyplýva logicky záver: Sokrates je teda človek. Vyplýva preto, lebo sa Sokrates asociuje s vlastnosťou smrteľnosti, ktorá je podľa prvej premisy vlastná všetkým ľuďom.

Otázka: A je správna nasledujúca argumentácia? *Všetky opice sú smrteľné. Sokrates je smrteľný. Sokrates je teda opica.*

ChatGPT: Nie, táto argumentácia nie je správna. Záver, že Sokrates je opica, logicky nevyplýva z daných premís. Hoci sú všetky opice smrteľné (premisa 1) a Sokrates je takisto smrteľný (premisa 2), automaticky to neznamena, že Sokrates je opica. Argumentácia sa dopúšťa chyby, pokiaľ ide o spojenie medzi smrteľnosťou a bytím opicou. Je to príklad falošnej argumentácie, z ktorej sa vyvodzujú nesprávne dôsledky, pričom záver nie je na základe daných premís platný.

Po krátkej diskusii inteligentný stroj pokračuje:

Zoberme si iný príklad: *Všetci ľudia sú smrteľní. Sokrates je mačka. Sokrates je teda smrteľný.* Hoci je druhá premisa zreteľne nepravdivá, argumentácia zostáva v platnosti, pretože záver logicky vyplýva z premís. Toto ukazuje, že platnosť naozaj nezávisí od pravdivosti premís.

Martin de Haan (1966) je holandský prekladateľ z francúzštiny, spisovateľ a fotograf. V nizozemskej jazykovej oblasti je známy najmä ako exkluzívny prekladateľ Michela Houellebecqa a francúzskojazyčného diela Milana Kunderu. Popri viacerých súčasných spisovateľoch (o. i. Jean Echenoz a Régis Jauffret) prekladal mnoho klasických autorov, sčasti v spolupráci s Rokusom Hofstedem (Denis Diderot, Choderlos de Laclos, Abbé Prévost, Joris-Karl Huysmans, Marcel Proust, Georges Simenon). Sám sa dlho venoval najmä esejistike, vydal o. i. knihu s kratšími esejami o Michelovi Houellebecqovi; v roku 2021 debutoval aj ako autor románu *Ramkoers*. Od roku 2020 vystavuje ako umelecký fotograf infračervené fotografie.

De Haan je okrem toho mimoriadne aktívny ako obhajca literárneho prekladu: je členom predstavenstva *Združenia znalcov literatúry* (*Vereniging van Letterkundigen*), predsedom *Conseil Européen des Associations de Traducteurs Littéraires* (CEATL, *Európska rada asociácií umeleckých prekladateľov*), členom poradnej rady Holandského literárneho fondu

(*Nederlands Letterenfonds*) a členom predstavenstva literárneho festivalu *Poetry International Rotterdam*. Napísal niekoľko dôležitých správ o stave umeleckého prekladu v Holandsku a v Európe.

Martin de Haan získal za svoju prekladateľskú prácu tri veľké ceny: v roku 2013 cenu *Letterenfonds Vertaalprijs* za celé svoje dielo, v roku 2018 *Dr. Elly Jaffé Prijs* za najlepší preklad z francúzštiny v období od 2015 do 2017 a v roku 2018 *Filter Vertaalprijs* za najvýraznejší preklad roku 2017 (*Nebezpečné známosti* Choderlosa de Laclos).

prekladatel'

переводчик

traduttore

Übersetzer

traducteur

ISSN 2729-8418